

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

OYA BAYDAR'IN ESERLERİNDE KADIN VE İKTİDAR İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Evrım GÜLER AKSOY

DANIŞMAN: Prof. Dr. Günseli İŞÇİ

İZMİR-2008

ÖNSÖZ

Yüksek lisansın ilk yılında Edebiyat dersi için hazırladığım bir ödev, sevgili hocam Dilek Direnç tarafından beğenilince, bu ödevden iyi bir tez konusu çıkacağına kanaat getirdik. Kendisine beni bu konuda yüreklendirdiği için teşekkür ederim. Ödevimin tamamı, Oya Baydar'ın *Sıcak Külleri Kaldı* romanında yer alan iktidar söylemini yansıtan satırların bir eleştirisiydi. Bu eleştiriye detaylandırmaya karar vermekle birlikte, konuyu biraz daha genişletebilmek için iktidar kavramını da açmak gerektiğine karar verdim. Ama bu kavramı araştırmaya başlayınca sosyoloji ve siyaset altyapısı olmayan benim gibi birinin iktidarla ilgili literatür içinde boğulabileceği gerçeğini kabul etmek zorunda kaldım. Bu nedenle iktidar kavramını ele aldığım birinci bölümde, kavramı özetleyerek onu belirli sınırlar çerçevesinde ele aldım.

Son yıllarda giderek daha fazla akademisyenin üzerine eğildiği ve bu konuda çalışmalar ortaya koyduğu feminist edebiyat eleştirisini tanıtmak, bu alanda belli başlı neler yapıldığını ortaya koymak amacıyla ikinci bölümümü feminist eleştiri geleneğine ayırdım. Bu bölüm başta olmak üzere tezimin tamamında yolumu aydınlatan değerli danışmanım Günseli İşçi'ye de teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışma hayatıma bir süre ara verme, hem de bu arayışta Kadın Çalışmaları Yüksek Lisansı derecesi almak için yapma kararı verdiğimde herkes çok şaşırmişti. Bu kararında beni başından itibaren destekleyen, tez yazma sürecinin sancılı zamanlarını atlatmada yardımcı olan sevgili eşim Selim Aksoy'a her zaman yanımda olduğunu hissettirdiği için minnettarım. Tezimi tamamlamama az bir süre kala, altı hafta erken doğarak teslim tarihiyle ilgili tüm planlarımı alt üst eden bir tanecik oğlum Mustafa Aksoy'a bilgisayar başında geçirdiğim zamanlarda uslu durduğu için teşekkür ederim. Ayrıca, her zaman kararlarımı onaylayıp bana güvendiklerini hissettiren anne ve babama da sevgilerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
İÇİNDEKİLER	2
GİRİŞ	3
I.BÖLÜM: İKTİDAR	6
1.Sözcük Anlamıyla İktidar	7
2. Geleneksel İktidar Tanımları	9
3.İlişkisel İktidar Tanımları	15
4.İktidarın Araçları	21
5.İktidarın Kaynakları	23
6.Toplumsal Cinsiyet ve İktidar	25
II. BÖLÜM: FEMİNİST ELEŞTİRİ	34
FEMİNİST ELEŞTİRİ YAKLAŞIMLARI VE İKTİDAR	39
III. BÖLÜM: OYA BAYDAR'IN ESERLERİNDE KADIN VE İKTİDAR.....	49
SICAK KÜLLERİ KALDI ROMANINDA İKTİDAR SORUNSALI.....	52
A. Kuşak Farkıyla İktidara Bakış	56
B. İktidarın Sembolleri	62
C. Cinsel İktidar	66
D. Siyasi İktidar.....	81
SONUÇ.....	97
BİBLİYOGRAFYA.....	102
ÖZET	104
ABSTRACT	105

GİRİŞ

İktidar denilince ilk akla gelen genellikle siyasi iktidar olmasına rağmen, kavramı toplumsal hayatın diğer kurumlarıyla birlikte düşününce bir şekilde bazı iktidarlara boyun eğdiğimiz, bazen de bizzat iktidar olduğumuz fark edilebilir. Herhangi bir siyasi faaliyette bulunmayan, devletle ilişkisi yasaların gereklerini yerine getirmek ve zamanı geldiğinde oy kullanmaktan ibaret olan bazıları kendilerini bu kavrama çok uzak hissedebilir. Oysa kavramı Foucault'nun bakış açısıyla ele aldığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Çocuk ya da genç, evde ebeveynlerimizin, okulda öğretmenlerimizin iktidarına, yetişkin birer birey olarak da, iş yerinde işverenlerimizin, sokakta askerin ya da polisin, hastanede doktorun iktidarına boyun eğmek durumunda kalırız. Foucault: "Ama ben iktidar mekanizmasını düşündüğümde, iktidarın bireylerin tohumuna kadar ulaştığı, bedenlerine eriştiği, hal ve tavırlarına, söylemlerine, öğrenimlerine, gündelik yaşamlarına sindiği kılcal varolma biçimini düşünüyorum."¹ diyerek on sekizinci yüzyıldan itibaren iktidarın toplumsal bedenin içinde işlediğini belirtmektedir.

Konuya toplumsal cinsiyet açısından baktığımızda, hayatımızı çevreleyen bu son derece karmaşık iktidar ağlarının kadınları bir kat daha fazla sarmaladığı görülmektedir. İster siyasi iktidarı temsil eden kurumlarda olsun, isterse günlük hayatın basit ilişkilerinde, kadınlar erkeklerin iktidarına 'da' boyun eğmek zorunda kalmaktadır. En basiti, iki kişilik bir ailede, ailenin reisi olarak erkek ilan edilmektedir.

Edebiyatı toplumsal gerçekçi bir bakış açısıyla yaşamın aynası, bir başka deyişle yazarın yaşamdan özümlediklerini hayal gücüyle harmanlayarak yazıya dökmesi olarak ele aldığımızda onu, bazı kavramlara açıklık kazandırmak için bir araç olarak kullanabiliriz. Virginia Woolf, *Kendine Ait Bir Oda* adlı kitabını yazarak bir kadın olarak yazmanın zorluklarını, yaşadığı dönemin kadına yönelik bağnazlığını dile getirmiş, çektiği sıkıntıları okuyucusuyla paylaşmıştır. Edebiyat ya da başka sanat dallarında erkeklerin ayrıcalıklı konumunu satırlara döken Woolf, Shakespeare yerine

¹ Foucault, Michel, *İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003, s.23.

kız kardeşinin yolculuğunu anlatmış, yetenekli Judith Shakespeare'in başına gelebilecekleri hayal etmiştir. Tarih sayfalarında kadın şair, kadın yazar, kadın besteci, kadın ressam, kadın heykeltıraş arayıp bulamayan ve bunun için kadınları suçlayan erkek gözlere Judith Shakespeare'in hikâyesi salık verilebilir.

Türk edebiyatında, yaşadığı dönemin toplumsal sorunlarını, siyasi panoramasını, aydınların ve halkın kendilerine özgü sıkıntılarını romanlarına yansıtmış birçok yazar bulunmaktadır. Adalet Ağaoğlu, Sevgi Soysal, Füruzan başta olmak üzere bir grup kadın yazar da Türkiye'nin yakın tarihinde iz bırakmış 1960–1980 döneminde yaşananları romanlarının fonu olarak kullanmış, olay örgüsünü ve karakterleri bu dönemin içerisine yerleştirmişlerdir. Askeri ihtilal ve darbelerle üç kez kesintiye uğramış demokratik rejim, sol işçi ve öğrenci hareketleri, faşist karşı cephe, işkenceler, hapisler ve kaçışlarla anlatılan gelen dönem ruhu birçok yazarın romanında karşımıza çıkmaktadır. Bu yazarlar arasından seçilen Oya Baydar; sosyalist yazar, araştırmacı ve eylem kadını olarak tanınmış, bu dönemin izlerini taşıyan romanlarıyla birçok edebiyat ödülü almıştır.

Oya Baydar'ın bugüne kadar yayımlanmış beş roman bir öykü kitabının hepsinin bir bölümü ya da tamamında sol görüşlü aydınların o dönem yaşadıkları olaylar ve sosyalist sistemin çöküşünden sonra geçmişle yaptıkları hesaplaşma anlatılmaktadır. Orhan Kemal Roman Armağanı'nı aldığı *Sıcak Külleri Kaldı* romanında, özellikle iktidar sorunsalını merkeze oturtan Baydar, kadının iktidar kavramıyla olan ilişkisini tanımlamaya çalışmıştır. Baydar'ın bu romanına baktığımızda, siyasi iktidarı elde etme mücadelesinin kadın ve erkekler için farklı anlamlar taşıdığını yapıtında yer alan karakterler aracılığıyla vurguladığını ve bu sayede bize o dönem yaşananlara toplumsal cinsiyet açısından bakabilme fırsatı tanıdığını görmekteyiz. İktidar kavramını sadece siyasi iktidarla sınırlamayan Baydar, günlük hayatta karşılaşılan iktidar görüntülerini de yine kadın ve erkek için ayrı ayrı değerlendirmiş, romanında yer alan karakterler aracılığıyla bizi bu konuda düşünmeye itmiştir.

Baydar'ın kadın başkarakterine göre iktidar kadınlara uygun değildir. Çünkü iktidarı elde etmek için verilen mücadeleler, bazı masum insanların canlarına mal olmakta ya da kısaca söylemek gerekirse iktidara giden yol kanlı olmaktadır. Yapıtın tamamına nüfus eden görüşe göre iktidar özellikle erkeklere özgü bir şeydir ve

kadınlara uygun değildir. Bu söylem, Baydar'ı feminist açıdan ve toplumsal cinsiyet kavramı dikkate alınarak değerlendirmemize ve bu konuda bazı tespitler yapmamıza olanak tanımaktadır. Yapılacak bu değerlendirme ve tespitleri teorik bir alt yapı üzerine oturtabilmek amacıyla Baydar'ın edebi çalışmasına geçmeden önce iki bölüm hazırlanmıştır.

Birinci bölüm iktidar kavramına ayrılmış, kavram değişik tanım ve anlamlarıyla analiz edilmiştir. Ayrıca yine aynı bölümde toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkisi incelenerek kavram feminist açıdan değerlendirilmiştir. İkinci bölümde çeşitli feminist eleştiri gelenekleriyle iktidar kavramı yan yana getirilmiş, kavramın feminist eleştiri açısından önemi ortaya konmuştur. Ele alınan tüm eleştiri yöntemlerinin dolaylı ya da doğrudan ataerkil bir iktidara karşı duruşları vurgulanmıştır. Üçüncü bölüm, *Sıcak Külleri Kaldı* romanı çerçevesinde iktidar kavramıyla ilgili satırların analizinden oluşmaktadır. Bu bölümde, önceki bölümlerin ışığında, Baydar'ın iktidar kavramıyla ilgili tespitleri incelenerek, bu tespitlerin neden ve sonuçları tartışılmıştır.

Feminist eleştirinin bir gereği de toplumlara derinlemesine nüfus etmiş, yaşamın her alanına yayılmış ataerkil bir iktidarın varlığını çeşitli yollarla ortaya koymaktır. Bu yollardan biri, edebi eserlerde yansıtılan kadın imgelerini iktidar kavramıyla ilişkilendirerek çözümlenmek ve değerlendirmektir. Bu sayede metinler, hem romanın konusunun geçtiği tarihi dönemin hem de yazarın kendisinin içselleştirdiği toplumsal cinsiyet anlayışını okumamıza olanak tanıyacaktır. Kadın ve iktidar kavramlarının çoğunlukla sorunlu olan ilişkisi, bu okumaların ışığında farklı bir değerlendirmeden geçerek ataerkil iktidarın edebiyat yoluyla nasıl pekiştiği de anlaşılabilir. Okuma ve yazma edimleri ataerkil iktidarın sürdürülmesine hizmet ettiği sürece feminist eleştiri de kadın ve iktidar kavramlarını yan yana getirmeyi olanaksızlaştıran bu süreci gözler önüne serecek çalışmalar içerisinde olacaktır.

I. BÖLÜM: İKTİDAR

Sosyal Bilimler alanında çalışma yapanların karşılaştığı en önemli sıkıntılardan biri, hakkında daha önce sayfalarca yazılmış kimi kavramları enine boyuna analiz edebilme güçlüğüdür. Fen Bilimleri ya da Teknik Bilimlerde genellikle olduğu gibi, doğruluğu daha önce bilimsel olarak ispatlanmış temel bulgularla işe başlamak yerine, öncelikle çeşitli kuramcıların, farklı şekillerde değerlendirdikleri kavramlara açıklık getirmeye çalışan Sosyal Bilim araştırmaları, yoruma dayalı ve göreceli bir zemin üzerinde yol almaktadır. Böyle bir zeminde ilerlemenin bir başka zorluğu da araştırılan kavramlarla ilgili çalışmaların tarihsel boyutudur. Belirli tarihi dönemler içerisinde farklı anlamlar çağrıştıran, bu farklı anlamlarıyla bazen yol gösterici, açıklayıcı ve değerli bazen de kafa karıştırıcı ve hiç işe yaramayan bir sözcüğe dönüşebilen kavramlar, bir yandan araştırdığımız konuyu daha iyi anlamamızı sağlarken bazen de onu belirsizleştirir ve anlaşılmaz kılabilir.

Bu çalışmada incelenecek olan iktidar kavramı, felsefe, sosyoloji, siyaset ve siyaset sosyolojisi bilim dallarının temel kavramlarından biridir. Farklı disiplinler içerisinde yer alan düşünürler, kuramlarını, bu kavramı değişik şekillerde ele alarak oluşturmuşlardır. İktidar kavramını içeren tüm literatürün bir bölüme sığdırılmayacağı ve bu kavramla ilgili tüm çalışmalardan söz edilemeyeceği göz önünde bulundurularak, bu bölümde, bütün iktidar yorumları arasından, edebiyat metinlerini değerlendirmemizi kolaylaştırabilecek kısımlar seçilmiş, kavramı bu çalışma açısından berraklaştırmak amaçlanmıştır. Daha detaylı bir kavram analizi için yol gösterebilecek tartışma ve yorumlardan bazılarına dipnotlarda yer verilmiştir.

1. SÖZCÜK ANLAMıyla İKTİDAR

Osmanlıca sözlüklerde kudret'ten türemiş Arapça kökenli bir sözcük olarak; güç yetme, yapabilme olarak tanımlanan iktidar maddesinin altına Fransızcadaki *potentiel* sözünün yirminci yüz yılda iktidar-i kamin (gizil güç) olarak çevrildiği notu düşünülmüştür. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde isim olarak belirtilen iktidar maddesi altında dört ayrı açıklamaya yer verilmiştir: Bir işi yapabilme gücü, erk, kudret; bir işi başarabilme yetki ve yeteneği; devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi; bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar. Bu çok anlamlılığın günlük dile yansımaları sonucu iktidar sözcüğü cümle içinde farklı öğelere karşılık gelerek değişik anlamlar ifade eder. 'İktidar acımasızdır' cümlesinde iktidar, özne olarak gücü kullanımları anlatılır. 'İktidarını acımasızca kullandı' cümlesinde iktidar nesnelendirir ve bir işi yapabilecek güç ve yetenek anlatılır. 'Acımasızlar iktidara geldi' cümlesinde olduğu gibi iktidar, yaklaşma, bulunma ya da uzaklaşma yoluyla öznenin durduğu konumu belirten bir tümleş olabilir. Bu örnekler çoğaltılabilir ama bu kadarı bize, iktidar kavramının günlük dildeki esnek yapısı hakkında fikir verecektir.

Sözlüklerden, ansiklopedilere geçtiğimizde kavramın üç değişik ve önemli tanımını da burada kısaca belirtmek gerekir. Hukuki bir terim olarak iktidar, herhangi bir topluluk içinde, tabii, maddi ve manevi etkenler sonucu bazı kişi, grup veya müesseselerin kazandığı emir verme ve verilen emirleri yaptırma gücü olarak tanımlanır. İktisadi iktidar ise, belli bir zamanda ve belli bir yerde iktisadi yaşayışa yön veren güçlerin tümüdür. Son olarak birçok siyaset bilimcinin kullandığı siyasi iktidar, toplumda hükümet edenlerle hükümet edilenler arasındaki ayrımın belirlediği, devlet tarafından anayasa kurallarına göre kullanılan en üstün kanuni ve müesseseleşmiş güç olarak belirtilir.²

İktidar sözcüğünü incelerken onunla birlikte iktidarsız sözcüğünü de ele almak gerekmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüklerinde iktidarsız sözcüğünün ilk anlamı; gücü, yeteneği olmayan, beceriksiz, yetersiz anlamına gelen sıfat olarak belirtilmektedir. İkinci anlam olarak; cinsel gücü olmayan erkek belirtilmiş, iktidarsız sözcüğünün,

² Meydan Larousse Ansiklopedisi, 1985, 6.Cilt, s. 257.

cinsel anlamıyla kadınlar için kullanılamayacağı da böylelikle vurgulanmıştır. Ayrıca zarf olarak kullanılabilen iktidarsız sözcüğü; beceriksiz, yetersiz bir biçimde anlamında da kullanılmaktadır. İktidarsız sözcüğü günlük hayatımızda sıkça karşımıza çıkmakta ve çoğunlukla sözcüğün cinsel anlamına vurgu yapılarak kullanılmaktadır. Ereksiyon problemi olan, cinsel ilgi ve istek duymayan ya da çocuğu olmayan erkekler için üç değişik cinsellik içeren anlam taşıyan iktidarsız sözcüğü, erkekler için bir aşağılanma ifadesi olarak görülmektedir. Farklı sorunları işaret eden bu anlamların tek bir sözcükle karşılanması, sözcüğün fallus merkezliliğinin bir sonucudur. İktidarsız ve dolayısıyla iktidar sözcükleri hep bir fallus göndermesi içermektedir. Fallus sahibi erkeğin iktidarından söz etmek doğal olarak karşılanırken iktidarlı bir kadın yadırganmaktadır. Aynı şekilde iktidarsız bir kadından söz edilmemesinin asıl nedeni de fallusa -bir başka deyişle iktidara- sahip bir kadın bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Sözcüğün deyim olarak kullanıldığı hallerde de aynı fallus merkezli vurgu görülmektedir. İktidardan düşmek deyiminin ilk anlamı; devlet yönetiminde yetkiyi başka bir partiye bırakmak olurken ikinci anlamı cinsel gücün azalmasını ifade etmektedir. Bu durumda gücü azalan fallusla, gücü azalan siyasi iktidar aynı deyimle karşılanmaktadır. Bir kadın için iktidardan düştü deyiminin neredeyse hiç kullanılamaz olmasının nedeni de iktidar sözcüğünün sürekli fallusu çağrıştıran ya da ona gönderme yapan anlamıdır. Ayrıca sadece cinsel çağrışımlarıyla değil, siyasi iktidar düşünüldüğünde de kadın akla gelmemektedir. Devlet işlerini düzenleme ve yönetme işini yapan yani siyaset içerisinde olan kadın, erkeklere oranladığımızda neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu konuyla ilgili tartışma sözcüğün kavramsal boyutunun anlatılacağı bundan sonraki bölümlerde tekrar ele alınacaktır.

2. GELENEKSEL İKTİDAR TANIMLARI

İktidar kavramının günlük dildeki esnek yapısı bir ölçüde kuramcılar açısından da geçerlidir. Siyasi iktidar eşittir devlet iktidarı diyen kuramcılardan, aslında her iktidar bir miktar siyasidir diyerek yola çıkan kuramcılara uzanan bir çeşitlilik kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra iktidar kavramıyla birlikte anılan meşruiyet, güç, şiddet, baskı, tahakküm ve rıza gibi kilit kavramların iktidar kuramları içinde nasıl yer aldığına bakıldığında, karmaşık bir tabloyla karşı karşıya kalınacaktır. Ancak, bazıları post modern olarak anılan kuramcıların iktidar kavramına getirdikleri yeni yorumlar sonucunda bütün bu çeşitli iktidar tanımları basitçe geleneksel ve ilişkisel olarak ikiye ayrılmaya başlamıştır. İktidar kavramını, sadece sabit bir güçlü/güçsüz ya da yöneten/yönetilen ayırımına odaklanarak açıklamaya çalışan geleneksel kuramlardan sonra en az iki tarafı olan iktidar ilişkilerinin meşruiyetini rıza olgusuyla bağdaştıran ilişkisel kuramlar yaygınlaşmıştır.³

İktidar tanımını geleneksel zemine oturtan en önemli kuramcılarının başında Max Weber gelir. Hem siyaset hem de sosyoloji biliminin önemli kuramcılarında olan Weber'in iktidar kavramı üzerine düşünceleri birçok çağdaş sosyal bilimci tarafından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerde Weber'in çalışmalarında Macht olarak ifade ettiği sözcük kimi zaman iktidar, kimi zaman güç; Herrschafft olarak ifade ettiği sözcük de yine kimi zaman iktidar ya da bazen egemenlik olarak yorumlanmıştır. Ayrıca bu yorumlarda otorite, tahakküm gibi kimi kavramların da değişik anlamlara karşılık gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada iktidar kavramına karşılık olarak kullanılan yabancı sözcüklerin etimolojik kökenleriyle ilgili bir incelemeye ve çevirilerin ayrıntılı bir karşılaştırmasına yer verilmemiştir. Bu nedenle burada düşüncelerine yer verilecek sosyal bilimcilerin yorumları çeviriye bağlı kalınarak ele alınacaktır.

Weber iktidarı şöyle tanımlar: “Genelde, güç (iktidar) denince bir ya da birden fazla kişinin, bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşın

³ Akal, Cemal Bali, *İktidarın Üç Yüzü*, Ankara: Dost Kitabevi, 2005, s.342–347.

Bu ayırım modern ve post modern olarak da yorumlanabilir. Ancak bu çalışmada Akal'ın belirttiği geleneksel/ilşkisel terimleri kullanılacaktır.

da olsa, kendi iradelerini gerçekleştirme şansı anlaşılır.”⁴ İktidar kavramı bu şekilde açıklanırken, diğer tarafta bu iktidara boyun eğenlerin durumu da tartışılmaktadır. İnsanlar hangi içsel gerekçelerle, hangi dışsal etkenler nedeniyle, nasıl ve ne zaman itaat ederler? Weber, *Sosyoloji Yazıları* adlı çalışmasında bu sorunun yanıtını, iktidarın üç temel meşrulaştırma gerekçesi olduğunu anlatarak açıklamaktadır. Ona göre; çok eski kutsallaştırmaların alışkanlık haline getirdiği geleneksel otorite; bir kişinin kahramanlığı ya da başka özelliklerine bağlanılarak ona duyulan güvene dayalı karizmatik otorite ve rasyonel kurallara ve yasalara dayanan yasal otorite iktidarı meşrulaştırmanın üç saf yoludur.⁵

Weber’in bu otorite tiplerini ele alan Duverger, iktidar ve otorite kavramlarının toplumsal yapı içerisindeki önemine dikkat çeker. Ona göre bütün bu otorite tipleri kurumsaldır. Bununla anlatılmak istenilen, “her otoritenin o statüye sahip olan kişiyi aşan, o kişiden önce başkaları tarafından işgal edilip devir mekanizması da söz konusu statünün bir ögesi olduğundan ondan sonra da başkaları tarafından işgal edilecek bir statüye bağlı olma durumudur.”⁶ Weber’in bu tipolojisine benzer bir yorum da Aron’dan gelmektedir.

Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* adlı çalışmasında bu üç egemenlik⁷ tipinin çözümleyici ve aynı zamanda tarihsel kavramlar olduğunu söylemektedir. Ona göre Weber, bu basitleştirilmiş tanımlar sayesinde, tarihsel kurumların sonsuz çeşitliliğine ulaşmanın bir yolunu bulmuştur. “Weber, akılcı egemenlik kavramından hareketle bürokratik örgütlenmenin niteliklerini inceler. Geleneksel bir egemenlik kavramından hareketle bunun gelişimini, yavaş yavaş farklılaşmasını izler: Yaşlıların egemenliği, ataerkil egemenlik ve patrimonyal egemenlik.”⁸

Duverger ve Aron’un Weber üzerine yaptıkları incelemeler kurumsallaşmış bir ataerkil iktidardan söz edebilmemize olanak tanımaktadır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını Weber’in üç saf meşrulaştırma tipolojisiyle açıklamaya çalışalım:

⁴ Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.268.

⁵ Weber, Max, a.g.e, s.133–134.

⁶ Duverger, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Varlık Yayınları, 2002, s.136–137.

⁷ Aron’un kitabında bu ayırım egemenlik tipolojisi olarak geçmektedir.

⁸ Aron, Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, çev. Korkmaz Alemdar, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006, s. 511–512.

Ataerkil bir iktidarın meşruluğunu, bu iktidarı elinde tutan tüm erkeklerin karizmatik olduklarını varsayarak açıklayamayız. Böyle bir söylem gerçekte hiç de karizmatik olmadığı halde çevresindeki kadınların kendisine boyun eğdiği erkekler açısından yanlış olacaktır. Erkeklerin iktidarlarının meşruluğunun yasal/akılcı bir otoriteye bağlı olduğunu da söyleyememekteyiz. Evrensel olarak kadınları erkeklere itaat etmeye zorlayan devlet gibi yasal bir otorite ve bu otoritenin nasıl uygulanacağını gösteren yazılı kurallar da bulunmamaktadır. Ataerkil iktidarın meşruluğunu Weber'in geleneksel otorite tipolojisiyle ilişkilendirilebilir mi? Duverger ve Aron'un yaptığı saptamalar da göz önünde bulundurulduğunda; emir verme gücünün gelenek, görenek ve inançlara dayandığı ve emir verenlerin bu kutsal dayanaklarla meşruluk kazandıkları geleneksel otorite tipolojisi, ataerkil iktidarın meşruluğunu açıklamada bize yardımcı olmaktadır. Böylece meşruluğunu, erkeklerin geleneksel otoritesinden alan, gelenek, görenek ve inançlara dayandırılarak kutsallaştırılmış, belirli farklılaşmalar olsa da evrensel olarak kabul görmüş ve artık kurumsallaşmış bir ataerkil iktidardan söz edilebilmektedir.

Weber'in itaatle ilgili de bir açıklaması vardır: “Gerçekte itaat, hayli güçlü korku ve umut duyguları tarafından belirlenir; doğa-üstü güçlerin ya da iktidar sahiplerinin öğ alacağı korkusu, bu dünyada ya da öbür dünyada ödüllendirilme umudu, tabii bir de her türlü çıkar duygusu tarafından...”⁹ Bu açıklama ataerkil iktidar açısından ele alındığında, kadınların erkeklerin iktidarına razı olmasının korku, umut ve çıkar duygularıyla ilişkilendirilebileceği de ortaya çıkmaktadır. Böylece Weber'in geleneksel iktidar ve itaat tanımlarından, kadınların korku, umut ve çıkar duyguları içerisinde geleneksel bir otorite olan ataerkil iktidara boyun eğdiği çıkarımı yapılabilmektedir.¹⁰

Weber'in iktidar tanımına benzer bir başka yorum Mills'in iktidar seçkinleri yaklaşımıdır. Doğrudan iktidarın değil de iktidardaki bir kümenin belirleyici olduğu bu tanıma göre, kurumsal bir durum olarak görülen iktidar, siyasi liderler(devlet),

⁹ Weber, M. , a.g.e. , s.134.

¹⁰ Weber'in kadınlarla ilgili daha farklı saptamaları vardır. “Her şeyden önce, kadınlarda, devrıldıkları ve bir kez öğrendikleri çalışma biçimini daha başka pratik bir biçime dönüştürmek için gerekli olan yetenek ve isteğin eksik olması, yeni çalışma biçimlerine uyum sağlamamaları, öğrenmemeleri ve belirli bir noktada yoğunlaşmamaları ya da yalnızca kullanmamaları, genç kızları özellikle de Alman genç kızlarını işe alan bütün işverenlerin neredeyse ortak şikâyetidir.” Weber, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınları, 2005, s.51.

komutanlar(ordu) ve büyük holding yöneticilerinden(ekonomi) oluşan bir azınlığın elinde toplanmıştır. Böylece belirli ortak çıkarları bulunan türdeş bir azınlık, toplumun tüm üyelerinin kaybettiği bir çıkar çatışmasının kazananları olarak iktidara sahip çıkmaktadır.¹¹

Mills, bu seçkin grubu şöyle tanımlar: “İktidar sahibi kimse denince doğaldır ki, kendi iradesiyle her istediğini yapabilen; başkalarının göstereceği direnmeden etkilenmeyen kişiler kastedilmektedir. Bu bakımdan, bu temel önemdeki kurumlardaki komuta mevkilerine geçmediği sürece, hiç kimse gerçek bir iktidar sahibi olamaz. Çünkü iktidar sahibi kimselerin bu niteliği, her şeyden önce, bu kurumsal iktidar araç ve olanaklarının başında bulunmalarına bağlıdır.”¹² Böyle bir yaklaşımda iktidar seçkinlerin konumu olarak değerlendirilmekte ve bu konuma sahip olanların, diğerlerinin karşı çıkması halinde bile kendi isteklerini elde edebilecekleri savunulmaktadır.

Arendt konuya başka bir açıdan yaklaşmaktadır. Şiddet kavramını incelediği çalışmasında; iktidar, kuvvet, zor, otorite ve şiddet kavramlarının çoğu zaman eş anlamlı gibi kullanılmasından söz etmekte ve iktidarı şöyle tanımlamaktadır:

“İktidar (power), insanın sadece eyleme kabiliyetinde değil, uyum içinde eyleme kabiliyetine tekabül eder. İktidar asla tek bir bireyin mülkünde değildir; bir gruba aittir ve grup bir arada bulunmaya devam ettiği sürece varolabilir. Bir kişinin “iktidarda” olduğunu söylediğimizde, aslında onun bir grup insan tarafından, onlar adına eyleme kudretiyle donatıldığına işaret etmiş oluruz. Daha en başında iktidarın kaynaklandığı grup (potestas in populo, çünkü bir halk ya da grup olmaksızın iktidar da yoktur) ortadan kalktığında, bu kişinin “iktidarı” da yiter. Bugünkü kullanımıyla “iktidar sahibi/güçlü bir kişiden ya da “güçlü kişilik”ten söz ederken, zaten “iktidar” sözcüğünü eğretilene (metaforik) olarak kullanıyoruz. Eğretilmeyi kaldırdığımızda söylemek istediğimiz şey, gerçekte “kuvvet”tir.”¹³

¹¹ Mills, Wright, *İktidar Seçkinleri*, çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınları, Ankara: 1974, s.16.

¹² Mills, W. , a.g.e. s.16.

¹³ Arendt, Hannah, *Şiddet Üzerine*, çev. Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.57.

Arendt, kavramların bu kadar karışmasını, birbirlerinin yerine kullanılmasını; ‘kim kimi yönetiyor?’ sorusunun en önemli siyasal sorun olmasından kaynaklandığını söylemektedir. Ayrıca bu karışıklığı sadece dilbilgisel bir yanlışlık olarak değil, düşünürlerin tarihsel bakış açılarının değişmesine bağlamaktadır.

İnsanın sosyal aktivitesinin anahtar güdüsü olarak aldığı iktidar kavramı üzerine yazmış bir başka düşünür Bertrand Russell, iktidar kazanma isteğinin insanlığın en sınırlı tanımayan isteği olduğunu vurgulamaktadır. Russell, *İktidar* adlı eserinde bu kavrama verdiği önemi şu şekilde belirtir:

“Bu kitapta ben, fizikte nasıl enerji temel kavramsa, aynı şekilde sosyolojide de iktidarın temel kavram olduğunu kanıtlamaya çalışacağım. Enerji nasıl çeşitli biçimler alıyorsa, iktidarın da aynı şekilde; servet, silah gücü, sivil makamlar, düşünceye söz geçirme gibi biçimleri vardır. Bu biçimlerin hiçbiri bir diğerinden daha az önemli sayılamayacağı gibi, bu biçimlerin hiçbiri diğerlerinden türememiştir.”¹⁴

Russell’ın sözünü ettiği iktidar biçimleri kitabında bölümler halinde anlatılmaktadır. Ruhban sınıfı iktidarı, kral iktidarı, devrim iktidarı gibi başlıklar altında iktidar biçimlerini inceleyen Russell’ın iktidar tanımı da şöyledir:

“İktidar, alınması düşünülen sonuçların ürünü olarak tanımlanabilir. Böyle olunca da iktidar nicel bir kavramdır: Aynı isteklere sahip iki kişiden biri, ötekini gerçekleştirdiği bütün istekleri ve bunların yanı sıra daha başka istekleri de gerçekleştirirse ondan daha iktidarlardır... Kabaca, eğer A gerçekleştirmeyi düşündüklerinin çoğunu, B de gerçekleştirmeyi düşündüklerinin azını gerçekleştirmişse, A’nın iktidarı B’ninkinden fazladır.”¹⁵

İktidarı A’nın B üzerinde uyguladığı yaptırım gücü ya da A’nın B’nin davranışlarının sonucunu belirleyebilme yetisi olarak alan böyle bir tanım da diğer geleneksel tanımlarla benzerlik taşımaktadır. Russell, insanlar üzerinde iktidar kuranların bunu üç yolla yaptıklarını da söyler. Ona göre bireyi etki altına almak için; bedeni üzerinde doğrudan bir güç uygulamak; ödül ya da ceza vermek ya da

¹⁴ Russell, Bertrand, *İktidar*, çev. Göksel Zeybek, İzmir: İlya Yayınevi, 2004, s.5.

¹⁵ Russell, B. , a.g.e. , s.29.

düşüncelerini etkilemek gerekmektedir.¹⁶ Russel iktidarı üçe ayırır: Geleneksel iktidar, Yalın İktidar ve Devrimci iktidar. İktidar, ulusal bağımsızlık ya da komünizm gibi yeni bir akide dayandığı zaman bunu devrimci; iktidar bireylerin iktidar seven güdülerine dayanarak vatandaşların birliğini sağlayacağı yerde onları korkuttuğu zaman bunu yalın; iktidar göreneğe dayanan saygıyı da kazandığı zaman bunu geleneksel iktidar olarak adlandıran Russell, bu üç biçimin birbirine dönüşebileceğini, birinin bittiği yerde diğerinin başlayabileceğini de belirtmektedir.¹⁷ Weber'in otorite tipolojilerinden geleneksel otorite ile Russell'ın geleneksel iktidar ayrımı birbirine çok benzemektedir. Russell geleneksel iktidarla ilgili şöyle söyler:

“Geleneksel iktidar sırtını alışkanlık gücüne dayamıştır; o yüzden ne ikide birde kendini haklı göstermek, ne de herhangi bir muhalefetin kendisini devirebilecek güçte olmadığını durmadan kanıtlamak zorundadır... Geleneksel iktidar, devrim iktidarının ya da zorla ele geçirilmiş iktidarın güvenebileceğinden çok daha büyük ölçüde kamuoyuna güvenebilir.”¹⁸

Ataerkil sistem geleneksel iktidar olarak ele alındığında şöyle bir yorum yapılabilmektedir: Erkekler kadınlar üzerindeki iktidarlarını haklı göstermek zorunda değildir, feminizm hareketi gibi muhalefetlerin bu iktidar alışkanlığını durduramayacağını kanıtlamak için bile uğraşmaz, kamuoyundan aldıkları destek sayesinde kendilerini güvende hissetmektedirler.

¹⁶ Russell, B. , a.g.e. , s. 30.

¹⁷ Russell, B. , a.g.e. , s. 33-35.

¹⁸ Russell, B. , a.g.e. , s. 32-33.

3.İLİŞKİSEL İKTİDAR TANIMLARI

Weber, Mills ve Russell'ın iktidarı kullanan odaklı tanımlarından sonra, iktidarı kullanan ve üzerinde iktidar kurulan belirli bir sosyallik içerisinde ele alan ilişkisel tanımlar yaygınlaşmıştır. Bu yeni tanımlarda iktidar deyince artık bir odağın gücü ya da konumu değil, en az iki taraflı ilişkiler yumağı anlaşılmaktadır. Bu ilişkilerin avantajlı olarak adlandırılacak tarafının rızası iktidardan söz edebilmenin koşuludur. Üzerinde iktidar uygulananların rızaları yoksa artık iktidardan değil bir kaba güçten söz etmek gerekecektir. Burada anlaşılması gereken ilişkinin bir yönünün zorlamaya dayansa bile zorlanan tarafın bunun gerekli oluşuna inanması ve bunu kabul etmesidir. Baskı rızayla karşılanmaktadır.¹⁹

Maurice Duverger güç ve iktidar kavramlarının birbirinden ayrılması gerektiğini belirten sosyologlardan biridir. Ona göre güç olgusal bir durumdur, bir ya da birkaç kişiyi başka bir kişinin iradesi önünde eğilmek zorunda bırakır. Ancak burada bir uzlaşmadan söz edilemez.

“İktidar ise normatif bir kavramdır: Toplumsal bir ilişki içerisinde bulunan bir kişinin başkalarından buyruklarına uymalarını talep etme hakkına sahip olduğu durumu yansıtır. Bu hakkı yaratan ve ondan yararlanacak olan kişiye veren ise, bu ilişkinin içerisinde kurulduğu topluluğun norm ve değerler sistemidir.”²⁰

Duverger'e göre güç ve iktidar arasındaki fark belirgindir. Kişi, yerleşik normlar ve değerler açısından boyun eğmesinin gerekli olmadığını bildiği halde olumlu bir değeri olan paraya, yeteneğe ve kişiliğe beslenen saygınlıktan ötürü güce boyun eğmek ister. Oysa iktidardan ancak ona sahip olanların emirler vermek ve kendilerine boyun eğilmesini talep etmek hakkına sahip olduğu durumlarda söz edilebilir. Duverger elinde iktidar bulunan kişiye otorite der ve iktidarın meşruluğunu sağlayanın da, topluluğun çoğunluluğu tarafından tanınmış olmasıyla açıklar. “Bir iktidar, eğer meşruluğu konusunda bir görüş birliği varsa, meşrudur. Meşru olmayan bir iktidar, iktidar olmaktan çıkar, güçten başka bir şey değildir artık ve o da ancak kendisine boyun

¹⁹ Akal, Cemal Bali, *İktidarın Üç Yüzü*, Ankara: Dost Kitapevi, 2005, s. 346–347.

²⁰ Duverger, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: Varlık Yayınları, 2002, s. 129.

eğilmesini sağlayabildiği sürece vardır.”²¹ Weber’in meşruluğun kökenleri olarak belirttiği karizmatik, geleneksel ve yasal otorite ayrımını Duverger bir aklama, ussallaştırma olarak görmektedir. Ona göre iktidarın tek kaynağı ait olduğu toplumun norm ve değerlerine uygun olması ve o toplum tarafından kabul görmesidir.

Akal, ilişkisel iktidar tanımları sayesinde devleti işaret eden siyasi iktidar yerine artık kurumsallaşmış bir siyasi iktidardan söz edilmesi gerektiğini vurgular. Ona göre sosyal olan yani kuralların ve bunlara itaat edenlerin bulunduğu her düzenlemede bir siyasi iktidar ilişkisi vardır. “Kuralların varlığı ve bunlara boyun eğme yükümlülüğü, boyun eğme aynı zamanda rızayla donatıldığında, ortada bir siyasi iktidar ilişkisinin bulunduğunu gösterir.”²² Akal bu saptamasını Ataerkil bir toplumda kadın/erkek ilişkisine uygulayarak genişletir. Ona göre doğurgan kadınlar karşısında üstünlüğün korunması için onların sürekli baskı altında tutulması gerekir ve erkek egemen toplumda güçlü bir kadın korkusu hâkimdir. “Düzen, bu korkutucu yaratığın, sürekli erkeğe gönderme yapan bir eğitim sürecinden geçirilmesi ve ikinci cins olarak kendisi için çizilen role zorlanmasıyla sağlanır. *Kadın/erkek ilişkisi, tüm toplumları kapsayan bir “erkek Yasa’sı/Yasa’nın uygulandığı kadınlar ilişkisi” olarak, tartışmasız bir siyasi iktidar ilişkisidir*”.²³

Bu bölümde son olarak iktidar üzerine önemli çalışmaları bulunan Michel Foucault’nun görüşlerinden söz edilecektir. Foucault’nun iktidar tanımı ve bu konudaki yorumları tam olarak ilişkisel (post moderne gönderme olarak kullanmıştık) olarak tanımlanamaz. Düşünür yapı sökümcü ekolün önemli bir temsilcisidir ve iktidar hakkındaki söylemi de bu düşünce sisteminin ürünüdür. Foucault’ya göre, iktidarı hep hayır diyen, salt zorlayıcı bir güç olarak düşünmemek, etkilerini hep olumsuz sözcüklerle ifade etmemek gerekir. İktidarın yalnızca baskı yaptığını, dışladığını, sansür ettiğini, bastırdığını, soyutladığını, maskeleydiğini, gizlediğini söylemek mümkün değildir. İktidar salt bu olsaydı, kendisine itaat edilmesini nasıl sağlayabilirdi? İktidar ilişkileri bilgi de oluşturmali, söylem de üretmeli, zevk de vermelidir.²⁴ Ona göre: “İktidar bir töz değildir. İktidar, kökeni uzun uzadıya araştırılması gereken esrarengiz

²¹ Duverger, M. , a.g.e. , s.131–132.

²² Akal, C. B. , a.g.e. , s.87.

²³ Akal, C. B. , a.g.e. , s. 95.

²⁴ Foucault, Michel, *İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 49.

bir şey de değildir. İktidar yalnızca bireyler arasındaki bir tür ilişkidir. Bu tür ilişkiler spesifik ilişkilerdir; yani mübadeleyle, üretimle, iletişimle hiçbir ilgileri yoktur; ama onlarla birleştirilebilirler. İktidarın karakteristik özelliği, bazı insanların başka insanların davranışlarını az çok bütünüyle (ama asla tamamen ya da zorlamayla değil) belirleyebilmeleridir.”²⁵

Foucault, kapsamlı bir özgürlük söz konusu olduğu zaman bile, iktidarın bireyi yönetime tabi kılmayı başarabileceğini de söyler. Ona göre: “ Potansiyel bir reddetme ya da başkaldırma olmadan iktidardan söz edilemez.”²⁶ Kadınların erkek iktidarını reddetme potansiyeli göz önüne alındığında kadınlar ve erkekler arasında bir iktidar ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ama Foucault, iktidarı mikro organizmalarına ayıran tanımlamalarıyla , tüm kadınların toplu olarak erkek iktidarına baş kaldırmalarını anlamsız hale getirmektedir. Terry Eagleton da *İdeoloji* adlı eserinde, benzer bir kaygıyla Foucault'nun iktidar tanımını eleştirmektedir:

“Michel Foucault ve müritlerinin görüşüne göre iktidar, ordu ve parlamento ile sınırlı bir şey değildir: İktidar bundan öte, en mahrem sözlerimize, en küçük hareketlerimize bile sızan, her tarafa yayılmış tanımlanamaz bir güç ağıdır. Bu kurama göre iktidar fikrini onun en bariz tezahürleriyle sınırlamanın kendisi, iktidarın işleyişindeki karmaşık dağınıklığı gizleyen ideolojik bir harekettir. İktidarın kişisel ilişkilerimize ve rutin faaliyetlerimize damgasını vurduğunu düşünmek, söz gelimi feministlerin farkına varmakta zorlanmadığı gibi, açıkça siyasi bir kazançtır; fakat burada, ideolojinin anlamıyla ilgili bir sorunla karşılaşırız. Çünkü eğer iktidarla bağıntılı *olmayan* hiçbir inanç ve değer yoksa ideoloji terimi, genişleye genişleye yok olma tehdidi altında demektir. Her şeyi kuşatan bir sözcük kesin sınırlarını yitirir ve yavaş yavaş içi boş bir sese dönüşür. Bir terimin anlama sahip olabilmesi için, belirli koşullarda, nelerin onun dışında kaldığının belirlenmesinin olanaklı olması gerekir ki bu, ille de, *her zaman ve her yerde* onun dışında kalacak türden bir şeylerin belirlenmesi anlamına gelmez. Eğer iktidar, Kadiri mutlak bir tanrı gibi her zaman ve her

²⁵ Foucault, Michel, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 55.

²⁶ Foucault, M. , a.g.e. , s. 55.

verde olan bir şey ise, ideoloji sözcüğü, herhangi bir şeye işaret edemez hale gelir ve sonuçta bize hiçbir bilgi vermeyen bir şeye dönüşür.”²⁷

Foucault’ya, bir başka itiraz Nicos Poulantzas’tan gelir. Poulantzas, Foucault’nun iktidarı her yere yayarak, devlet iktidarının önemini ortadan kaldırdığını ve bu yolla sınıf mücadelesini büsbütün gereksiz kıldığından bahsetmektedir.

“Foucault’ya göre, iktidar ilişkisinin kendinden başkaca hiçbir temeli yoktur, bu ilişki, iktidarın her zaman içkin olduğu basit “konumlanış” haline gelmektedir ve *hangi iktidar, ne yapmak için* sorusu onda tümüyle engelleyici görünmektedir. Bunun da, Foucault’da, yapıtının kesinlikle kaçınılmaz ve düşümsel çözümsüzlük olarak kesin bir sonucu olmaktadır: O hep sözü edilen direnişler, her türlü iktidar konumlanışının zorunlu ögesi, Foucault’da tastamam nafîle bir iddia olarak kalır; şu bağlamda ki, bunların hiçbir temeli yoktur; *salt ilkesel olumlamalardır bunlar*. Sıklıkla söylendiği üzere, Foucault’dan, iktidar karşısında yer alacak bir gerilla ya da sıradan, dağınık kargaşalar çıkarsamak mümkün olmadığı gibi, Foucault’dan hareketle, herhangi bir direniş de mümkün değildir. Eğer iktidar bundan böyle her zaman oradaysa eğer her iktidar konumlanışı kendine içkinse, *neden direniş olacaktır ki?* Bu direniş *nereden* gelecektir ve *hatta nasıl mümkün olacaktır ki?*”²⁸

Eagleton ve Poulantzas’ın Foucault’ya itirazları belirli noktalarda benzerlikler taşımaktadır. Her iki düşünür de iktidarı hayatın her alanına yayan, iktidarı günlük ilişkilerin vazgeçilmez bir parçası olarak sunarak onu ortadan kaldırılamaz bir olguya dönüştüren anlayışın, iktidarla mücadele noktasındaki zararlarından söz etmektedir. Ataerkil bir iktidarın varlığını ortaya koymak, bu iktidarın kadınlar üzerindeki baskısının sonuçlarına karşı çıkmak isteyen feminist hareket de iktidarı yayarak onu sıradanlaştıran böyle bir genellemeden yararlanamayacaktır. Duruma göre değişen, bazen erkeğin bazen de kadının iktidar olduğu, ikili ilişkilerin günlük akışına göre değişen iktidarlardan söz etmek Foucault ve takipçileri açısından doğru bir yaklaşımdır. Ancak bu özel iktidar alanlarından söz etmeye başlandığında, çok daha genel olan

²⁷ Eagleton, Terry, *İdeoloji*, çev. Muttalip Özcan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s.26.

²⁸ Poulantzas, Nicos, *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, çev. Turhan Ilgaz, Ankara: Epos Yayınları, 2004, s. 165–166.

büyük resim unutulmakta, tüm dünyada geçerli olan erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarları görmezden gelinme tehlikesi altına girmektedir. Poulantzas'da benzer bir kaygıyı şöyle ifade etmektedir:

“Ne yaparsak yapalım, iktidarın onu hep kendisine gönderen bu mutlaklaştırılması karşı durulmaz bir biçimde her türlü mücadele ve direnişin ilk kurucusu olan bir Efendi-İktidar fikrine doğru sürüklenmektedir. Bu durumda mücadeleler kökensel ve kurucu bir biçimde iktidar tarafından yozlaştırılmış olurken o iktidarın da basit bir yedeğine, ya da bir tür meşrulaştırmasına dönüşmektedirler. Foucault'nun direnişlerinin imkânsız doğallığı ile radikal Kötü'nün sürekliliği olan bir iktidara(devlet) ilişkin hâlihazırdaki anlayış arasındaki mesafe görüldüğü kadar fazla değildir. Bu durumda her mücadele, iktidarı hiçbir zaman yıkmaksızın beslemekten başka bir şey yapamaz, çünkü bu mücadelenin iktidarla olan kendi ilişkisinden başkaca temeli, hatta iktidarın kendisinden başkaca temeli asla yoktur.”²⁹

Eagleton, Foucault'cu bir iktidar anlayışına ideolojinin yok olma tehlikesi içine gireceği kaygısıyla karşı çıkarken, Poulantzas da iktidarla mücadele ettiğini düşünürken aslında onu daha da güçlendirme kaygısını ortaya koymaktadır. Bu iki düşünürün kaygılarını feminizm açısından değerlendirdiğimizde, ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Foucault iktidarı belirli bir toplum içerisindeki karmaşık bir stratejik konum olarak tanımlamıştı, oysa feminist ideoloji ataerkil iktidarın tüm toplumlar için geçerli olduğunu, kadınların durumunun stratejik ve karmaşık değil, son derece açık olarak ikincil olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumda Foucault'nun bakış açısıyla yola çıktığımızda tüm toplumlara içkin feminist bir ideolojiden söz etmemiz zorlaşırken, Eagleton'ın kaygısı haklı çıkmaktadır. Foucault'nun tanımına Poulantaz'ın bakış açısıyla yaklaştığımızda şöyle bir saptama yapılabilmektedir: İktidar karmaşık stratejik bir konumsa, böyle karmaşık bir konumla mücadele etmek zorlaşacaktır. Oysa tanımlanmış ataerkil bir iktidara karşı strateji geliştirmek, o iktidarı ortadan kaldırmak için birlik olabilmek daha kolay olacaktır.

²⁹ Poulantzas, N. , a.g.e. , s. 166.

Foucault'yu başka bir açıdan değerlendirdiğimizde, cinsellik ve iktidar ilişkisiyle ilgili çalışmalarının ataerkil iktidarın nasıl oluştuğuyla ilgili aydınlatıcı olabileceği görülecektir:

“Egemen iktidarın simgelediği eski öldürme gücü, yerini artık titizlikle bedenlerin yönetimine ve yaşamın hesapçı bir biçimde işletilmesine bırakır. Klasik çağ boyunca hızla farklı disiplinler-dil, okullar, kolejler, kışlalar, atölyeler-gelişir ve aynı zamanda siyasal pratikler ve iktisadi gözlemler alanında doğurganlık, uzun yaşama, kamu sağlığı, konut, göç sorunları belirir; yani bedenlerin boyun eğmesini ve nüfusların denetimini sağlamak üzere çeşitli ve çok sayıda tekniğin pıtrak gibi bitmesine tanık olunur. Böylece bir “biyo-iktidar” çağı başlar.

Bu biyo-iktidarın kapitalizmin gelişmesinin vazgeçilmez bir ögesi olduğu kuşku götürmez; çünkü kapitalizm, bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla güvence altına alınmıştır.”³⁰

Kuşkusuz, denetim altına alınan bedenler daha çok kadınların bedenleridir. Sözü edilen siyasi iktidar bizzat erkeklerin elindedir ve nüfus denetimini sağlamak üzere yapılacak doğurganlık kontrolü, kadın bedeni üzerinden yapılmaktadır.

³⁰ Foucault, Michel, *Cinselliğin Tarihi*, çev.Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları: 2003, s. 103.

4. İKTİDARIN ARAÇLARI

John Kenneth Galbraith'ın *İktidarın Anatomisi* adlı kitabında iktidarın üç önemli kaynağı üzerinde durulur: Caydırıcı, Ödüllendirici ve Şartlandırıcı İktidar. “Hedef aldığı kişinin aleyhine olan bir eylem ya da böyle bir eylemde bulunma tehdidi halinde ortaya çıkan her tür *iktidarı*, caydırıcı”³¹ olarak adlandıran Galbraith bu türden iktidar araçlarına örnek olarak kamunun uyguladığı para ve hapis cezalarını gösterir. Modernleşme ve ekonomik kalkınma sonucu caydırıcı iktidarın yerini ödüllendirici iktidara bıraktığını belirten Galbraith; koca, baba, öğretmen, polis... Hepsinin bugünkü otoritelerini eskiden caydırıcı iktidarı temsil etmelerine bağlı olduğunu savunur. Bu görüşe göre şiddet iktidarın korunmasında kaçınılmazdı ve “evli erkekler, temelde, çoğun şiddete dayalı tehditle karılarının bağlılığını ya da itaatini elde ederlerdi.”³² Galbraith, caydırma ve ödüllendirmenin yanı sıra itaati sağlayan bir başka motivasyondan da söz eder: “İtaatin ve bağlılığın olağan, onurlu, kabul edilir ya da insanın özüne yaraşan bir tutum oluşturması.” Bu tarz tutumlara örnek olarak da çocukların ebeveynlerine itaati, yetişkinlerin çalışması ve ‘bazı kadınların kocalarına itaati’ verilmektedir. Galbraith’e göre bazı kadınlar olağan, onurlu ve insanın özüne yaraşan bir tutum olduğu için kocalarına itaat ederler.³³ Cezalandırılacakları ya da ödüllendirilecekleri için değil böylesinin vicdanen ve toplumun mutluluğu için daha uygun bulduğundan itaat eden kadınlar... Ataerkil bir toplumda, kadınların bu türden bir motivasyonla kocalarının iktidarına boyun eğmeleri beklenmektedir. Kadının özüne yarışan bir şekilde ve onurlu olarak yaşamının yolu kocaya boyun eğmekten geçmektedir. Toplumumuzda da çoğu kadın bu inanca sahiptir.

Galbraith iktidarın üçüncü aracı olarak şartlandırıcı iktidarı gösterir. “Ekonomik ve sosyal kalkınmışlık, iktidarın, toplumda caydırıcı iktidardan parasal ücret şeklindeki ödüllendirici iktidara evrimlenmesine nasıl yol açmışsa, aynı şekilde onu artık iknaya

³¹ Galbraith, John Kenneth, *İktidarın Anatomisi*, Ayrıntı Yayınları: 1998, s. 23.

İktidarın Araçları ve İktidarın Kaynakları üst başlığında anlatılan bölümler, Galbraith'ın İktidarın Anatomisi adlı kitabı temel alınarak hazırlanmıştır. Ataerkil bir iktidarın araçları ve kaynakları Galbraith'ın sınıflandırmasına uygun olarak ortaya konmak istenmiş ve bu sınıflandırma çalışmanın amacına uygun bulunmuştur.

³² Galbraith, J.K., a.g.e., s. 28.

³³ Galbraith, J. K., a.g.e., s. 30.

ya da şartlan(dır dır)maya gittikçe daha çok bel bağlamaya götürmektedir.”³⁴ Caydırıcı ve ödüllendirici iktidar objektifken şartlandırıcı iktidarın sübjektif olduğunu belirten Galbraith, kitabının bu bölümünde erkek iktidar araçlarının caydırıcıdan şartlandırıcıya doğru evirildiğini belirtir. Ona göre başlangıçta şiddet yoluyla sağlanan erkek iktidarı ekonomik kalkınmışlık arttıkça, mücevher... vb yoluyla ödüllendirme oradan da eğitim yoluyla şartlandırma olarak sağlanmaya devam etmektedir. Feminist hareket ilk başlarda erkeklerin tekelinde bulunan ödüllendirici iktidar-yani paranın kontrolü- ve caydırıcı iktidar araçlarına- yani şiddete- karşı çıkmış ancak asıl büyük mücadelesini , “itaat ve bağlılığın normal, erdemli ve her bakımdan uygun bir davranış olduğu yolundaki inanışa karşı, ideolojik planda yürüttü.”³⁵

Şartlandırıcı iktidarın sübjektifliği yöneten veya yönetilenin ortada bir iktidar amacı olup olmadığını bilmiyor olabilmesinden gelmektedir. “Öldürmemeleri, ırza geçmemeleri ve hatta hırsızlık yapmamaları için insanların özel bir eğitimden geçirilmesine genellikle gerek görülmez. Burada birey, doğumundan itibaren küresel ama sübjektif bir şartlandırmaya boyun eğer.” İktidar, kitle iletişim araçlarını yani medyayı kullanarak da şartlandırıcı olmaktadır. “Kitle iletişim araçlarını etki altına almak için verilen kavga, bu kavganın gerisinde yatan iktidar olgusu ya da kimi insanlara başkalarının isteklerine boyun eğdirme amacını yeterince ele vermektedir. Modern çağda, inançların reklâm yoluyla manipülasyonu kadar ihtiras ve pahalı enerjiye mal olan pek az iktidar tezahürü biliyoruz.”³⁶

Eğitim yoluyla yapılan şartlandırma çok daha özgüdür. Tüm ülkeler, kahramanlık hikâyeleriyle donatılmış resmi tarihlerini, bayraklarının kutsallığını, ordunun üstünlüğünü okullarda beyinlere kazımaya çalışmaktadır. Ekonomik veya sosyal sisteme bağlı olarak her ülke ayrı bir propagandayı içten içe savunur. Komünist ülkelerde komünizmin üstünlükleri, kapitalist ülkelerde ise serbest girişimin üstünlükleri anlatılır. Dini ve cinsel eğitim okul yoluyla doğrudan şartlandırma konusudur. Devlet okulları dini ve cinsel pratikleri yayarken, okul yoluyla toplumsal bir şartlandırma söz konusudur. “Amacın iktidar olduğu tümüyle anlaşılmadıkça, dini ya

³⁴ Galbraith, J. K. , a.g.e. , s. 31.

³⁵ Galbraith, J. K. , a.g.e. , s. 35.

³⁶ Galbraith, J. K. , a.g.e. , s. 38-39.

da cinsel eğitim üzerinde yürütülen mücadelenin amansızlığı açıklanamaz.”³⁷ diyen Galbraith ayrıca “İktidar, hiçbir zaman, tek bir kaynak ya da aracın belirleyici olduğu varsayımına göre analiz edilmemelidir”³⁸ tespitini de yapmaktadır. Şartlandırmayı reddeden kişi cezalandırılabilir ya da şartlandırılmış olmasına rağmen bir kişi için ödüller de önemli olabilir. İktidar bu şekilde bileşenlerine ayrıldığında, farklı zaman ve yerlerde iktidar araçlarının farklı derecelerde kullanıldığı görülmektedir.

5. İKTİDARIN KAYNAKLARI

Galbraith, iktidarın üç kaynağı olduğunu söyler: Kişilik, mülkiyet ve örgüt. Bu kaynaklar da aynen araçlar gibi birbirleriyle ilişki içerisinde:

“Kişilik ve mülkiyet karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirir ve çoğu zaman, örgütün verdiği etkinlik artışından yararlanırlar. Mülkiyet daima örgüte ve çoğu zaman da hâkim bir kişiliğe dayanır. Örgütse mülkiyetle kişilikte araç ve destek bulur. İktidarın bu üç kaynağından her biriyle özgül araçlarından biri arasında imtiyazlı bir ilişki vardır: Örgüt, şartlandırmaya; mülkiyet-ki söylemek bile fazla-ödüllendirmeye imkân sağlar. Kişilikse caydırıcı güçle uzun yıllar süren köklü bir ilişki içinde oldu.”³⁹

İktidarın kaynağı olarak gösterilen kişiliği oluşturan öğeler; fiziksel görünüm, açıklık, nükte, ifade, zihinsel yetenekler ve çekiciliğin karmasından oluşmaktadır. Weber’in iktidarı meşrulaştırma tipolojisindeki karizmada olduğu gibi erkek iktidarının kaynağı olarak kişilikten söz edilememektedir. Marksistler tarafından iktidarın en önemli kaynağı olarak gösterilen mülkiyet ise, iktidarın en kaba şekilde uygulanmasını sağlamaktadır. Kadınların çok uzun yıllar mülk sahibi olmalarının ve miras hakkından yoksun bırakılmalarının bir sonucu olarak, zenginliğin ve dolayısıyla iktidarın, erkeklerde toplandığı söylenebilmektedir. Zenginlik, caydırıcı ve ödüllendirici iktidar araçlarını elde bulundurmaya, şartlandırıcı iktidar araçlarını da satın almayı mümkün kılmaktadır.

³⁷ Galbraith, J. K. , a.g.e. , s.41.

³⁸ Galbraith, J. K. , a.g.e. , s.43.

³⁹ Galbraith, J. K. , a.g.e. , s.45.

“Kişilik ve mülkiyete dayalı iktidar zamanla güçsüzleşmiş yerini örgüte bırakmıştır. Burada örgüt deyince anlaşılması gereken belirli bir amaca ulaşmak üzere işbirliği yapmış birey ya da gruplardır. Örgüt iktidarının gücü, kendisine derin bir bağlılık duyulması, iktidarın diğer kaynaklarıyla kurduğu işbirliği ve empoze etmeye çalıştığı hedeflerin sayı ve çeşitliliğine bağlıdır. Hedef tekse itaat daha çok, hedef birden fazla ve çeşitliyse örgütün elde edeceği itaat daha az olacaktır. Örgütün bir başka özelliği de, içi ve dışı arasında devam eden bir simetri olması gerekliliğidir. Örneğin, doktorluk yasasına göre, bir doktorun diğer bir doktoru yetersizlik nedeniyle şikâyet etmesi, doktorların hastalar üzerindeki iktidarını sarsacağından kabul edilemez bir davranıştır.”⁴⁰

Burada tam olarak karşılık gelmese de kadın/erkek ilişkileri açısından da bir örnekten söz edilebilir. Ev işlerinde ya da çocuk bakımında karısına yardımcı olan bir erkek hemen diğer erkeklerce ‘kılıbık’ olarak adlandırılır. Ataerkil örgüt, diğer kadınların da aynı yardımı talep edebileceği düşüncesiyle, farklı davranan üyesini zayıf ve komik gösterme telaşına düşmektedir.

“Kişilik, mülkiyet, örgüt ve bunlarla bağlantılı olan diğer iktidar araçları, itaat ettirmek için harekete geçirildiği kadar, itaate direnmek için de harekete geçirilir. İktidarın icrasını, onun kaynak ve sınırlarının ayrılmaz iç sınırları değil, her şeyden çok, bu direnç kısıtlar.”⁴¹ Galbraith, modern toplumda iktidarı kullananlarla ona muhalefet edenler arasında bir denge kurulduğunu belirtir. Patronlara karşı sendika vardır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarına karşı kadın hakları örgütleri olacaktır. “Erkekler kadınlara hâkimdir, dolayısıyla erkek egemenliği ve şovenizmine karşı onları ikna ya da başka yollarla kadınlara eşit davranmaya sevk etmek gerekir.”⁴²

⁴⁰ Galbraith, J. K. , a.g.e. , s.61–67.

⁴¹ Galbraith, J. K. , a.g.e. , s.74.

⁴² Galbraith, J. K. , a.g.e. , s.76.

6. TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR

Dünya, Reed'in ifadesiyle son altı bin yıldır erkeklerin iktidar olduğu ataerkil bir düzenin kurallarıyla dönmektedir.⁴³ Bu, kadınların yaşamlarını çok uzun bir süredir tümüyle erkeklere tabi olarak sürdürdükleri anlamına gelir. Kamusal ve özel alanı oluşturan tüm toplumsal kurumlar, erkek iktidarını beslemeye, güçlendirmeye ve sürdürmeye hizmet etmek üzere işler ve bunda başarılı olur. Ancak, bu noktada erkeklerin lehine işleyen bu düzene karşı çıkan yeni bir ideolojiden söz etmek gerekir. Kökenleri birçok yorumcuya göre on yedinci yüzyıl Avrupa'sında yatan feminizmin ortaya çıkışı, bize, kadınların iktidarsızlığının neden ve sonuçlarını araştırma yolunu açar. İdeoloji hanesine kadınların kurtuluşu idealiyle eklenen feminizm, beraberinde getirdiği feminist bakış açısıyla oklarını erkek egemenliğinin simgesi olan tüm kavram, kuram ve kurumlara fırlatır.

İktidar kavramını, feminist bir bakış açısıyla ele alan metinler arasında, dilimize çevrilmiş iki önemli çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Avustralyalı yazar R.W.Connell'in '*Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*' adlı kitabıdır. Çalışmasında, toplumsal cinsiyetin teorileşmesini ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısını ortaya koyan Connell, kadınlık ve erkeklik biçimlerini ve tüm bunlara bağlı olarak ortaya çıkan cinsel politika meselesini ele alır. Ona göre milyonlarca insanın ırk, etnik köken, sınıf ve kuşak farkına rağmen kadınlık ve erkeklik biçimleriyle ilgili küresel tek bir gerçek vardır; erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği. Connell, 'Hegemonik erkeklik' ve 'Ön plana çıkarılmış kadınlık'⁴⁴ olarak adlandırdığı kadınlık ve erkeklik biçimlerinin, küresel olarak, erkeklerin iktidarını pekiştirmek üzere oluşturulduğunun altını çizer.

Buradaki 'hegemonik' sözcüğü acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlüğü ifade etmektedir.⁴⁵ Hegemonik erkeklik heteroseksüeldir yani evlilik kurumuyla bağlantılıdır, dolayısıyla hegemonik erkeklik kadınlara karşı olduğu kadar eşcinseller erkekler için de tehditkârdır:

⁴³ Reed, Evelyn, *Kadının Evrimi*, çev.Şemsa Yeğin, İstanbul:Payel Yayınları, 1982.

⁴⁴ Connell, R.W. , *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 245.

⁴⁵ Connell, R. W. , a.g.e. , s. 245–253.

“Hegemonik erkekliğin kamusal yüzünün, ille de iktidar sahibi erkeklerin ne olduğuna değil, ama bu erkeklerin sahip oldukları iktidarı ayakta tutanın ne olduğuna ve bu kadar çok sayıda erkeğin neyi desteklemeye yönlendirildiğine dair olması gerekir... Çok az erkek, bir Bogart veya Stallone’dur; büyük çoğunluk ise bu imajların ayakta tutulması için işbirliği yapmaktadır.”⁴⁶

Connell, erkeklerin çoğunun kadınların tabi kılınmasından faydalandığını söylerken hegemonik erkeklik kavramının da bu üstünlüğü kültürel olarak ifade ettiğini belirtmektedir. Daha da önemlisi hegemonya kavramının içinde bulundurduğu rıza olgusudur. Heteroseksüel erkeklerin küresel egemenliğine boyun eğen ve buna rıza gösteren kadınlık inşasına çok fazla kültürel ve ideolojik destek verilmektedir. Connell bu desteği ‘Ön plana çıkarılmış kadınlık’ olarak adlandırmaktadır. ‘Ön plana çıkarılmış kadınlık’ , erkeklığe tabiliğe boyun eğişin ve onların çıkarlarına hizmet etmeye yönlendirilişin ifadesidir. “Erkeklerin iktidarına uyum sağlama olarak örgütlenen ve boyun eğme, çocuk terbiyesi ve empatiyi kadınca erdemler olarak ön plana çıkaran bir kadınlık, pek de öteki kadınlık biçimleri üzerinde hegemonya kuracak bir konumda değildir.”⁴⁷

Aynen hegemonik erkeklik de olduğu gibi ön plana çıkarılmış olan kadınlığın inşası da sadece evin mahrem alanı içinde kalmaz, kültürel bir olduruş sürecine tabi ve dolayısıyla kamusaldır. Üstelik özellikle kitle iletişim araçları yoluyla güzelce ambalajlanan erkeklikten çok kadınlık olmakta, erkekler tarafından örgütlenmiş ve finanse edilmiş reklam sektörü, yine erkekler için kadınlık üretmektedir. Bu kadınlığın nasıl sürdürüleceğine ilişkin bilgi kadın dergileri ve kadın televizyon programları aracılığıyla sağlanmaktadır. “Marilyn Monroe, ön plana çıkarılmış kadınlığın hem arketipi hem de en büyük hicvidir.”⁴⁸ Öteki kadınlık modellerinin kültürel olarak ifade edilmesini önleyen pratik; feministlerin, bekâr kadınların, lezbiyenlerin, fahişelerin, deli kadınların, evde kalmış kadınların, ebelerin ve cadıların deneyimlerini ifade etmelerine olanak tanımamaktadır. Böylece toplumsal cinsiyeti oluşturan kadınlık ve erkeklik biçimleri heteroseksüel erkeklerin küresel egemenliğini sağlamak ve bu

⁴⁶ Connell, R. W. , a.g.e. , s. 248.

⁴⁷ Connell, R. W. , a.g.e. , s. 252.

⁴⁸ Connell, R. W. , a.g.e. , s. 251.

egemenliği kurumsallaştıran pratikleri korumak üzerine oluşturulmuş olur.⁴⁹ Hannah Arendt'in şu tespitini de burada belirtmek gerekmektedir: "Bildiğimiz en zorbaca tahakküm biçimi, efendinin sayıca daima kendinden fazla olan köleler üzerindeki egemenliği bile, yalnızca zor araçlarının üstünlüğüne değil, iktidarın örgütlemesindeki üstünlüğüne, yani efendilerin örgütlü dayanışmasına dayalıdır."⁵⁰ Ataerkil iktidar da egemenliğini örgütlü dayanışması sayesinde sürdürmektedir. Erkeklerin sadece şiddet ve zor kullanarak kadınlar üzerinde tahakküm kurmadıkları, güçlü örgütleri sayesinde her alana nüfus ettikleri ortadadır.

İktidar kavramını bir başka açıdan sorgulayan önemli çalışma da Amerikalı yazar Anne Phillips'in *Demokrasinin Cinsiyeti* adlı kitabıdır. Phillips, kadınsız demokrasiyi anlattığı çalışmasında, liberalizm düşünçesinin kökenlerine inerek, kadınların iktidar mekanizmalarından sistematik olarak dışlandığını ortaya koymayı amaçlar. Carole Pateman *Cinsel Sözleşme* adlı çalışmasında şöyle belirtmektedir:

"Liberalizmin temellerini incelersek, kadınları ilk toplumsal sözleşmeden dışlayanın tesadüfi bir ihmal olmayıp, sözleşmenin gerektirdiği temel bir şey olduğunu görürüz... Liberal kuramın bireyi, kendisine sahip olan, başkalarına sahip olmayı isteyen ve buna ihtiyaç duyan birey olarak cinsel egemenlik nosyonunu içinde taşır. 'Birey' ataerkil bir kategoridir. Birey erildir ve cinselliği buna uygun bir şekilde anlaşılır."⁵¹

Pateman'ın bu tespitine kitabında yer veren Phillips, liberal felsefenin temelini oluşturan rıza ve özgürlük kavramlarının, erkeğin deneyimi üzerine inşa edildiğini söylemektedir.⁵² Phillips, liberalizm ve kapitalizme saldırır ve demokrasi kavramının içinde doğal olarak bulunan eşitlik nosyonunu feminist açıdan değerlendirir. Liberal kuramda birey ayrıca demokrasinin gereği olarak , 'kadınların seçilmiş meclislerde erkeklerle eşit bir şekilde' var olması gerektiği üzerinde durarak, iktidar ve kadını politik arenada yan yana getirmenin yollarını arar.

⁴⁹ Connell, R. W. , a.g.e. , s. 245–253.

⁵⁰ Arendt, Hannah, *Şiddet Üzerine*, çev. Bülent Peker, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.63.

⁵¹ Pateman'dan aktaran; Phillips, Anne, *Demokrasinin Cinsiyeti*, çev.Alev Türker, İstanbul: Metis Yayınları, 1995, s. 51–52.

⁵² Phillips, A. , a.g.e. , s. 52.

Connell ve Phillips'in araştırmaları, iktidar ve kadın arasındaki uçurumu, farklı yönleriyle ortaya koyması bakımından önemlidir. Her iki çalışma da, kadının iktidardan dışlanmasının 'kader' değil, erkek egemen söylemlerin bir gereği olduğu üzerinde durur. Böyle bir saptama, feminist açıdan önemli bir farkındalık kazanılmasını sağlar. Feminizmin açmazlarından biri henüz sadece çok az bir grup kadının bu düşünce etrafında toplanmış olmasıdır. Oysa feminizm, tüm kadınlar adına hak talep eden ve bu taleplerin elde edilebilmesi için daha çok kadının bir araya gelmesini gerektiren bir harekettir. Ve ancak, bu dışlanmanın farkında olan kadınlar bunu değiştirmek için harekete geçebilir. Farkında olup harekete geçememek ya da hiç farkında olmamak, hangisinin daha iyi olduğu ayrı bir tartışma konusudur.

Feminizm çerçevesinde yapılan kadın ve iktidar tartışması, ülke sınırları içine taşındığında, konuya başka bir açıdan yaklaşılabılır. Türkiye'de, kadın hakları çeşitli aşamalardan geçmiş ve belirli kazanımlar elde edilmiştir. Varılan noktada kadın ve iktidar ilişkisi değişik açılardan örneklendirilebilir.

İktidar deyince, genellikle aklımıza ilk gelen sözcük siyaset ya da politikadır. Demokrasinin gereği olarak Türkiye'de siyaset, seçim sistemine ve onun gerektirdiği mekanizmalara bağlıdır. Kadınların milletvekili olabilme hakkını kazandığı 1934 yılındaki ilk seçimlerden bu yana, kadın milletvekillerinin niceliği tüm meclisin %9,1'ini geçememiştir. Bu bize, 'Türkiye'de kadınlar devlet yönetiminde söz sahibi değildir dolayısıyla kadın ve politik iktidar yan yana yürümez', diyebilme hakkını verir.

Ekonomik faaliyetler ve iş hayatı, dolayısıyla para ve mevki, iktidarın bir başka göstergesidir. Türkiye de çalışma hayatındaki kadınların oranıyla, üst düzey yönetici kademelerdeki kadınların oranını karşılaştırdığımızda, neredeyse tamamen, erkeklerin yönetiminde bir ekonomik düzen olduğunu görebiliriz. Kadınlar yine, yöneten değil yönetilendir. Phillips, *Demokrasinin Cinsiyeti* adlı çalışmasında çoğunlukla gözlemlenen bir kez daha doğrular: Makamın iktidarı arttıkça, o makamda bulunan kadınların sayısı azalmaktadır.⁵³ Bu, kadın kollarında fedakârca çalışan partili kadınların neden iş milletvekili olmaya geldiğinde desteklenmediklerini

⁵³ Phillips,A. , a.g.e. , s. 83.

göstermektedir. Milletvekili, yönetim kurulu başkanı ya da rektör, makamın iktidarı arttıkça kadınların o makamlarda oturmaları zorlaşmakta hatta olanaksızlaşmaktadır.

Yaşamımızı belirleyen toplumsal kurumlardan bir diğeri ‘aile’ dir. Hukukta ve pratikte aile reisi erkektir; fiziksel ve cinsel güç ve para onda toplanır. Geleneksel ve genel olarak kadından, erkeğin aile içi kararlarına rıza göstermesi ve onun istediği davranışlarda bulunması beklenir. Bu durumda aile içi iktidarın erkeğin elinde olduğu söylenebilir.(‘İktidarsız’ sözcüğünün, dilimizde sadece erkekler için kullanıldığını ve bunun kadın iktidarından söz edememenin bir göstergesi olduğunu daha önce belirtmiştik.) Bu örnekler çoğaltılabilir ama iktidarı hangi bağlamda ele alırsak alalım genel durumda bir değişiklik olmayacaktır. Türkiye’nin genel yapısı dâhilinde ele alındığından, tikel örnekler genel manzarayı değiştirmeyecektir.

Neticede, tüm dünyada olduğu gibi (İskandinav ülkelerindeki kayda değer olumlu değişme ayrı tutularak) Türkiye’de de iktidar, her alanda erkeklerin tekelindedir. Üstelik kadınların çok azı bu iktidarı erkeklerle paylaşmaya niyetli görünür. Çoğunluğun böyle bir talebi dahi yoktur. Kadınların doğal olarak politikaya ilgi duymadıkları bir önyargıdan öteye geçmemelidir zira Phillips’in de belirttiği gibi; “bireylerin politikaya katılma ve böylelikle karar alma kanallarına erişme düzeyleri ellerinin altındaki kaynaklarla doğrudan bağıntılıdır; bütün diğer şeyler eşit olduğunda, başka her şeye sahip olanlar politik iktidarı da elde ederler.”⁵⁴ Phillips bu saptamasını desteklemek üzere şu bulgulara ulaşır:

“Kadınlar politikayı yabancı bir mesele olarak görmek üzere toplumsallaşmışlardır; annelik sorumlulukları, daha doğrusu çocuk, hasta ve yaşlılara bakma yükümlülükleri tam gün politikayı kadınlar için neredeyse imkânsız bir seçim haline getirir; kadınlar politik kariyerleri destekleyen işlerde yetersiz bir düzeyde temsil edilirler; kadınlar düşman bir medyanın ilgisi nedeniyle cesaretlerini yitirirler; kadınlar politik yaşama açılan kapıları tutan erkek partililer tarafından etkin bir biçimde dışlanırlar.”⁵⁵

⁵⁴ Phillips, A. , a.g.e. , s. 106.

⁵⁵ Phillips, A. , a.g.e. , s. 106–107.

Feminizm, kadınlara bu durumu kabullenmemeleri gerektiğini öğütleyecektir. Bu öğüdü dinleyerek(ya da belki bu öğütten habersiz olarak) iktidarı paylaşmak isteyen kadınların yaşadıkları tecrübeler tarih kitaplarında yazılmaz. Bazıları, önemli birinin karısı, kızı ya da annesi olmak bakımından adından söz ettirir o kadar. Erkeklerin tarihini erkekçe yazan erkekler, doğal olarak kendi iktidarlarını pekiştirir. Öyle ki, sayfalar, iktidar mücadelesinin sonucu olan istila, darbe, devrim, katliam, soykırım ve savaşlarla doludur. Feminist tarih yazımı üzerine çalışan eleştirmenlerle birlikte kadının bu tarihi görünmezliği ile kadın ve iktidar kavramlarının bu sorunlu ilişkisi daha çok ele alınmaktadır.

Michel'e göre: "Kadınların tarihi her şeyden önce baskı altına alınışlarının ve bunun gizlenişinin tarihidir. Zaten gizleme de baskının bir parçasıdır: Bu açıdan ne rastlantıdan ne de tarafsız bilimden söz edilebilir."⁵⁶ Joan W.Scott, feminist tarih yazımı üzerinde durduğu *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Analiz Kategorisi* adlı çalışmasında feminist tarihçilerin, üç farklı yöntemle erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarlarını açıklamaya çalıştıklarını söyler. Buna göre toplumsal cinsiyet analizlerini ataerkilliğin kökenlerine inerek yapan tarihçiler, Hegel'den yararlanarak; üreme organlarına yabancılaşan erkeklerin bu yabancılaşmayı aşmak için kadınlar üzerinde egemenlik, iktidar kurmaya ihtiyaçları olduğunu söyler. Bu ilk yöntemden yola çıkarak çalışmalarını sürdüren feministler patriyarkayı açıklamak için anahtar sözcük olarak üremeyi kullanırlar.⁵⁷

İkinci yöntemle toplumsal cinsiyet analizi yapan feministler Marksist geleneğin izinden giderler. Onlara göre emek Marksizm için ne ifade ediyorsa, cinsellik de feminizm için odur. Toplumsal olarak tanımlanmış cinsel ilişkilerin nasıl olup da iktidar ilişkileri bakımından erkeklerin lehine işlediğini şu şekilde açıklarlar: "Kadınların erkeklere tabii oluşu cinsel olarak nesneleştirilmeleriyle başlar, erkek kadını becerir ya da bir başka deyişle özne, nesneyi etkin kılar."⁵⁸ Patriyarkayı açıklamak için kullanılan bu analiz yöntemlerinin her ikisi de fiziksel farklılık üzerine kuruludur. Üçüncü analiz yöntemini benimseyen kuramcılar da Anglo-Amerikan Okulu

⁵⁶ Michel, Andree, *Feminizm*, çev.Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 98.

⁵⁷ Scott, Joan W., *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, çev.Aytunç Tunç Kılıç, İstanbul: Agora kitaplığı, 2007, s. 14-15.

⁵⁸ Scott, J. W. , a.g.e. , s.16.

ve Fransız Okulu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Her iki okul da toplumsal cinsiyet analizlerini öznenin kimliğinin yaratıldığı psişik süreçler üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Anglo-Amerikan Okulu, en önemli temsilcilerinden biri Nancy Chodorow' dur, nesne ilişkileri kuramları geliştirmektedir. Buna göre çocuk görür, duyar ve etrafındakilerle ilişki kurar. Chodorow'a göre babaların evde daha fazla zaman geçirmesi ve çocuklarıyla ilgilenmesinin sonucu ödipal travmanın sonuçlarını değiştirecektir. Oysa Joan W.Scott'sa şöyle sorar: “Bu kuramın içinde kalarak erillik ve iktidar arasındaki kalıcı bağlantıları, erkekliğe kadınlıktan daha yüksek bir değer biçilmesini, çekirdek aileler dışında veya ebeveynliğin karı-koca arasında eşit bölüşüldüğü ailelerde yetiştirilen çocukların böylesi bağlantı ve değerlendirmeleri öğrenme yollarını nasıl açıklayabiliriz?”⁵⁹

Diğer okul, Freud'un yapısalcı ve postyapısalcı okumalarıyla şekillenen ve Jacques Lacan'ın izinden giden Fransız okuludur. Bu okula göre dil merkezi bir konumdadır ayrıca bilinçaltı, öznenin inşasında önemli bir etken, onun toplumsal cinsiyetinde iktidar dağılımındaki eşitsizliğin konumlandığı yerdir. “Çocuk açısından ödipal drama, kültürel etkileşimin koşullarını belirler çünkü iğdiş edilme tehdidi iktidarı,(Babanın) yasanın kurallarını içerir.”⁶⁰

Toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak ilgi uyandırması 20.yüzyılın sonlarına denk gelir. 18.yüzyıldan 20 yüzyılın sonlarına kadar ortaya konulmuş kuramlar kadın erkek karşıtlığı, kadın sorunu, cinsel kimlik üzerinden tartışılmakta iken mevcut kuramların kadın ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri tartışmada yetersiz kalması sonucu, toplumsal cinsiyet kavramı günümüz feministleri tarafından ortaya atılmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramına aynen Foucault'da olduğu gibi yaklaşan , “toplumsal iktidarın birleşik, tutarlı ve merkezi olduğu fikrinin yerine Michel Foucault'nun iktidarı toplumsal ‘güç alanları’nda söylemsel olarak kurulan eşitsiz ilişkiler olarak ifade eden tanımını koymalıyız”⁶¹ diyen Scott, toplumsal cinsiyet tanımını alt kümelerini içeren iki kısma ayırır. Ona göre: “Toplumsal cinsiyet, cinsler arasındaki kavranabilen farklılıklara dayalı toplumsal ilişkilerin kurucu ögesidir ve

⁵⁹ Scott, Joan W, *Toplumsal Cinsiyet:Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*, çev.Aykut Tunç Kılıç, Agora Kitaplığı: İstanbul, 2007, s. 27.

⁶⁰ Scott, J. W. , a.g.e. , s. 27–28.

⁶¹ Scott, J. W. , a.g.e. , s. 37.

toplumsal cinsiyet, iktidar ilişkilerini belirgin kılmanın asli yoludur. Toplumsal ilişkilerin nasıl örgütlendiğine ilişkin değişiklikler her zaman iktidarın farklı temsillerindeki değişikliklere tekabül eder.”⁶² Scott’a göre toplumsal cinsiyet birbiriyle bağlantılı dört ögeyi içerir: Kültürel simgeler (Batı Hıristiyan geleneğinde Havva ve Meryem’in kadın simgeleri olması), normatif kavramlar (bu simgelerin anlamlarını ve nasıl yorumlanacağını belirleyen din, eğitim gibi doktrinlerin dayattığı ikili karşıtlıklar (kadın/erkek), toplumsal kurum ve örgütlenmeler (siyaset kavramını içermeli)ve öznel kimlik.⁶³ Scott şöyle önermektedir:

“Toplumsal cinsiyet iktidar ilişkilerini belirgin kılmanın asli yoludur. Aslında toplumsal cinsiyetin, iktidarın doğrudan ortaya konduğu ya da ortaya konması aracılığıyla oluşturulan asli alan olduğunu söylemek daha doğru olabilir. Toplumsal cinsiyet sadece bir alan değildir, aynı zamanda Batı’da, Yahudi-Hıristiyan ile İslam geleneğinde iktidarın belirgin kılınmasını sağlayan kalıcı ve tekrar eden bir yöntemdir.”⁶⁴

Scott, burada kadınların yüksek siyasetten dışlandığını çünkü tüm siyasi kurumların kamusal iktidarlarını toplumsal cinsiyet ilişkilerini belirginleştirip, pekiştirerek sağlamakta olduğunu belirtmektedir. Connell, da “İktidar, işyerinde, evde veya büyük bir kurumda bir kazanç dengesi veya kaynaklar eşitsizliği olabilir. Bir bütün olarak düşünülürse, kurumları, bakanlıkları ve üniversiteleri yöneten kişiler, işleri kadınların üst düzeylere ulaşmasını aşırı derecede güçleştirecek biçimde düzenleyen erkeklerdir.”⁶⁵ diyerek Scott’ın görüşünü pekiştirmektedir. Dolayısıyla bir kez daha, yaşamın her alanı, erkek iktidarını pekiştiren ve sürdüren söylem ve ideolojilerin etkisi altındadır.

Tarih de bu alanlardan biridir; kimin kayda geçirdiği, kimin yorumladığı ve kimin ürettiği çok önemli olan bir bilgi olarak bir iktidar edimidir:

“İşte, tarih disiplinin de bir parçası olduğu sosyal bilimler, dünyayı tanımlama, anlamlandırma girişiminin ve dolayısıyla iktidar ilişkileri ağının önemli bir ögesidir. Böyle olunca da, egemenliği elinde tutmayan büyük çoğunluğun

⁶² Scott, a.g.e. , s. 38.

⁶³ Scott, a.g.e. , s. 38.

⁶⁴ Scott, a.g.e. , s. 43.

⁶⁵ Connell, a.g.e. , s. 151.

deneyimlerinin, bu anlamlandırma girişiminin ya tümüyle dışında tutulmuş ya da en azından marjinalleştirilmiş olmasına şaşırılmamalıdır. Kayda geçirilen ve yorumlanmaya değer bulunan deneyimlerin içine, çok uzun bir tarihsel dönem boyunca, kadınların deneyimlerinin dahil edilmemesinin nedeni budur.”⁶⁶

Berktaş’ın bu tespiti son derece önemlidir. Tarih bilgisi için öteki olan ve kayda geçirilmeyen kadın deneyimleri, ataerkillik iktidarın onları bu alandan da dışlaması olarak yorumlanabilir. Feminist tarihçilerin bu yerleşik iktidar yapısına ve onun uygulamalarına karşı çıkararak yeni bir tarih yazımını çabası içerisine girmiş olmaları anlamlıdır.

Böylece, tarih biliminin ataerkilliği nedeniyle, kadınların iktidarla olan ilişkisinin kişisel öykülerini başka bir yerde aramamız gerektiği ortaya çıkar: Edebiyat. Kadın ve iktidar ilişkisi, farklı açılardan ele alınarak incelenirken, Connell ve Phillips’in çalışmalarında olduğu gibi felsefe, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi bilimlerden yararlanılabilir. Ama bu çalışmalar bize, belli yer ve zamandaki kadınların, iktidarla ilgili düşüncelerini yansıtmayacaktır. Feminizmin ‘kişisel olan politiktir’ söylemine dayanarak, kadın ve iktidar ilişkisi, edebiyat yoluyla somutlaştırılabilir.

⁶⁶ Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s. 19.

II. BÖLÜM: FEMİNİST ELEŞTİRİ

Özellikle 1960'lardan sonra ivme kazanan feminizmin etkisiyle ortaya çıkan feminist edebiyat eleştirisi, çok çeşitli eleştiri geleneklerini içermektedir. Marksist, radikal, psikanalitik ve postyapısalcı eleştiri gibi farklı eleştiri akımlarıyla sürekli etkileşim içerisinde olan feminist edebiyat eleştirmenleri, edebiyat metinleriyle kadınların deneyimlerini karşılaştırmaktadır. Kurgu ve olgu arasındaki tutarsızlıkları yani edebi metinlerde resmedilen kadın imgesiyle gerçek kadın yaşantıları arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmaya çalışan eleştirmenler, edebiyatı politik ve sosyal bir bakış açısıyla ele almaktadır.

Dilin, cinsiyetleri oluşturmada ne denli önemli bir rol oynadığının altını çizen feminist edebiyat eleştirmenleri, edebi eserlerde kullanılan dilin nitelikleri üzerinde durmaktadır. Bu nitelikler incelendiğinde ortaya çıkan en önemli bulgulardan biri, edebi eserlerde çoğunlukla eril bir dilin kullanıldığı ve ataerkil ideolojiyi temsil eden bu eril dil yoluyla oluşturulan kadın temsillerinin gerçek kadın yaşantılarıyla örtüşmediğidir. Ataerkil ideolojinin toplumsal ve kültürel normları, edebi eserlerde, belirli kalıplara oturtulabilen, standart birkaç tip kadın temsili etrafında oluşturulmaktadır. İffetli, melek, anne, ağırbaşlı, temiz, söz dinleyen gibi olumlu sıfatları taşıyan "iyi" kadın karakterlerle; iffetsiz, şeytan, şehvetli, yılan, fahişe, kirli gibi olumsuz sıfatlarla betimlenen "kötü" kadın karakterler arasında, bu çeşit bir kalıba konulamayacak çok az kadın karaktere rastlanmaktadır. Feminist edebiyat eleştirisi içinde yer alan bu tür saptamalar, giderek daha ayrıntılı analizlere dönüşmekte, eril edebiyat farklı yönleriyle tekrar ele alınarak masallardan, klasiklere tüm metinler farklı feminist bakış açılarıyla çözümlenmektedir.

Feminist eleştiri, edebiyatı toplumsal cinsiyeti oluşturan, onun inşasında rol oynayan etkenlerden biri olarak ele almaktadır. Toplumsal cinsiyeti kuran ataerkil söylemler, edebi metinlere yansdııkça, kadın erkek eşitsizliği dil yoluyla tekrar tekrar üretilmektedir. Eşitsizliği üreten bu yapının bozulması onun dilsel, söylemsel ve ideolojik niteliklerinin ortaya çıkarılmasına bağlanmaktadır. Böylece feminist eleştiri, cinsiyetçi yapının kendi içindeki istikrarına yönelik bir tehdit oluşturarak, sadece birçok

alandaki kadını görünür hale getirmekle kalmaz, araştırma ve incelemelerini ataerkil yapıyı bozmak üzerine temellendirir.

Özellikle ataerkil ideolojinin hâkimiyeti altında görülen sosyoloji, felsefe, tarih ve edebiyat gibi birbiriyle etkileşim içerisinde değerlendirilebilecek disiplinlerin cinsiyetçi yönlerini açığa çıkarmaya çalışan eleştirmenler, yaptıkları çözümlerle erkek egemen bilimlere karşı duruşlarını ortaya koymaktadır. Nurdan Gürbilek, *Kör Ayna, Kayıp Şark-Edebiyat ve Endişe* adlı çalışmasında edebiyatın bir kültürün anlaşılmasındaki önemini şöyle vurgulamaktadır:

“Bir kültürün anlaşılmasında kuşkusuz edebiyatın özel bir yeri vardır. Ama bence edebiyat bize kültürel-sosyolojik belgeler sunduğu için değil; “kurgu ustalığı”, “dil büyücülüğü”, “dilin sınırlarını zorlama” gibi artık boş lafa dönüşmüş klişelerle anlatılan bazı yetenekleri sergilediği için değil; bence bugünün dünyasında birçok alandan dışlanan içsel çatışmayla; dini inançtan, politik mücadeleden, gündelik hayattan, ahlaki düşünceden, eğlence dünyasından çoktan dışlanmış olan tereddütle baş edebildiği, işini tereddüt edebilmesine rağmen yapabildiği, aslında tam da tereddüt ettiği için yapabildiğinden önemlidir.”⁶⁷

Bir toplumda ataerkil değerlerin ne kadar içselleştirilmiş olduğu edebiyat eserleri üzerinde yapılan detaylı analizlerden yararlanarak yapılabilmekte, feminist endişe edebiyatı özel bir yere koymaktadır. Kandiyoti de böyle bir endişeyle erkek romancılara ait eserleri yeniden ele almak gerektiğinin altını çizmektedir. Ona göre: “Bu gibi metinler yazarlarının erkek olarak yetime sürecinde yaşadıklarını keşfetmeye çalışan bir bakışla nadiren incelendi; erkek çocuğun sesine, çocukluk deneyimleriyle hesaplaşarak kimliğini oluşturma çabalarına pek ender kulak verildi ya da kayıt düşüldü. Bu demektir ki, oğlanın annesi, kız kardeşleri ve kadınlar dünyası ile ilgili erkeklik deneyimleriyle ilgilenmeli ve onun diğer erkeklerle etkileşimde edindiği deneyimleri sorgulamalıyız. En önemlisi, bu birbirinden farklı erkeklik

⁶⁷ Gürbilek, Nurdan, *Kör Ayna, Kayıp Şark*, İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s. 13.

deneyimlerinden çıkan bütün çelişki ve belirsizlikleri nasıl birleştirdiklerini anlamaya çalışmalıyız.”⁶⁸

Feminist edebiyat eleştirisi, erkek yazarların eserlerini inceleyerek ataerkil değerleri nasıl içselleştirdiklerini, nasıl bir erkeklik inşa ettiklerini ve kadınlarla ilgili hangi yerleşik değerlere bağlı kaldıklarını anlamamız için önemlidir. Böyle bir eleştiriyi doktora tezi olarak yapan Kate Millet, *Cinsel Politika* adlı kitabının bir bölümünde Henry Miller’ın ‘Seksus’ adlı romanını ele alır. Romandaki kadınlık ve erkeklik biçimleri masaya yatırıldığında ortaya çıkan şiddet sever erkeklik ve şehvet sever kadınlık figürleri cinsel politikanın gerektirdiği gibidir. Millet, neredeyse yazarının bir kopyası olan roman kahramanlarını kullanarak, güç ve egemenlik kavramlarının nasıl kullanıldığına dikkati çeker.“Okura burada yansıtılan neredeyse doğaüstü denilebilecek bir gücün varlığı... Erkeğin, güçsüz, boyun eğen ve oldukça akılsız bir dişi üzerindeki egemenliğinin kanıtlanmasıdır.”⁶⁹

Millet’a göre ataerkillik siyasal bir kurumdur ve bu kurum cinsel politikayı belirler. Cinsel iktidarın sahibi olarak erkek, kadın üzerindeki egemenliğini ilan eder. Millet’a göre kadının ezilmişliği, itaat, uyum ve sorumluluk, erkeğin baskıcılığı ise, kendine güven ve başarı gibi romantik terimlerin ardına gizlenmeye çalışılmıştır. Bu gizi ortaya çıkarmak için yapılan feminist edebiyat eleştirisi çalışmaları, kadın ve iktidarı yan yana koymayan egemen ideolojiyi de zayıflatacak, kurgusal değil gerçek kadınlık biçimlerini hayata geçirmeyi başaracaktır.

Feminist edebiyat eleştirisinde başlıca iki ekol etkilidir. Bunlardan ilki 1928 yılında yayımlanan, *A Room of One’s Own* (Kendine Ait Bir Oda) adlı kitabıyla kadının yazarlığını konu edinen Virginia Woolf’un önderliğindeki Anglo-Amerikan ekolüdür. Woolf’un sorguladığı kadın yazar olma durumu, 1970’lerden sonra birçok başka feminist eleştirmen tarafından ele alınmıştır. Bunların belli başlıları Elaine Showalter’in *A Littreature of Their Own*’u, Patricia Meyer Spack’ın *The Female Imagination*’ı, Sandra Gilbert ve Susan Gubar’ın *The Madwomen in the Attic*’idir.

⁶⁸ Kandiyoti, Deniz, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, çev. Aksu Bora, İstanbul: Metis Yayınları, 1996, s. 189.

⁶⁹ Millet, Kate, *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi, İstanbul: Payel Yayınları, 1987, s. 16.

Woolf, kadın ve kurmaca yazınla ilgili yazmaya karar verdiğinde bunu nasıl yapacağıyla ilgili kararsız kalır. Çünkü elinin altındaki örneklerle bunun tam da istediği gibi olamayacağını fark eder ve okura çok daha önemli bir tespitini anlatmaya karar verir: “Tek yapabileceğim, sizlere ikincil derecede önem taşıyan bir konuda görüşümü sunmak, yazı yazmak isteyen bir kadının parası ve kendine ait bir odası olması gerektiğini söylemek olabilirdi; bu ise, göreceğiniz gibi, kadınlar ve kurmaca yazının gerçek yapısı sorununu çözümsüz bırakmaktadır.”⁷⁰ Böylece bir yandan para ve oda konusundaki bu görüşüne nasıl vardığını anlatırken, diğer yandan kadın ve kurmaca konusundaki düşüncelerini dile getiren Woolf’un bu çalışması feminist edebiyat eleştirisi için çok büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü ilk kez bir kadın edebiyatçı kadın erkek eşitsizliği sorgulamakta hem de bunu yazarak yapmaktadır.

Simone de Beauvoir’ın, Woolf’tan yirmi yıl sonra, 1949 yılında yayınlanan *Le Deuxieme Sexe* (İkinci Cins) adlı kitabında yazdığı ‘Kadın olarak dünyaya gelinmez, kadın olunur.’ cümlesi feminist edebiyat eleştirisinde ikinci ekol olarak adlandırılabilir Fransız ekolünün ünlü sloganıdır. Kadının toplumda ve tarihteki yerini sorgulayan Beauvoir, kadını doğayla özdeşleştiren ataerkil ideolojiyi açığa çıkarmaya çalışmıştır. “İnsanlığın başından beri, biyolojik ayrıcalıklar erkeklerin kendilerini en üstün varlıklar diye ortaya sürmelerine izin vermiştir; onlar varlıklarını bir bakıma Doğa’da ve Kadın’da yabancılaştırmış; ama sonradan yine ele geçirmişlerdir; Öteki varlık, Başka varlık olmaya mahkûm olan kadın, aynı zamanda, ancak gelip geçici bir güce sahip olmaya mahkûmdur: ister köle, ister tanrıça olsun, kışmetini seçen kendisi değildir.”⁷¹

Maggie Humm, *Feminist Edebiyat Eleştirisi* adlı kitabında feminist eleştirinin amaçlarından söz eder. Buna göre feminist eleştiri, edebiyat eserlerinde kadınlara yapılan baskı üzerinde durarak, kadın okurların, erkeklerin ürettiği eserlerin tüketicisi olduğunu varsayarak işe başlar. Eril metinlerin çözümlenmesi, kadınların nasıl temsil edildiğinin ortaya çıkarılması, daha sonra buna göre konumlanmak için gereklidir.⁷² Feminist edebiyat eleştirisi, romanlarda, şiirlerde, oyunlarda aşağılanan, şiddete maruz

⁷⁰ Woolf, Virginia, *Kendine Ait Bir Oda*, çev.Suğra Öncü, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 6.

⁷¹ Beauvoir, Simone de, *İkinci Cins*, çev.Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınları, 1980, s. 65.

⁷² Humm,Maggie, *Feminist Edebiyat Eleştirisi*, yayına haz.Gönül Bakay, İstanbul: Say Yayınları, 2002, s. 26.

kalan kadının, gerçek yaşamdaki okurun ataerkil ideolojiyi sürdürmesine hizmet ettiğini savunmaktadır. Kadının insani yönleri metinlere geçmeyip, yok sayıldıkça, günlük yaşamda kadının konumu ikincil olmaktan kurtulamayacaktır.

Humm'un belirttiği bir diğer amaç görünmez kılınmış kadın yazarları gün ışığına çıkartarak, şimdiye kadar yok sayılmış metinleri feminist bir bakış açısıyla tekrar değerlendirmektir. Feminist eleştiri, metin analizlerinde şimdiye kadar üzerinde hiç durulmamış anne-kız ilişkisini de konu edinir. Özellikle kadın yazarların eserlerinde anne-kız empatisinin metinsel anlamı çözümlenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca feminist edebiyat eleştirisi, yazma ve okuma eylemlerinde bir bütünlük oluşturarak, bir feminist okur alışkanlığı geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda yola çıkan feminist eleştiri geleneği kadınların ikincil konumunu ortadan kaldıracak adımlar için çalışmaktadır. "Feminist hareketin edebiyat bilimi açısından ilk başarısı, Virginia Woolf'tan başlayarak yaratıcı yazar ve şair kadınların karşılaştıkları güçlükleri araştırmak, bir çeşit kültür geleneği arkeolojisi oluşturmaktır."⁷³ Feminist edebiyat eleştirisinde ikinci önemli aşama da kadın edebiyatından kadınsı yazma biçimlerine geçiştir. Artık edebiyatta kadın imgesi ya da kadının sosyal konumunu sorgulamanın yanı sıra kadınlar biçim olarak nasıl yazıyor sorusu araştırılmaya başlanmıştır.

⁷³ Aytaç, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları, 2003, s.168.

FEMİNİST ELEŞTİRİ YAKLAŞIMLARI VE İKTİDAR

Feminist Eleştiri kendi içinde birçok alt başlığa ayrılabilen eleştiri geleneklerini içinde barındırır. Ancak aşağıda ele alınacak eleştiri yaklaşımlarının hepsinde kurulu düzene bir itiraz, mevcut uygulamalara karşı bir başkaldırı ve ataerkil iktidara karşı bir alternatif arayışı mevcuttur. Ataerkilliği bir kurum olarak gördüğümüzde, kadınların aleyhine ve kadınlara rağmen oluşturulmuş bu kurumun gücünü azaltmak için farklı kadınlar farklı yöntemlerle çalışmaktadır. Feminizm şemsiyesi altında toplanmış tüm bu yöntemlerin aslında erkek iktidarını sarsmak ve kadınları yok sayan ya da varlıklarını istedikleri gibi görünür kılan erkek iktidarına karşı durmak için ortaya çıktıkları söylenebilir.

Ele alacağımız ilk eleştiri yöntemi Mit eleştirisidir. Feminist mit eleştirisi, geleneksel eleştiri içerisindeki mit ve cinsiyet temsillerini reddederek yeni bir edebi söz dağarcığı oluşturmaya çalışmaktadır. Mit, tam olarak anlaşılabilen imgeler ve semboller yoluyla var olmaktadır. “Mit anlatılarının amacı, edebi ve sosyal sorunların tutarlı açıklamalarını sunmak değil, güncel olayları açıklamak için günlük ritüelleri tarih öncesi sembolere bağlamaktır.”⁷⁴ Feminizm, mit ile sözsellik arasındaki güçlü bağı keşfederek günlük hayatta yer alan bazı mitleri yıkmaya çabalarken bunu sağlamak için o mitlerin kökenlerine inmekte ve bu kökenlerde dışıl bir mitolojinin izlerini aramaktadır.

“Erkekler kadınları, kanıtlanmış doğru görünümü taşıyan dogmalar, önyargılı düşünceler, mitoslar ileri sürerek siyasal iktidarın uzağında tutmaktadır. Mitosların gücü muazzamdır ve dünyanın bütün ordularının birlikte oluşturdukları güçten fazladır. Mitos deyimi, Yunanca’da masal anlamına gelen sözcükten türemiştir; somut ve sınanabilir bir olgunun, doğrularla yanlışların zamanla birbirine karıştığı bir öyküde dile getirilmesi anlamına gelir. Böylece biçim değiştiren düşünce, insan aklına çakılı kalır.”⁷⁵

⁷⁴ Humm, M. , a.g.e. , s. 92.

⁷⁵ Bendason, Ney, *Kadın Hakları*, çev. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, s.9.

Günlük hayatımızda erkekler tarafından oluşturulmuş ve onların iktidarlarının pekişmesine hizmet eden birçok mit bulunmaktadır. Feminist eleştirmenlerin ele aldığı mitlerin en önemlilerinden biri annelik mitidir. Bütün kadınların anne olması gerektiği, anneliğin hem anne hem de çocuk açısından bir ihtiyaç olduğuyla ilgili toplumsal inanışlar üzerinde duran eleştirmenler, anneliğin ataerkil ideoloji tarafından kurumsallaştırıldığına da üzerinde durmaktadır. Tong, *Feminist Düşünce* adlı çalışmasında feminist eleştirmenler arasındaki biyolojik ve sosyal annelik iddialarını ele alır ve bu konuda çalışmalar yapan Ann Oakley, Shulamith Firestone ve Adrienne Rich'in görüşlerine yer verir. 'Oakley'in biyolojik anneliğin gerekliliğini tümüyle reddeden ve bunun doğal bir ihtiyaç değil, kültürel bir dayatma olduğunu belirten düşünceleri; Firestone'un biyolojik anneliği kişisel bir ego tatminine indirgeyen yaklaşımı ve Rich'in annelik deneyimi ile annelik kurumu arasında yaptığı ayrım sayesinde, annelik kurumunu ataerkil bir mit, annelik deneyimini de annelerin özgür iradeleriyle kendilerinin karar vermeleri gereken bir deneyim olarak ele alan eleştirileri, Tong'un çalışmasında kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir.⁷⁶

Burada annelik miti üzerinden çalışmalarını sürdüren feminist kadınların şu tespiti önemlidir: Annelik özellikle erkekler tarafından yüceltilerek kurumsallaştırılmış, kadınların anne olmayı seçme özgürlüğü ortadan kaldırılmıştır. Kutsallaştırılan annelik kurumuyla kadınların birincil görevinin çocuk doğurmak ve onları yetiştirmek olarak belirlenmiş, çocuk doğurmayı istemeyen kadınlara yaratık gözüyle bakılmıştır. Çocukların günlük bakımıyla ilgili tüm sorumluluğu üstlenen kadınlar, konu çocukla ilgili önemli bir karar vermeye geldiğinde ise baba devreye girerek; eğitim, evlenme, iş ...vb konularda son sözü söyleyen olmuştur. Böylece evde çocuk büyüten kadın, tüm hayatını adadığı çocuğuyla ilgili kararlarda dahi erkeğin iktidarına boyun eğmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca evde çocuk büyütme gibi bir işle meşgul olan kadınlar topluluğu, erkeklerin dışarıdaki iktidarını daha da güçlendirerek, onlara tek cinsiyetli bir kamusal hayat ortamı hazırlamaya hizmet etmektedir.

Mary Daly, *Beyond God the Father* (Tanrı Babanın Ötesinde) ve *Gyn/Ecology* (Gen/Ekoloji) adlı eserleriyle mit eleştirine önemli katkılarda bulunur. Özellikle

⁷⁶ Tong, Rosemarie Putnam, *Feminist Düşünce*, çev. Doç.Dr.Zafer Cırhınlioğlu, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2005, s.133-147.

Hıristiyanlık dini çerçevesinde eril bir dinin varlığını araştıran, kadınların ve erkeklerin bilinçlerinde yer alan tanrı kavramını inceleyerek Tanrı-baba mitini eleştiren Daly, “daha çok eril amaçlarla desteklenen simgesel bir kadın yaratmak için ataerkilliğin de belirli mitleri seçtiğini (Athena’da olduğu gibi) öne sürer.”⁷⁷ İktidarının büyüklüğü cinsiyetine bağlı olan bir tanrı imgesi ataerkil kurumun ürünüdür. Tanrı ana olamaz, tanrı baba olmalıdır. Tanrı ananın otoritesinden şüphe duyulur, tanrı baba ise erkeklerin iktidarlarını pekiştirecek güçlü bir mittir. Kadınlar tümüyle erkeklere boyun eğer, erkekler de ancak en büyük erkek olarak tanrı babalarının iktidarı karşısında boyun eğerler. Sonuç olarak: “Kişisel ve diktatoryal ya da dinsel ve toplumsal bütün yerleşik iktidarlar, kadınlara erkeklerle aynı hakları tanımamak için bütün bu mitoslara arka çıkmaktadırlar.”⁷⁸

Bir başka feminist eleştiri yöntemi de Marksist-Sosyalist düşünce sisteminden yararlanmaktadır. ‘Marksizm, edebiyatı hayat deneyiminin ideolojik bir temsili olarak kabul etmekte, günlük olandan tarihsel bir önem çıkararak eleştirel düşünceye yaşamış deneyim fikrini eklemektedir. Marksist feminizm edebi eserlerin maddi koşullarına odaklanırken, sosyalist feminizm kadın yaşantıları içerisindeki ayrıntılar ve alternatif değerler üzerinde durmaktadır.’⁷⁹ Marksist ideolojinin kendisi en büyük siyasi iktidar olarak devlete karşı çıkarken, Marksist feministlerde kimi zaman devlet tarafından yapılandırılmış ya da müdahale edilmiş kimi kurumlara karşı çıkmaktadır. Örneğin evlilik kurumuna karşı çıkan Marksist eleştirmenler, bu kurumun kadının ikincil ve bağımlı konumunu güçlendirdiğini savunmaktadır.

Marksist eleştirmenler, cinsiyete dayalı iş bölümünü kapitalizmin yükselişiyle ilişkilendirirken, ev işlerinin kadınların üzerine yıkılmasının kapitalizmin sürmesine katkıda bulunduğunu savunmaktadır. Donovan *Feminist Teori* adlı çalışmasında bu konuda şöyle der: “Marksist teorinin bugüne değin bu açıdan en vahim eksiği kadınların boyun eğmesinin kapitalizmin yükselmesine bağlanmasıdır. Bu nedenle kapitalizm öncesi toplumlarda ve Sovyetler Birliği, Küba, Çin gibi sosyalist devrim

⁷⁷ Humm, Maggie, *Feminist Edebiyat Eleştirisi*, yayına haz.Gönül Bakay, İstanbul: Say Yayınları, 2002, s.102.

⁷⁸ Bendason, Ney, a.g.e. , s.17.

⁷⁹ Humm, M. , a.g.e. , s.115–117.

deneyimi geçiren “kapitalizm sonrası” toplumlarda kadınların ezilmesini açıklamaz.”⁸⁰ Aynı şekilde Tong da Marksist feminizmin ayırt edici özelliğinin, proleter ya da burjuva tüm kadınları ve onlara yönelik baskıları kapitalizmle ilişkilendirilmiş siyasi, ekonomik ve toplumsal yapının bir ürünü olarak anlamaya davet etmesi olduğunu belirtmektedir.⁸¹ Marksist feminizmin bu maddeci yapısı cinsiyet temelli yaklaşımı benimseyerek yola çıkan sosyalist feministlerce eleştirilmektedir. “Sosyalist feminizm, büyük çapta, Marksist düşüncenin esasta cinsiyet-kör özelliğinden ortaya çıkan tatminsizliğin bir sonucudur(yani, Marksist ataerkillerin kadınlara yönelik baskıyı işçilere yönelik baskı kadar önemli saymayan eğilimlerinden duyulan tatminsizlik).”⁸²

Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği* adlı kitabında cinsiyet temelli feminizmi anlatmaktadır. Ona göre erkek egemenliğini yok etmenin yolu kadınların bedenleriyle bağlantılı olan tüm kurumları yok etmektir:

“Kadınlar yalnızca kendi vücutlarının denetimini bütünüyle ele almakla kalmamalı, aynı zamanda (geçici olarak) insan doğurganlığının denetimini de – yeni nüfus biyolojisini olduğu gibi, çocuk –doğumu ve çocukların yetiştirilmesiyle ilgili toplumsal kurumların tümünü ele geçirmelidirler. Nasıl sosyalist devrimin amacı yalnız ekonomik sınıf üstünlüklerini yok etmek değil de ekonomik sınıflar arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaksa, kadın devriminin amacı da ilk kadın hakları hareketinin tersine, yalnızca *erkek egemenliğini* yok etmek değil, cinsel ayrımı yok etmek olmalıdır.”⁸³

Başlangıçta Lenin’in yanında yer alarak Marksist feminist çizgide olan ancak daha sonra fikirlerini değiştirerek kadınlara uygulanan baskının sınıf toplumunda yaşamakla ilişkilendirilemeyeceğine inanan Klara Zetkin⁸⁴, çağdaş sosyalist feministlerin öncüsüdür. Radikal feminizm ve psikanalizle de yolları kesişen sosyalist feminist

⁸⁰ Donavan, Josephine, *Feminist Teori*, çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.156.

⁸¹ Tong, Rosemarie Putnam, *Feminist Düşünce*, çev. Doç.Dr.Zafer Cırhinlioğlu, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2005, s.69.

⁸² Tong, R.P. , a.g.e. , s. 273.

⁸³ Firestone, Shulamith, *Cinselliğin Diyalektiği*, çev. Yurdanur Salman, İstanbul: Payel yayınları, s.23.

⁸⁴ Klara Zetkin başlangıçta Marksist feminist çizgide ve Lenin’in yanında ilerlerken şöyle söylemektedir: “Lenin, özgürlük isteyen kadınları hatalı bir yol olan erkek ve kadın arasında bir savaşım yapılması yoluna sürükleyen feminist eğilimleri tümüyle reddetti. O, kadınları özgürlüğe kavuşturacak biricik yolun, güçlüklerle dolu ve dikenli olan sosyal proleter devrim yolu olduğunu gösterdi.”⁸⁴ Zetkin, Klara, *Lenin’in Bütün Dünya Kadınlara Vasiyetleri*, çev. Atilla Temiz, İstanbul: Sorun Yayınları, 1980, s. 26.

eleştirinin daha sonraki önemli temsilcileri Juliet Mitchel, Heidi Hartmann, Sheila Rowbotham ve Nancy Hartstock'tur. Bu eleştirmenler edebiyat eleştirisinden çok kuram üzerinde durarak Marksizm'den aldıkları yabancılaşma, artı değer ve sınıf gibi kavramlarla ev işi, aile, evlilik ve cinsellik gibi kavramları ilişkilendirmiş ve eleştiri kuramlarını ortaya koymuşlardır.⁸⁵

Evlilik kurumunun erkek iktidarını pekiştirdiği daha önce belirtilmişti. Evlilik kurumuna özgü görev dağılımı da erkeklerin aile içi iktidarlarının ispatı niteliğindedir. Çocuk bakımı ve ev işleriyle görevlendirilmiş kadınlar ve ev dışında bir işte çalışan erkeklerden oluşan aileler her toplumda çoğunluktadır. Ev işlerinin rutin döngüsü ve görünmezliği, kadının asli görevlerinden birini değersizleştirirken, gün boyu çocuklarla ilgilenmek görece olarak daha önemli bulursa da evde çocuklara bakan bir erkek toplum tarafından yadırganmaktadır. Ev işi yapan nadir erkekler için daha da ileri gidilerek, bu erkekler toplum tarafından gülünç bulunarak 'kılıbık' olarak adlandırılmaktadır. Bu şekilde adlandırılmış bir erkek bir nevi ev içi iktidarını karısına kaptırması birer olarak görülür ve aşağılanmaktadır.

Evlilik ve ev işi gibi kapitalizmin ürünü kavramlar üzerinde duran Marksist-sosyalist feministlerden sonra, dil üzerinden ataerkil iktidara karşı çıkan Fransız feministlerinden söz etmek gerekir. Julie Kristeva, Luce Irigaray ve Helen Cixous'un 'kadın dili' üzerine yaptıkları çalışmalar sonucunda *écriture feminine* olarak adlandırılan yeni bir eleştiri türü ortaya çıkmıştır. De Beauvoir'ın 'öteki olarak kadın' vurgusu bu eleştiride dişil bir dilin varlığı ve bu dilin ötekileştirilmişliği olarak devam etmektedir. "Kadınların gerçek fiziksel istekleri, eğer yazıda sembolize edilirse, zıt bir dil oluşturulabileceği bu eleştirinin başlangıç noktasıdır."⁸⁶ Lacan ve Derrida'nın izinden giderek yapısökümcü olan bu üç eleştirmen, bebeklikten itibaren dilin gelişme aşamalarına odaklanarak, ataerkil konuşmanın yapısını bozmaya çalışmaktadır.

Helen Cixious çeşitli tarzlarda edebiyat çalışmaları yapan bir romancıdır. Özellikle ikili karşıtlıklar üzerine yaptığı çalışmalarda, güneş/ay, gündüz/gece, konuşma/yazma gibi ikilemlerin kadın/erkek ikileminden etkilenecek şekilde ortaya çıktığını savunmaktadır.

⁸⁵ Sosyalist feministlerin Marksist feminizme getirdiği eleştirileri karşılamaya yönelik bir çalışma için Bknz.Naiman, Joanne, *Marksizm ve Feminizm*, çev. Saadet Özkal, İstanbul: Amaç Yayınları, 1988.

⁸⁶ Humm, M. , a.g.e. , s.144.

Konuşma/yazma ikileminin yazma tarafına erkekleri oturtan ve bugüne kadar yazma geleneğine ve dile hakim olan erkeklerin bu hâkimiyetine son vermek gerektiğini vurgulayan Cixious, kadınların kendilerine özgü yeni bir yazma şekli geliştirmeleri gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Çalışmalarını, hakim olan dil kural ve yapılarından farklı olarak sadece kadınlara özgü bir dil oluşturmak ve kadının cinselliğiyle dili arasında bir bağ kurarak bu dili yapılandırmak yönünde sürdürmektedir.

Kadın cinselliği ve kadın biyolojisiyle kadıncılığı bağdaştıran bir başka feminist eleştirmen Luce Irigaray'dır. Cinsiyet farklılığın doğal ve basit bir ayrım olmadığını ve dil dışına atılarak değerlendirilemeyeceğini savunan Irigaray, cinsiyet farklılığının sözcüklerin cinsiyetlerini ve somut/soyut, canlı/cansız gibi dilbilgisel sınıflamalarını da belirlediğini öne sürer.

“Bir kadının kendini kelimenin tam anlamında cinsel alana hapsedilmiş bulmasına benzer bir şekilde, dişil gramer türü de öznel bir ifade olarak yok edildi ve kadınlara ilişkin sözcük dağarcığı, kadını eril özneye bağlı bir nesne olarak tanımlayan değersizleştirici ve küçümseyici sözcüklerden oluşturuldu. Bu yüzden kadın olarak konuşma ve işitilmede kadınlar bu denli zorluk çekmektedir. Kadınlar ataerkil dilsel düzen tarafından dışlandı ve yok sayıldı. Bu yüzden, hem kadın olup hem de tutarlı ve akıcı tarzda konuşmak mümkün değildir.”⁸⁷

Julie Kristeva'nın, Cixious ve Irigaray'dan bazı noktalarda farklı düştüğü görülmektedir. Kadının biyolojisiyle kadıncılığı, erkeğin biyolojisiyle erkeksiciliği açıklamaya karşı çıkan Kristeva, sembolik düzene girme konusunda kız ya da erkek çocukların aynı seçeneklere sahip olduğunu; erkek çocukların anneleri ile kız çocuklar babaları ile tanımlanabileceğini vurgulamaktadır.⁸⁸

Bu üç eleştirmenin ortak noktası, dil aracılığıyla üretilen ve sürdürülen erkek iktidarını yine dil aracılığıyla sarsmak ve kadını kadınca konuşabilir kılmaktır. Yazıya dolayısıyla dilin en geçerli mirasına sahip olan erkekler, kadınların yüzyıllar boyu sahip olamadığı kalemin gücünü istedikleri gibi kullanmaktadır. Geçmişten günümüze

⁸⁷ Irigaray, Luce, *Ben Sen Biz*, çev. Sabri Büyükdeveci, Nilgün Tural, Ankara: İmge Kitabevi, 2006, s. 18.

⁸⁸ Tong, R. P., a.g.e., s. 355–357.

ulaşmış milyonlarca sayfada kadının izine rastlamak mümkün olmamaktadır. Erkeklerin tarihini anlatan sayfalarda, çoğu zaman kadınların adı bile yoktur. Ataerkil iktidar, kadını tarih sayfalarından da dışlamış, orada da görünmez kılmıştır. İşte buna karşı çıkarak bir kadın dili oluşturmaya çalışan Fransız eleştirmenler, sözcüklerdeki eril/dişil vurgulara da dikkat çekerek kadının kendisini kadınca ifade edebileceği sözcükleri araştırmaktadır.

Feminist edebiyat eleştirisini dil üzerinden yapan bir başka örnek, Parla ve İrzık'ın 'Kadınlar Dile Düşünce' adlı derlemesidir. İlk bölümdeki yazısında, Lacan'ın kuramına gönderme yapan Parla, dilin iktidarla olan ilişkisini şöyle açıklar: "Bu dil, aynı zamanda babanın dilidir. Bu dile ve bilince mahkûm olmakla eşzamanlı bir biçimde çocuk, cinsiyet ayrımının ve bu ayrımın belirlediği farklı yaşamların da farkına varır. Erkekler bu mahkûmiyeti, egemenlik kurarak telafi etmeye çalışırlar; babanın dilini benimseyerek erkek egemen söylemi kurarlar, kadınlar ise sürekli erkek egemen söyleme ulaşmaya, bir bütünlüğü barındırdıkları sandıkları bu söylemin olmayan anlam odaklarının gizini çözmeye çalışırlar. Böylece güç, söylemin sahibinde, yani erkekte kalır; dili belirleyen erkek, toplum yaşamının diğer bütün kurallarını da belirler; Baba'nın Kanunu'nun (yani dilin) egemen olduğu bir dünyada, kadının kültürel cinsiyeti bu söylemin keyfiliği içinde üretilir durur."⁸⁹ Buradan da dilin kadınlar üzerinde iktidar kurmanın önemli bir aracı olduğu ortaya çıkacaktır.

Psikanalizin de feminist eleştiriye önemli katkıları vardır. Her ikisinin de üzerinde durduğu ortak konular arasında; cinsellik, anne, baba ve çocuklar arasındaki ilişkiler, aile içi roller, çocukluktan yetişkinliğe geçiş aşamaları ve kimlik değişimleri gibi konular bulunmaktadır. Hem psikanaliz hem de feminist eleştiri edebiyat metinleri içinde söylenmemiş olanı araştırmaktadır. Metinlerin içerisindeki farklı temsiller ve sembollerini açığa çıkararak bilinçaltının derinliklerine ulaşmaya çalışan psikanalitik eleştiri, feminist eleştiri gibi geleneksel edebiyat eleştirisine karşı çıkarak öznellik ve dil üzerinde durmaktadır.

Freud'a ve teorisine yöneltilmiş birçok feminist eleştirinin olmasına karşın, birçok eleştirmen onu üretken bir şekilde kullanmaktadır. Kristeva, Cixous, Irigaray, Mitchell,

⁸⁹ Parla, Jale, *Kadınlar Dile Düşünce*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 31.

Chodorow, Spivak, Gilbert ve Gubar gibi birçok eleştirmen çalışmalarında psikanalizimden beslenmektedir. “Günümüzün feminist psikanalitik eleştirisi nesne ilişkileri psikoterapisiyle şekillenmiş fikirler ve teoriler tarafından desteklenen edebiyattaki anneye özgü ilişkilere odaklanır.”⁹⁰ Anneliğin yeniden üretimiyle ilgili çalışmalarında, anneliğin doğal olarak oluşmadığını ve toplumsal cinsiyet ilişkileriyle kadınların anneliğe şartlandırıldıklarını vurgulayan Nancy Chodorow, anneliği bilinçli bir seçim olarak değerlendirmez. Ona göre , “anne olma isteği tıpkı kadın olma isteği gibi, genç kızlarda kadın olmadan önce yerleştirilmiş bulunmaktadır.”⁹¹

“Postyapısalcılık edebiyatın ve edebi dillerin belirli kültürel ve eğitsel çerçeveler içerisinde nasıl çalıştığı üzerine odaklanır... Bir başka deyişle, postyapısalcılık, erkek ve kadın, temsil dilini konuşan ya da o dile sahip olanın kim olduğuna bağlı olarak, bu temsil içerisinde ne şekilde yer alındığının farkına varmamızı sağlamıştır.”⁹² Humm’a göre feminist postyapısalcılar, edebiyattaki ırk ve cinsiyet temelli ilişkilerin varlığı ve yokluğuyla ilgili düşünmemizi sağlayarak edebiyat eleştirisine katkı sağlarlar. Ayrıca ikili karşıtlıkların oluşturduğu edebi anlamlar üzerinde durarak, bu karşıtlıkların birinin olumlu olarak seçilmesinin diğerinin ezilmesine ya da olumsuzlanmasına bağlı olarak gerçekleştiğini savunurlar.

Yapısöküm, bu karşıtlıkları yaratan ve benimsettiren üretim süreçlerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Örneğin yapısökümcüler, kültürün doğadan üstün hale nasıl geldiğini sorgulamak ve bunu yapısökümlerle ortaya çıkarmaya çalışırken, ataerkil toplumun buna benzer ikili karşıtlıklarla kadın/erkek karşıtlığını oluşturduğunu; kadınların çocuk istememesinin normal olmadığını kanıtı olarak kadın/doğa özdeşleştirmesini öne sürebilmek için bu karşıtlıkları kullandığını belirtmektedir.⁹³ Kitaplarda bu tür karşıtlıkları arayan yapısökümcü edebiyat eleştirisi, bu karşıtlıkların çeliştiği anları ortaya çıkarmak üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İkili karşıtlıkları iktidar kavramını düşünerek ele aldığımızda, burada bir tarafın diğer tarafa hükmünün söz konusu olabileceğini görürüz. Kültür/doğa karşıtlığı, kültürün doğaya karşı, konuşma/yazma karşıtlığı yazmanın konuşmaya karşı,

⁹⁰ Humm, M. , a.g.e. , s. 180.

⁹¹ Tong, R. P. a.g.e. , s. 240.

⁹² Humm, M., a.g.e. , s. 194.

⁹³ Humm, M., a.g.e. , s. 199–211.

erkek/kadın karşıtlığında da erkeğin kadına karşı bir iktidarından söz edilebilir. Daha değerli bulunan, olumlanan tarafın iktidarı her zaman daha çoktur ve diğer tarafa hükmetmektedir. Yapı sökümcüler bu ikili karşıtlıkları ortaya çıkaran süreci araştırırken, daha iktidarl olan tarafın bu iktidarı nasıl kazandığını bulmamıza yardımcı olacak süreçleri de gözler önüne sermektedir. Yazmak konuşmaya göre daha iktidardır. Yazıyla bağdaştırılan taraf da hep erkektir. Yazı eşittir kültür o da eşittir erkek iken konuşma eşittir doğa o da eşittir kadın olmaktadır. Böylece iz bırakan, kurallar koyan, tutarlı bir erkek cinsine karşı sözü hep unutulmuş, ne yapacağı belli olmayan, hercai bir kadın cinsi konulmaktadır. Erkek iktidar, kurallarını kendi belirlediği yaşam alanında kadını hep söz dinlemesi ve boyun eğmesi gereken taraf olarak başarıyla konumlandırmış ve en başta kadınların kendilerini de bu pasif konumun gerekliliğine inandırmıştır. Çocuklarını yetiştiren kadın, kendisine öğretilen aktif/pasif, hükmeden/itaat eden, etken/ edilgen karşıtlıklarını hiç sorgulamadan ve tereddüt etmeden bir sonraki nesile aktarmaktadır. Böylece ataerkil iktidar hükmettiği kadınlar aracılığıyla kendisini güçlendirmekte uyguladığı politikalarla kadınları böyle olması gerektiğine inandırmaktadır.

İktidara başka bir yönden karşı çıkan eleştiri geleneği de Siyah Feminist Eleştiridir. Beyaz erkek, beyaz kadın, siyah erkek, siyah kadın olarak sıralanmış hiyerarşik düzende, siyah kadın, herkese boyun eğmesi gereken zincirin son halkasıdır. Bu durum Afrika kökenli feministlerin bir araya gelmesine yol açarak onların hem kendi ırklarından olan siyah erkeklere hem de ayrımcılık politikalarını geliştiren beyaz kadın ve erkeklere karşı mücadele başlatmasına yol açmıştır. Ayrımcılık meselesi, Afro-Amerikan feminist eleştirisinin eksenidir. Siyah feministlerin edebiyat eleştirisi siyah yazarların kariyerlerinin gelişiminde aynı zamanda cinsel kin ve ırkçılığın ortasında bir edebi kimlik oluşturmaya çalışmakla paralel gider.⁹⁴

Afrika Merkezilik, Afrika dinlerine, siyah toplumların değerlerine ve diline, sözlü edebiyatın, kültürün ve toplumsal aktivitelerin karşılıklı dayanışmasına ve özellikle de anneliğin kültürel önemine dayanmaktadır. Bütün bu eleştirmenler, siyah edebiyatını toplumsal sanatlarla ve Afrikalı maneviyatına doğru genişletirler ve geleneksel edebiyat

⁹⁴ Humm, M. , a.g.e. , s. 199–211.

eleştirisi ile edebiyat tarihini sorgularlar. Her dil, her kültür ve her edebiyat bir yere kadar sömürgeciliğe maruz kalmıştır. Her Afrika kültürü beyaz sömürgeciler tarafından Öteki olarak yanlış bir şekilde sunulmuştur.

Üçüncü dalga feminist eleştirisi üç temel konuya yoğunlaşmaktadır: Evrenselciliğin politikaları, kültürel kontroller ve yanlış temsiller; kanonun homojenliği. Burada şöyle bir kaygı bulunmaktadır: Evrenselci politikalar merkezi bir kanonun homojen temsilleri çerçevesinde feminist eleştiri yaparken farklı kültürleri ve uç noktadaki yazını görmezden gelme eğilimindedir. Böylece Üçüncü Dünya ülkelerindeki ötekileştirilen kadınlar görmezden gelinmişlerin sesi olmak üzere politik bir dayanışma içerisine girmiş ve çoğunlukla anı ve otobiyografi anlatımı üzerine yoğunlaşmıştır. Evrenselci görüşle ilgili tartışmalar devam ederken son dönem feminist tartışmaların odağında özcü ve inşacı olarak adlandıracağımız iki geleneğin karşılıklı çatışması yer almaktadır. Özcü geleneğe göre, kadının biyolojisinden, doğasından kaynaklanan farklılıkları vardır ve bunların tek tek açıklanması gerekmektedir. İnşacı gelenekse bunu yapmanın feminizme zarar vereceğini düşünmektedir. Zaten erkek ve kadın olarak doğuştan gelen farklılıklarımızın kadın ve erkek oluşumuzda çok fazla etkisi yoktur. Önemli olan bize iktidarın dayattığı toplumsal cinsiyet biçimleridir. Bu tartışmayla ilgili açılımlar, incelenecek romanla bağlantılı olarak bir sonraki bölümde yeniden ele alınacaktır.

III. BÖLÜM: OYA BAYDAR'IN ESERLERİNDE KADIN VE İKTİDAR

Türkiye’de edebiyat eleştirisi alanında yapılan çalışmalar Türk romanını, belirli tarihsel dönemlere ayırarak inceler ve değerlendirir. Buna göre, 1950 yılına kadar yazılmış romanlarda Batı-Doğu sorunsalı egemen olmuş, 1950 sonrasında ise Anadolu romanı geleneğine göre Cumhuriyet yıllarında gelişen sınıflaşma, sömürü ve bunun sonucunda ortaya çıkan haksız düzen ana temayı belirleyici etken olmuştur.⁹⁵ Türkiye’de yaşanan siyasal olaylar ve bunun sonucu ortaya çıkan toplumsal değişimler, Türk romanı ve romancılarını etkilemiş, romanların biçim ve içerikleri bu değişimlerden etkilenmiştir. 12 Mart 1971’de yaşanan askeri darbe, bu darbenin sonucu olarak yargılanmış, işkence görmüş ve yasaklanmış birçok romancı tarafından ele alınmış ve değişik yönleriyle işlenmiştir. Bu dönemde yazılmış romanlar 12 Mart dönemi romanı olarak sınıflandırılmış ve buna göre değerlendirilmiştir.⁹⁶ 12 Eylül 1980 darbesi sonrası yazılan romanlara baktığımızda ise önceki dönemlerdeki toplumsal gerçekçi anlayış ve yöntemlerden uzaklaşıldığını görüyoruz. Darbe sonrası karmaşıklaşan ekonomik ve toplumsal sorunlar karşısında alternatifsiz kalan yazarlar bu sorunlara işlemeye elverişli klasik gerçekçi yöntemden uzaklaşarak, postmodernist çizgide yeni bir anlatı ve biçim benimsemişlerdir. Bu radikal değişim sonrası, 12 Mart ve 12 Eylül askeri darbeleri sonrası yaşanan toplumsal değişimleri çeşitli şekillerde işleyen romanlar ‘siyasi roman’ olarak adlandırılmaya başlamış ve postmodernist çizgiden bu özellikleriyle ayrı tutulmuştur.

Özellikle kadın yazarlar, içinde yaşamış oldukları siyasi dönemin koşullarını, kendi bireysel deneyimleriyle harmanlayarak anlatmış ve bu dönemin ruhunu yansıtan romanlar ortaya çıkarmışlardır. Dünyada ve Türkiye’de sol hareketin görünürlük kazandığı 1960’lı yıllar, Millet’in ‘Kişisel olan politiktir.’ vurgusunun da kadınlar tarafından benimsenmeye başladığı yıllardır. Anne Phillips’in açıkça ifade ettiği gibi:

⁹⁵Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 9–17.

⁹⁶Belge, Murat. *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 114–134.

“Eskiden önemsiz diye bir tarafa bırakılan şeyler, artık bireysel seçimin tesadüfî bir sonucu olarak görülmezler, çünkü bunlar iktidar ilişkileri tarafından yapılaştırılmaktadır. Bir zamanlar kişisel var oluşun mahremiyetinde gizlenen şeyler birer kamu meselesidir ve olmalıdır. Cinsiyete dayalı iş bölümü ve iktidarın cinsiyete göre dağılımı, sınıflar arasındaki ilişkiler ya da uluslar arasındaki görüşmeler kadar politikanın parçasıdır, mutfaklarda ve yatak odalarında olup bitenler politik değişim talep etmektedir.”⁹⁷

Böyle bir önerme kendilerini solcu olarak tanımlayan erkek siyasiler tarafından alay edilerek yadsınmıştır. Onların yüce politik görüşleriyle cinsellik içeren böyle bir talep yan yana gelmemelidir. Oysa bu kadınlar için politika devlet ya da hükümetlerin dünyası demek değildir. Phillips’in anlatımıyla:

“Politika, mücadele edilmesi gereken tüm sömürü ve baskı yapılarının (o dönemin dilinde kurumların demek gerekir) kısaltması olarak kullanılıyordu. Kadınlar kişisel olanı politik olarak tanımlayarak, onların ‘önemsiz’ kaygılarıyla alay eden eylemcilere karşı çıkıyorlardı. Kadınlara, daha güçlü olan erkekler tarafından tüketilecek cinsel nesnelere muamele edilmesi *önemliydi*. Kadınların kendi başlarına yaşayacak kadar para kazanamadıkları için kocalarına yaltaklanmak zorunda olmaları *önemliydi*. Retorikleri bir yüce özgürlük bildirisinden diğerine atlayan örgütlerin, kadınların yaşadığı eşitsizlikleri dikkate almayı reddetmeleri *önemliydi*. Erkekler kadınlar üzerinde iktidara sahiptiler ve ezilmenin olduğu yerde politika vardı.”⁹⁸

Phillips’in bu tespiti 1960–1980 yılları arasında Türkiye’de sol harekete katılmış kadınlar için önemlidir. O dönemde erkeklerle birlikte iktidar mücadelesine katılan kadınlar bu tespiti dile getirmemiş ancak bir süre sonra kadın yazarların kişisel deneyimlerini romanlarına yansıtmasıyla karşılaştıkları benzer sorunlar görünür hale

⁹⁷ Phillips, A, a.g.e., s.122.

⁹⁸ Phillips, A, a.g.e., s. 123–124.

gelmiştir. Örneğin Füzuzan *Kırkyedililer*⁹⁹ adlı romanında solcu bir kadının o dönem yaşadıklarından bir kesit sunmuş; kadınların sadece düşünceleri nedeniyle değil cinsiyetleri nedeniyle bedenleri üzerinde yapılan işkenceleri anlatmıştır.

Oya Baydar'ın şimdiye kadar yayımlanmış roman ve öykülerinde de aynı dönemin ruhunu yansıtan olay örgüleri ve karakterlere sıkça rastlanmaktadır.¹⁰⁰ Yapıtları otobiyografisinden izler taşımaktadır: Tümünde 68 kuşağı olarak da adlandırılan dönem insanların, kendilerini ifade ettikleri ideolojilerin zamana yenik düşerek zayıflaması, güç kaybetmesi üzerine uğradıkları hayal kırıklıklarından ve bu nedenle yaşadıkları sıkıntılardan sıkça söz eden Baydar, geçmişte yaşananları uzun bir aradan sonra yeniden ele alarak değerlendirmektedir. İktidar sorunsalı temel alındığında, diğer eserleri arasında *Sıcak Külleri Kaldı* romanının öne çıktığı görülmektedir.

⁹⁹ Füzuzan, *Kırkyedililer*, İstanbul: Can Yayınları, 1990.

¹⁰⁰ Baydar'ın şimdiye kadar yayımlanmış tüm romanları sırasıyla şöyledir: *Evlada Alyoşa*(1991), *Kedi Mektupları* (1993), *Hiçbiryer'e Dönüş* (1998), *Sıcak Külleri Kaldı* (2000) , *Erguvan Kapısı*(2004), *Kayıp Söz* (2007).

SICAK KÜLLERİ KALDI ROMANINDA İKTİDAR SORUNSALI

Oya Baydar'ın 2000 yılında ilk basımı yapılan *Sıcak Külleri Kaldı* adlı romanı 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerini de içine alan son kırk yılın siyasi bir panoramasını yansıtmayı nedeniyle birçok eleştirilen tarafından siyasi roman olarak nitelendirilmiştir.¹⁰¹ Yazarının siyasi geçmişiyle roman karakterleri ve olay örgüsünün benzerlikler içermesi de aslında bir aşk öyküsü temelinde gelişen romanın siyasi olarak adlandırılmasına yardımcı olmuştur. Romanın bu özelliği, kadın ve iktidar ilişkisini, siyaset ve aşk temaları ile birlikte incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Kadın ve iktidar sözcükleri hangi açıdan ele alınırsa alınsın çok sık yan yana gelmemekte ve bir arada bulunmamaktadır. İktidarla birlikte anılan cinsiyet her zaman erkek olmuş, iktidarı tanımlayan sözcükler; güç, kudret, otorite, çoğu zaman erkeği temsil etmiştir. Peki, kadınlar iktidar kavramına nasıl bakmaktadır? İktidarı erkeklerle paylaşmak isterler mi? Yoksa iktidar onlar için amaç değil bir araç olduğundan ona ulaşmayı önemsemiyor olabilirler mi? Ya da toplum tarafından iktidar kadına uygun sayılmadığından onu kendileri için yok mu saymaktadırlar? İçinde buldukları toplumsal koşullar nedeniyle ona ulaşmak için kendileri öne atılmak yerine erkekler aracılığıyla iktidara sahip olmaya çalışıyor olabilirler mi? Bu sorular, bu çalışmanın teorik altyapısı çerçevesinde tartışılmıştır. Edebiyat eserlerine baktığımızda, kadın ve iktidar ilişkisini, bazen satır aralarında bazen de romanın tamamına hâkim olmuş anlatımlarda bulabiliriz. *Sıcak Külleri Kaldı* iktidarı tartışan bir roman olarak öne çıkmaktadır. Erkeklerin iktidarla olan ilişkisini, romanın ana kadın karakteri başta olmak üzere tüm karakterler aracılığıyla eleştirirken, kadının bu iktidar ilişkisine nasıl baktığını gözler önüne sermesi önemlidir.

Türkiye, son kırk yılda birçok iktidar mücadelesine ve bunların sonucunda sayısız ölümlere sahne olmuştur. Toplumu daha güzel günlere taşımak amacıyla yola çıkan ve değişik siyasi görüşleri temsil eden insanlar, iktidar hürsüne yenik düşerek bu amaçlarından sapmış ya da saptırılmışlardır. İktidar güzel günlere kavuşmak için bir

¹⁰¹ “Romanın arka kapağına baktığımızda ‘siyasi roman tartışmalarının orta yerine düşen ve noktayı koyan bir roman’ Fethi Naci’de ‘Bir Siyasi Roman’ başlığı altında ele alıyor romanı” Kuruyazıcı, Nilüfer. *Oya Baydar Hakkında, Sıcak Külleri Kaldı*. Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki, 1 Şubat 2001.

araç olmaktan çıkarak, uğruna kan dökülen bir savaş, ölümcül bir amaç olmuştur. Başrollerinde erkekler olan bu siyasi sürecin yan rollerinde, yaşananların acısını en çok çeken ama bu süreci durduracak yetkisi olmayan kadınlar vardır. Bazılarının kocası, bazılarının çocuğu, bazılarının da babası tutuklanmış, işkence görmüş veya öldürülmüştür. Bir kısmı da özgürlük uğruna erkeklerin yanına katılmıştır. Bu uğurda onlarla omuz omuza yürümek isteyen kadınlar kandırılmış, iktidar çarkları arasında ezilmiş, çiğnenmiştir. Şiddete karşı gelen seslerini duyan olmamıştır. Yaşananlar hepsinde acı bir iz, bir yara bırakmıştır.

Oya Baydar, yaşadıklarının izlerini satırlara döken, kırk yıl sonra o dönemle hesaplaşan bir romancıdır. *Sıcak Külleri Kaldı*'da bir taraftan siyasi iktidarla ilgili özeleştiriyi yaparken diğer taraftan cinsel iktidarı tartışmaktadır. Phillips'in sol örgütlerde yer almış olan kadınlara ilişkin tesbiti, Oya Baydar'ın sorgulamasına ışık tutmaktadır. Phillips'in anlatımıyla:

“1960'ların ortalarından itibaren, bir dizi ileri kapitalist ülkede (en başta ABD'de olmak üzere) kadınlar Sol örgütlerde gördükleri muameleyi sorgulamaya başladılar. Kadınlar broşürleri daktilo ederken erkekler kararları alıyorlardı ve dünyayı kurtarma konusundaki sözde ortak kararlılığa karşın, kadınlar hala, sadece yatakta iyi vakit geçirmenin araçları olarak görülüyorlardı.”¹⁰²

İşte Baydar'da kurgusunda bu sorgulamayı romanındaki karakterler aracılığıyla yapmaktadır. *Sıcak Külleri Kaldı* bir otobiyografik roman olmamasına rağmen satır aralarını iyi okuyunca yazarın, kendisi ve kuşağıyla bir hesaplaşma içinde olduğu görülmektedir. Bu hesaplaşmayı kuşağına kızmadan yapan Baydar, nerede yanlış yapıldığını sorgulamaktadır. İşte bu noktada öne çıkan kavram iktidar olmakta, romanın bütününde aşk ve iktidar sorgulanmaktadır Doğan Hızlan'ın bu kitabı ele alan Cumhuriyet Gazetesi'nde çıkan yazısının başlığı da “Aşkı ve İktidarı Tartışan

¹⁰² Phillips, A., a.g.e., s. 123.

Roman”dır.¹⁰³ İktidar kavramı neredeyse bütün karakterler tarafından dile getirilmekte ama en çok ana karakter olan Ülkü iktidarı sorgulamaktadır. Etrafındaki farklı erkeklerin iktidar hırslarını anlamaya çalışan Ülkü, farklı amaçlarla yola çıkan iki erkeğin birden, araçları olan iktidarı nasıl amaca dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu romanda devrimci bir kadının iktidara bakışı, o uğurda yıkılan değerlere, dökülen kana karşı çıkan bir kadının sözcükleriyle yansıtılmıştır. Kadının, iktidarı bir amaç değil araç olarak gördüğü; iyiye, doğruya ve güzele ulaşmak için kullanılabilir bu aracın erkeklerin elinde kirlendiği, uğruna kan dökülen bir amaç haline geldiğinin altı çizilmektedir.

Ülkü, anne ve babası öğretmen olan, dar gelirli bir çevrede yetişmiş ama burslu olarak girdiği Fransız lisesi ve daha sonra üniversitedeki Fransız Filolojisi eğitimiyle kendini yetiştirmiş bir kadındır. Babasını küçük yaşta kaybettikten sonra evin geçimine katkıda bulunmak amacıyla zengin bir ailenin küçük oğluna Fransızca dersi vermeye başlar. Bu sırada ailenin büyük oğlu Arın’la tanışır ve aralarında başlayan aşk, arada uzun süreli ayrılıklar yaşansa da Arın bir suikasta kurban gidinceye kadar devam eder. Aralarındaki toplumsal statü farkı nedeniyle, Arın’ın annesi, evlenmelerine karşı çıkar. Aslında Arın’da devletin adamı olma isteğiyle dış işlerinde yükselmeyi hedeflemiştir ve Ülkü’yü bu hedefe ulaşma yolunda bir engel olarak görür ve ona böyle bir teklif yapmak istemez. Aralarındaki aşkta, cinsellik ön plandadır ve dünya görüşleri birbirine benzememektedir. Arın, Paris büyükelçisinin kızıyla evlenir ve bir kızı olur. Bu arada Ülkü üniversitedeki sol çevrelerle yakınlık kurar ve ayrılık dönemlerinden birinde üniversitede öğretim görevlisi ve aynı zamanda sol örgüt liderlerinden biri olan “Ömer” le evlenir. Evlendiği sırada Ülkü, Arın’dan yedi aylık hamiledir ve Ömer bebeğe baba olmayı gerçek babasını sormadan kabul eder. Arın öldürüldüğü güne kadar bebeğin, Umud’un babası olduğunu öğrenemez. Ülkü bunu herkesten saklar. Bu arada fonda iki askeri darbe yaşanır ve ilk olarak Ömer, sonra Ülkü ülkeyi terk etmek zorunda kalır.

Roman kronolojik bir tarih sırası izlemez, Arın’ın suikast gününden başlar, karışık olarak geriye döner. Olay örgüsü, yazar anlatıcı tarafından, karakterler yardımıyla

¹⁰³ Hızlan, Doğan, *Oya Baydar ve Sıcak Külleri Kaldı, Aşk ve İktidarı Tartışan Kitap*. Hürriyet Gazetesi Cumartesi Eki, 3 Şubat 2001.

bazen bilinç akışı ya da iç ses kullanılarak, bazen de diyaloglar yardımıyla kurulur. Romanın geçtiği coğrafi mekânların sınırları geniştir; Paris'te başlar, İstanbul, Moskova, Ankara ve Almanya ağırlıklı olarak geriye dönüşlerle bu mekânlarla bağlantılı olaylar anlatılır.¹⁰⁴ Romanın bütününde iktidar kavramını değişik açılardan sorgulayan satırlara rastlanmaktadır. Bu nedenle, buradan itibaren bu sorgulamalar belirli bir sınıflandırma altında alıntılanacak ve kavram diğer başka kavramlarla olan ilişkisi çerçevesinde ele alınacaktır.

¹⁰⁴ Baydar, Oya, *Sıcak Külleri Kaldı*, İstanbul: Can Yayınları, 2005.

Bundan sonra romandan yapılacak alıntıların sayfa numarası parantez içinde belirtilecektir.

A.KUŞAK FARKIYLA İKTİDARA BAKIŞ

Konu iktidar olduğunda her kuşağın gerek siyasi gerek cinsel iktidar söz konusu olsun, yaklaşımları farklılaşmaktadır. Özellikle çocukluk ve gençlik yıllarında yaşanan farklı deneyimler, kişilerin iktidarla ilgili tutumlarında belirleyici olabilmektedir. Bu nedenle, siyasi iktidar ele alındığında: Ülkü'nün annesi devlete saygının olduğu, devletten çekinildiği bir dönemin kuşağındandır. Devlet memuru olabilmek son derece değerli, devlet katına çıkabilmek çok önemli bir meseledir. Ondan sonra gelen Ülkü'nün kuşağı, devlet iktidarına karşı gelen, onu değiştirmek için çabalayan 68 kuşağını temsil etmektedir. Bu kuşağı temsil eden insanların büyük bir çoğunluğu, son kertede devleti tamamen ortadan kaldırmak isteyen bir ideolojik görüşün ruhuna sahiptir. Yaşadıkları dünyanın ve ülkenin sorunlarına duyarlı, herkes için eşitlik talep eden 68 kuşağı devlete karşı eleştirilerinde acımasızdır. Bu dönemde yaşanan iktidar mücadelelerine 1980 darbesiyle son verilmiş, bundan sonra yaşanan şiddet nedeniyle devletten korkulan bir döneme girilmiştir. Apolitik; yaşamıyla ilgili önemli politik kararlardan bile bihaber olan bir kuşağın temelleri bu dönemde atılmıştır. Bundan sonraki kuşaklarda, devleti ve onun sözde yüce iktidarını umursamayan, siyasetten habersiz sadece ne tüketeceği üzerine düşünen insanlar çoğunluk kazanmıştır.

Arın'ın evlilik haberi gazetelerin sosyete sayfalarını kapladığında, Ülkü'nün annesi Arın'ı elinden kaçırdığı için onu suçlar, fotoğraftaki gelinin kendisi olabileceğini ama bu fırsatı kaçırdığını söyler. “İyi bir evlilik yapamamış, emeklerini heba etmiş, ne yaptığı, ne iş tuttuğu belli olmayan o komünistten bir de çocuk peydahlamış kızına duyduğu öfke sesine yansıyor; yarayı kaşıyarak hınç almak istiyordu.” (34) Ülkü'nün annesinin bu tavrına karşılık kendi içinden geçenlere bakalım:

“Kadının kafasının içindeki o küçücük dünyadan, doğruluğunu asla tartışmadığı kaskatı değerlerden, öğretmen hanım tavrından; ‘Peki ben kimim, nereden çıktım’ sorusunu sormadan işçiyi, köylüyü, halkı küçümseyişinden; zenginlik, güç, iktidar karşısındaki ezikliğinden ve hayranlığından, çocukluğundan beri annesinde görüp de nefret ettiği bütün bu şeylerden öğ almaya çalıştığımı hissediyor ve zaferin tadını çıkarıyordu.” (35)

Burada Ülkü'nün annesinin bir taraftan çekindiği, boyun eğdiği, diğer taraftan özendiği ve hayranlık duyduğu iktidar, daha çok Arın'ın iktidarındır. Devletin üst düzey görevlisi olarak belirli yaptırımlara sahip olan Arın, devlet iktidarının bir temsilcisi olmasının yanı sıra içinde bulunduğu toplumsal sınıf nedeniyle de zenginliğin getirdiği gücün ayrıcalıklarını elinde bulunduran bir adamdır. Arın'ın sahip olduğu bu iktidara kızı aracılığıyla dahi olsa yakın olmak isteyen anne, bunu ona çok gören kızını acıtarak intikam almaya çalışmaktadır.

Arın'ın iktidarı Galbraith'in iktidarın kaynakları sınıflandırmasıyla da değerlendirilebilir. Ülkü'nün annesinin gözünde kaynaklarından mülkiyet, örgüt ve kişiliğin tamamı bulunmaktadır. Devlet içinde önemli bir görevde olan Arın, bulunduğu makamın iktidarına sahiptir. Gazetelerin sosyete sayfalarında yer alır; o sayfalarda adının anılmasını sağlayan karizması ve yeterli maddi gücünün de bulunduğu ortadadır. Bu durumda Ülkü'nün annesinin, kızının böyle biriyle evlilik yapmasını desteklemesi, toplumsal olarak kız çocuklarına öğretilen zengin koca bulma amacı düşünüldüğünde son derece doğaldır. Ülkü Ömer'le evlenerek annesinin onun için verdiği emeklere yazık etmiştir. Oysa yabancı dil bilen, üniversite mezunu bir genç kız ancak Arın gibi biriyle evlendirilmek üzere ambalajlanmış bir paket gibidir. Annesinin Ülkü için olmasa da kız kardeşi için verdiği emeklerin karşılığını alarak onun zengin bir adamla evlenmesinden duyduğu memnuniyeti satır aralarında bulmak mümkündür:

“En iyi okullarda okuttuk, hiçbir şeyini eksik etmemeye çalıştık. Saçımı süpürge ettim ben sizin için. Bak kardeşine; insanın biraz da içinde olmalı. Armudun sapı üzümün çöpü diyerek iyi bir evliliği tepmedi o senin gibi. Altında arabası, evinde hizmetçisi ferah fahur yaşıyor. Yok öğretim üyesiymiş, yok bilgiliymiş; önü sonu bir komünist işte. Üstelik sende bu kafa varken Ömer olmasaydı işçi Mehmet olacaktı.” (35)

Annelerin kız çocukları için hayalini kurduğu zengin koca prototipi aradan yıllar geçmesine rağmen halen geçerliliğini korumaktadır. Kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmesi, ekonomik özgürlüklerini kazanması ve tamamen özgür bireyler olarak yaşama katılmaları için yapılan fedakârlıklar, son kertede zengin bir koca için

kolaylıkla feda edilebilmektedir. Burada Ülkü'nün annesine karşı yaklaşımı da önemlidir. Ülkü bir bakıma, memur zihniyeti taşıyan annesinin, iktidarın tüm kaynakları karşısında ezik kaldığından yakınmaktadır. Üstelik bu nedenle annesini küçük kafalı olarak nitelendirerek çocukluğundan beri onun bu davranışlarından nefret ettiğini söylemektedir. İki kuşağı temsil eden Ülkü ve annesinin siyasi iktidar karşısındaki bu farklı tutumlarından sonra bir başka anne-çocuk ilişkisine, bu kez Arın ve onun annesiyle ilgili yorumlara bakmak gerekir.

Arın ve Ülkü Paris'te geçirdikleri son gecede Arın'ın annesinin öldüğü haberini alırlar. Bu haber üzerine Ülkü:

“Kadının soğuk zarafetini, kibirli ve yapmacık nezaketini, oğlunun üzerinden tatmin etmeye çalıştığı-ve başardığı-güç ve iktidar hırsını içinde kötü bir duyguyla hatırlıyor. Çocuklarını kendi bedenlerinin ve ruhlarının uzantıları, uzuvları gibi gören, onları doğurmuş olmanın üzerlerinde hak sahibi olma yetkisi verdiğini sanan korkunç annelerin iyi bir örneği.” (340) diye içinden geçirir.

Ülkü burada Arın'ın annesinde de bulunan güç ve iktidar hırsını işaret etmektedir. Ülkü'nün annesindeki iktidar çekingenliği, Arın'ın annesinde yerini iktidar ve onun göstergelerini sevme olarak kendisini göstermektedir. Kendisi belirli makamların iktidarına bizzat sahip olamayacağından oğlu aracılığıyla bu iktidar kaynaklarını elde etmeye çalışan anne tipolojisi de son derece yaygındır. Kızları için zengin bir koca hayali kuran anneler, oğulları için de yüksek mevkili bir iş peşinde koşmaktadır. Oğulların makamlarının iktidarı arttıkça annelerin gururları da o ölçüde artmaktadır. Paris'te siyasal bilgiler okumaya gönderilen Arın, bu eğitimden vazgeçerek resim eğitimi yapmak istediğini annesine söylediğinde, onun sinir krizi geçirmesine neden olmuştur. “...istediği kadar refah ve para içinde yüzdürsün, önünde sonunda ‘içtimai mevkii’ tüccar olan bir kocadan duyulan eksiklenme, olsa olsa Hariciye’de, devlet ve siyasette üst kademelere kadar tırmanacak bir oğulla giderilebilirdi.”(41) Annelerin, iktidara kocaları, o da olmazsa çocukları aracılığıyla sahip olma amaçları olduğunu ima eden Baydar, bize, iktidara bizzat kendisi sahip

olamayan kadının yine de ona yakın olmak için iktidarı bol erkekler bulmaya ya da bizzat iktidarlı erkekler yaratmaya çaba gösterdikleri yorumunu yapma fırsatını verecektir. Öyle ki, iktidarının büyüklüğünü, doğrudan değil ama yakınında bulunan erkeklerin iktidarının büyüklüğüyle ölçen kadınlar arasında bir rekabet bile söz konusudur.

Ülkü'nün, Arın'ın ve kendi annesinin iktidar karşısındaki duruşlarıyla ilgili düşünceleri böyledir. Sıra bir anne olarak kendisine geldiğinde de suçluluk duygusunun içini kemirdiğini görmekteyiz. Annesinin ölçülerine göre kendi oğluna yeterince sevgi gösteremediğini, onu bir süre Türkiye'de anneanesiyle birlikte bırakmak zorunda kaldığını, sonunda onu Fransa'ya yanına aldırabildiğinde ise Umut'un ona uzak durduğunu belki de içinden onu suçladığını söylemektedir Ülkü:

“Türkiye'ye dönmek istediğinde de engel olmadım, yanımda tutmaya çalışmadım. Nerede daha mutlu, daha yerleşik olacaksa, nereye kök salabilecekse orada yaşasın istedim. Sevgiyi, sevilen kişinin özgürlüğünü kısıtlamak olarak anlamadım hiç. Sevgi, ilgi, bağlılık; insanları kendime bağımlılaştırmak, insanlara yapışmak değildir benim için...” (84)

Ülkü'de asıl suçluluk duymasına neden olan şey ataerkil iktidarın yarattığı annelik mitidir. Kutsallaştırılan annelik olgusu, her toplumun kendi kültürel değerleriyle birleşerek standart bir anne modelinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Türk toplumunda, özellikle romanın geçtiği tarih aralığında, çocukları için her türlü fedakârlığa katlanan, onları kanatları altından ayırmayan, saçını süpürge eden anne modeli dışındaki anne örneklerine çok sık rastlanmamaktadır. Ülkü, içinde bulunduğu toplumun iyi anne standartlarına uyamadığı için kendini suçlamaktadır, ama bu standart anne modelini eleştirmekten de geri kalmaz:

“Genç kızlığında, annesinin misafir gününde, hiç hoşlanmadığı, dedikoducu, cadaloz bir kadının ‘Çocuğu yaşlılığında sana baksın diye doğuracaksın, tepe tepe de kullanacaksın’ dediğini duymuş, dehşete düşmüştü... ‘Ben bu hakkı hiç görmemiştim kendimde. Oğlumu, yanımda kalmaya zorlama

hakkını bile görmemiştim. Yanlış yaptım belki de; Türkiye'ye dönmesi ydi, yanımda kalsaydı şimdi yaşıyor olacaktı.” (340)

Ülkü, siyasal iktidara karşı çıktığı gibi annelik mitine uygun olmayan bir annelik yaparak bir anlamda ataerkil iktidarın değerleriyle uyum sağlayamamaktadır. İçinde yaşadıkları dönem, Onun, annesinin ve kendi oğlunun olayları farklı algılamasına yol ačan sancılı bir dönemdir. Ülkü sol hareketin içinde yer alarak hem annesini kızdırmış hem de oğlunu kendisinden uzaklaştırmıştır. Umut, Ülkü'den daha da ileri giderek silahlı mücadeleye katılmış, belki de annesine ve babası bildiği Ömer'e kendisini bu şekilde ispatlamak istemiştir. Umut bir silahlı çatışmada öldüğünde, Ülkü'nün annesi olan bitenlere isyan eder:

“-Acımı bile yaşamaya bırakmazlar, diyor hıçkırıklara boğulmuş yaşlı kadın. Burası bir cehennem. Anasın; sen de oğluna yanıyorsun; ama şükret ki burada yaşamıyorsun. Böyle mi olacaktı benim vatanım! Ayaklar böyle baş mı olacaktı! Biz yıllarca Anadolu'da, köy demedik, kasaba demedik, tezek yaktık, karda mahsur kaldık çocukları okuttuk. Babanla ikimiz bunca yıl çalıştık, ala ala bu kulübeyi alabildik. O da yirmi yıl taksitle. şuraya bak. Ne kadar hırsız, uğursuz varsa köşeyi dönmüş. Böyle diyorlar şimdi: Köşeyi dönmek diyorlar. Atatürk bu memleketi, böyle olsun diye kurtarmadı. Bizim nesil, bu kötü günler için çalışıp çırpınmadı. Siz de, siz de çok kabahatlisiniz. Güzelim memleketi kan içine attınız. Yok işçilermiş, yok köylülermiş... Asker ihtilal yapmayıp da ne yapsaydı? Askerin kabahati, iktidarı yeniden bu hırsızlara bırakmak.” (80-81)

Annesi, asker ve devlet yanlısıdır, bir nevi kendisi için en güçlü iktidara sahip olan iki kuruma bağlılığını sürdürmektedir. Bu şekilde yetiştirilmiş ve bu değerlerle yaşamıştır. Ülkü'nün içinde bulunduğu sol hareketin ne yapmaya çalıştığını anlamamakta, işçiler ve köylülerin kurtuluşunu talep eden bu düşünce şeklini küçümsemekte ve askerın yaptığı ihtilalleri desteklemektedir. Ülkü'nün annesinin bu sözleri karşısında içinden şöyle geçer:

“Zavallı annem, diye düşünüyor. Kafasının içi her zamanki gibi karmakarışık. Sorularına cevap bulamadıkça, hayatla baş edemedikçe öfkesi artıyor. Güvendiği devleti, “hırsızlar” dediklerinin tepesine bineceğine torununu öldürüyor. Kurtarıcı ordusu, vatani kurtarmak için efelendiğinde kızını hapse atıyor, vatan haini diye damgalıyor, sürgüne mecbur ediyor.”(81)

Ülkü, her zamanki gibi bu konuda da annesini küçümsemekte ona acımaktadır. Ama bir yandan da devlete duyduğu öfkeyi de burada vurgular. İktidar, Ülkü’yü mahkûm etmiş, onu sürgüne göndermiştir. Belki de Ülkü, oğluyla aralarının açılmasına neden olarak da devlet iktidarını suçlamaktadır. Annesi ise Umut’un ölümüyle ilgili Ömer ve Ülkü’yü suçlamaktadır: “Kendinize acımadınız bari çocuğunuza acısaydınız. Çocuğu olan insan bu işlere karışır mı? Bak, kocan olacak adam sizi burada böyle koyup çekip gitti. Hadi diyelim ki, o komünist. Peki sana ne oluyor! Sen işçi misin? Bütün mahalleye, eşe dosta rezil olacağım.”(100) Annesi bir yandan torununa üzülmekte ama bir yandan da eşe dosta rezil olacağına üzülmektedir. Bulunduğu kuşağın yaşadığı ‘el alem ne der’ baskısı hayatının her alanını kaplamaktadır.

B.İKTİDARIN SEMBOLLERİ

Ülkü, roman boyunca ona iktidarı çağrıştıran şeylerden söz eder. Günlük hayatta etrafına şöyle bir bakındığında ona iktidarı hatırlatan binalar, araçlar, renkler ve şehirler vardır: “Niye hep siyah olur bu resmi araçlar? Gücün, iktidarın, devletin ve ölümün rengi siyah mıdır?” (19) Renklerin psikolojik anlamlarından söz eden kaynaklara baktığımızda siyah rengin, birbirine karşıt ikili anlamları olduğu ortaya çıkmaktadır: Bir yandan karanlık güçleri, suçu ve kötülüğü, diğer yandan sadakat, dayanıklılık, bilgelik ve güvenilirliği temsil etmektedir. Keder ve yası çağrıştırdığı gibi yönetim ve gücün de simgesi siyah renktir.¹⁰⁵

Oğlunun ölümünden sonra Arın'ı ziyaret etmek için Ankara'ya gittiğinde şehri şöyle tanımlar Ülkü:

“Devlet gücünün simgesi olan görkemli ve asık yüzlü, tehditkâr binaları; insan sıcaklığı taşımayan soğuk heykelleri, zoraki meydanları; tepeden tırnağa iktidarın renklerini giyinmiş insanlarıyla bu şehir, onun bir dönem kendi kendini mahkûm ettiği sürgünüydü.”(86–87)

Burada siyasi iktidarın sembolleri üzerinde durulmaktadır. Büyük ve görkemli binalar, geniş meydanlar, soğuk heykeller, koyu renk giyinmiş insanlar, hepsi devletin başkentinin karakteristik özellikleri olarak verilmiştir. Aynı şekilde başka bir başkente, Moskova'ya gittiğinde de benzer gözlemler yapan Ülkü, şöyle der bu soğuk başkent için: “Burada her şey; ormanlar, ağaçlar, caddeler, yollar, meydanlar, binalar, heykeller, afişler, her şey dev boyutlarda; insana hem büyük bir güç ve iktidar duygusu veriyor hem de eziyor.” (235) İktidarı temsil eden şeylerin büyüklüğü ve görkemi karşısında ezildiği hissine kapılan Ülkü bu tespitinde haklı olduğunu bir başka yerde şu sözleriyle açıklamaktadır:

¹⁰⁵ www.hatunca.net/gelisim, Renklerin Psikolojik Anlamı

“Demek istediğim şu ki, yükseklik, büyüklük, görkem, insanı ezer. Semavi ve dünyevi bütün imparatorlukların, bütün devletlerin, bütün diktatörlüklerin görkemli anıtlara, göklere yükselen tapınaklara, paha biçilmez taşlar, göz kamaştırıcı giysiler ve takılar içindeki büyücülere, rahiplere, başbuğlara, imparatorlara gereksinim duyması da bundandır.” (413)

Gerçekten de iktidar kendisini abartılı sembolleriyle belli etmektedir. Her dinin görkemli yapıları vardır; Tanrı Baba'nın evi kendisine yakışır büyüklükte olmalıdır. Kiliseye ya da camiye giden insanlar önce mimarinin heybeti altında ezilir, sonra bu dini mabedi yaptırma gücüne sahip Tanrılarına bir kez daha hayran olur. Aynı şekilde devletin iktidarı ne kadar büyükse devlet erkânının oturduğu binalar da o kadar büyük ve görkemlidir. İktidarın kaynaklarından olan örgüt, diğer kaynaklardan olan mülkiyeti tebaasının gözünün içine sokmaktadır. Böylece iktidarının daha da pekiştiği apaçık ortadadır. Marshall'a göre iktidar duygusu yaratan bütün bu binalar erkeğin eseridir:

“Daha önce de değinildiği gibi, erkeğin pervasızca iktidar arayışının tehlikeli bir yan ürünü çevreye verdiği zarardır. Modern erkek çevresini yeni baştan tasarlamaktadır. Sürekli başka hayat türlerini yok edip onların yerine İngiliz antropolog Desmond Morris'in deyimiyle “beton ormanı” koyar. Erkek çelikten gökdelenler yapar, millerce uzunluğunda beton yollar döşer, yüzlerce dönüme yayılmış alışveriş merkezleri ve muazzam taş kiliseler tasarlar. Cansız nesnelere hayata yeğ tutar gibidir. Ne acıdır ki, erkek bir yandan hayatın uçsuz bucaksız çeşitliliği için Tanrı'sına şükrederken, bir yandan da hararetle o hayatı yok etmeye çalışmaktadır.”¹⁰⁶

İktidarın başka sembolleri de vardır. Arın'la birlikte olduğu gençlik yıllarında uzun saçlarını topladığı, belki de masumiyetinin simgesi olarak gördüğü saç tokasını ondan geri alır ve şöyle der:

“Bunu mu takardım saçıma? İşporta malı, sıradan, zevksiz bir tarak! Ensemde, ya da başımın üstünde topladığım uzun gür saçlarım, kötü dikimli şapşal giysilerim, topuklu pabuçlarım, etli canlı dolgunca vücudumla ne kadar

¹⁰⁶ Marshall, Tim, *Hükmeden Erkek Boyun Eğen Kadın*, çev. Gülden Şen, İstanbul: Altın Kitaplar: 1997, s. 112.

alaturkaydım. Devrimci kızların hantal ayakkabıları, pantolonları, parkaları vardı. Bense, eyleme giderken bile şık şıkırdam... Arın'ın annesi haklı değil miydi? Nasılsa okumuş kenar mahalle dilberi kılıklarıyla, o saç başla elçilik salonlarında, kokteyllerde, davetlerde nasıl boy gösterebilirdim!" (291)

İktidar, giysiler ve aksesuarlarla da sembolize edilebilmektedir. Ülkü o zamanki giyim tarzını hatırladığında ne, parkalar ve hantal ayakkabılar giyen sol iktidarın giyim şekline, ne de şık ve koyu renk döpiyeslerle markalı gece kıyafetleri gerektiren devlet iktidarının giyim şekline uymadığını fark edecektir. O, okumuş ama yine de alaturka kalmış bir mahalle kızına benzemektedir. Günümüzde, iktidarın kaynaklarından olan mülkiyet, tekstil sektörünün gelişmesiyle birlikte artık üzerimize giydiğimiz elbisenin markasından anlaşılabilir. Kadınlar arasında iktidarın sembolleri de kapitalist sistemin gereklerine uyarak değişmiştir. Marka kıyafet ve aksesuarlara olan talepten de anlaşılacağı üzere artık bir çanta da iktidarın sembolü olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu çantaya sahip olan kadın ya da başka bir ceket giyen erkek kendisini önemli hissetmekte ve çevresinden de bu önemli şahsiyete saygı gösterilmesini beklemektedir. Beklediği saygıyı da genellikle görmektedir.

Arın'ın annesi Paris'te oğlunu ziyarete gittiğinde, evde Ülkü'nün saç tokasını bulur ve oğlunun hala onunla birlikte olduğunu anlar. Buna sinirlenir, oğluna mantıklı davranmasını tavsiye eder ve neden Ülkü'den ayrılması gerektiğini şöyle açıklar:

“ –Beni acımasız bulma, anlamaya çalış Arın. Bir başka çevrenin insanısın sen. Sana bir örnek: Yarın Elçilik'te Sefire'ye çaya davetliyim. Haa, bu arada hemen söyleyim, sen de davetlisin. Kızları İpek'le tanışırsın. Bundan memnuniyet duyacaklarını ifade ettiler. Evet, ne diyordum? Mesela, Büyükelçilik rezidansına, yanıma Ülkü'yü alıp gidebilir miyim? (...)

_ Gidemem. O saç tokalarıyla, o kılık kıyafetle, hadi saygısız demeyim, o paldır küldür haliyle, susması gereken yerde lafa girip resmi çevrelerde hoş karşılanmayacak anarşist fikirler ileri sürmesiyle, olacak iş değil.” (151)

Ülkü, adeta kılık kıyafet, hal ve tavırdan sınıfta kalmıştır. Arın, Ülkü'yle evlenmeyi düşünmediğini söyleyerek annesini rahatlatır. Sonraki gün, birlikte elçiliğe giderler ve Arın İpek'le tanışır:

“Eve dönerlerken, annesi İpek hakkında ne düşündüğünü sormuştu. Annesinin, kilitlendiği hedefe ulaşmak, aklına koyduğu şeyi gerçekleştirmek için, yılmadan, bıkmadan sonuna kadar mücadele etme huyundan hoşlanırdı Murat. Aile yaşamlarının gündelik akışının bir parçası olan bu sıradan Makyavelizm'in kadını bazen kabalaştırdığının, çirkinleştirdiğinin de farkındaydı. Ama babasının, servet edinme dışındaki bütün konularda, “koyver ucunu, öne çıkma, rahatına bak” tavrı ile annesinin Makyavelizmi arasında bir seçme yapması gerekse, annesini seçeceğini biliyordu.” (158)

Arın, kendine hedef koyma ve bu hedefini gerçekleştirmek için gerekeni yapma konusunda annesine benzemektedir. Annesinin hedefi, Arın'ın hariciyede iyi bir yerlere gelmesi, iktidar sahibi olmasıdır. Arın'ın İpek'le evlenmesi bu hedefin gerçekleşmesine yardımcı olacak, aynı zamanda hedef gerçekleştikten sonra Arın'ın yanına yakışacak bir karısı olacaktır:“Tanıştıklarında İpek on dokuz yaşındaydı. Benzer çevrelerden gelen benzer genç kızlar gibi, “Az piyano, çok lisan, az sanat; bol görgü kuralı, biraz suskunluk, bir tutam gizem, hariciyeci koca” modeline göre yetiştirilmişti.”(157)

İpek'in belirli bir koca modeliyle evlenmek üzere, belirli kalıplara uygun olarak yetiştirilmesi anlamlıdır. Evlilik, İpek'in eğitiminin nihai hedefidir. Bu hedefi layıkıyla gerçekleştirebilmek için Arın gibi bir koca adayına kendisini beğendirebilmek üzere hazırlanmıştır. Cinsel iktidar bölümünde, kadınların evlenmek üzere yetiştirilmeleri tekrar ele alınacaktır.

C. CİNSEL İKTİDAR

Siyasi iktidarda olduğu gibi cinsel iktidarda da kuşak farkı kadının cinsellikle ilgili algısında belirleyici olmaktadır. Ülkü'nün annesi cinsel konuların tabu sayıldığı bir dönemde yetişmiştir. Kadın erkek ilişkileri de geleneksel normlara uygun olarak devam etmekte, erkek her alanda kadın üzerindeki hâkimiyetini korumaktadır. 68 kuşağının eğitilmiş kadınları arasında ise çok fazla dile gelmemekle birlikte bir cinsel özgürlük rüzgârı esmiştir. Annelerine benzemek istemeyen kadınlar ekonomik özgürlük yanında cinsel özgürlük fikrine de alışmaya çalışmaktadır. 1980 sonrası, Türkiye'de kadın hareketinin yükselen bir ivme kazanmasıyla birlikte cinsel özgürlük talebi bazı kadınlar tarafından açıkça dile getirilmeye başlanmış, özellikle Duygu Asena'nın *Kadının Adı Yok* adlı romanı bu konuda öncü olmuştur. Kadınların erkekler tarafından sadece bir beden olarak görülerek ezilmesine, cinselliğinden utanan kadınların her ortamda cinsel iktidarını açıkça ortaya koyan erkeklere tabi olmasına karşı çıkan Asena, benzer fikirlerini romanlarında yansıtmayı başarmıştır.

Baydar da *Sıcak Külleri Kaldı*'da kadının cinsellikle ilgili içinde bulunduğu çıkmazları ortaya koymaktadır. Ülkü, içinde bulunduğu toplumun katı ahlak anlayışına rağmen cinsel özgürlük taraftarıdır. Kendinden önceki kuşağı da sık sık eleştirmektedir:

“Aile-okul-mahalle kışkacının ahlak anlayışı, ‘Ülkü’yü istersen bir ordunun içine sal, orda bile namusunu korur’ övgüsüyle; ‘eli erkek eline değmemiş’lerle; ‘kocaya sunulacak en değerli çeyiz kızlıktır’ vecizesiyle özetlenirdi. Cinsellik, evliliğin ‘vecibesi’, kadının ‘vazife’ siydi. Annesine göre, tek erkek tanınır; bir kez evlenilir; ‘Allah esirgesin’ boşanılmaz, dış sıkılırdı. Bir gün, ‘Başka erkek tanımamışsan kocanı sevdiğini nasıl anlayacaksın? Karşılaştırma olanağın yok ki; ömür boyu hep aynı yemeği yiyip, en sevdiğim yemek bu, demekten ne farkı var?’ demişti annesine. Aldığı cevabı hiç unutmamıştı: ‘Ne sapık düşünceler bunlar.’” (115)

Kadınların kocaları dışında başka bir erkekle birlikte olması hatta sadece olunabileceğini düşünmesi annesine göre sapıklıktır. Ataerkil toplumun yarattığı

bekâret miti nedeniyle, iyi ya da kötü ahlaka sahip olmanın ölçüsü kadınlar için bakire olup olmamalarına göre belirlenmektedir. Evlenmeden önce bekâretini kaybeden kadın, toplum tarafından fahişe olarak adlandırılmakta ve bundan sonra kendisinin ahlaklı bir yaşam sürmeyi hak etmediği yargısına varılmaktadır. Kendisini, aslında bedenini, evlendiği kocası için el değmemiş olarak korumayı başarabilen kadınsa, iyi bir eş ve anne olmak için uygun görülmektedir. Ülkü bütün bu baskıları görmezden gelerek âşık olduğu Arın'la ilk cinsel deneyimini yaşamıştır. O günleri düşündüğünde şöyle der:

“Cinselliği nereden, nasıl öğrenmişim? Tüm yaşamları ve özgürlükleri gibi karşı cinsle ilişkileri de en azından ‘Alem ne der!’ korkularıyla ipotek altına alınmış ablaların, erken uyanmış arkadaşların düzenlediği doktorculuk oyunlarında keşfettik mi vücudumuzun bir zevk aracı da olabileceğini? Cinselliği tabu sayan, ayıp sayan annelerimizin üzerimize saplanan kuşkucu bakışları altında alışmadı mı vücudumuzdan utanmaya? Evlerde, çocuklardan bucak bucak saklanan Seksoloji Yıllıkları'nı gizli gizli okuyarak yetişmiş; isyanlarımızı bile bu çember içine hapsetmiş bir kuşağın çocuklarıydık. Ninem, ‘Erkeğin en iyisi oturak başında ölsün’ diye söylenirdi. Yine de boşanmış kadınlar ayıplanır, dullar aşağılanır, aşk sapkınlık, evlilik dışı ilişki orospuluk sayılırdı. Aşkım ve cinselliğin, okul helâlarındaki, sokak duvarlarındaki ayıp sözlerden; zevki kirlenmişlik, cinsel birleşmeyi vazife olarak gören ikiyüzlü aile ahlakının iğrenç vaazlarından; erkek gaddarlığı ve erkek düşmanlığından başka bir şey olduğunu yaşayarak öğrenmek için ne çok zaman harcadık, ne çok hata yaptık!” (74–75)

Cinselliğin tabu sayılmasının doğal sonucu olarak kadın için cinsellik bir bilinmezler yumağıdır. Kadın kendi bedeninden utanır, oysa cinselliğinden haz duyabilmesinin yolu onu keşfedebilmesine bağlıdır. Toplum kadının cinselliğini tanımamasına izin vermez; erkeğin kendi cinselliğini özgürce yaşamasını desteklerken kadına bunu yasaklamaktadır. “Kadınlara doğuştan itibaren aşıl原因an cinsiyetçi düşünce, cinsel arzu ve haz alanının her zaman ve sadece eril olduğunu ve cinsel ihtiyaç ya da açlığı sadece iffetsiz kadınların dile getirdiğini belirtiyordu. Cinsiyetçi düşünce

tarafından ya kutsal bakire ya da fahişe rollere atfedilen kadınların sağlıklı bir cinsel benlik oluşturmak için hiçbir dayanakları kalmamıştı.”¹⁰⁷ Toplumumuzda yaygın olan bir geleneğe göre, adet kanamasını ilk kez gören genç kıza bir tokat atılır; bu, kanla kadınlığı tescillenen çocuğa bundan sonra cinselliğiyle ilgili olarak ayağını denk alması gerektiğinin hatırlatılmasıdır. Ayrıca adet kanaması da ayıp; saklanması, utanılması gereken bir kirlemişlik göstergesidir. Kadınların hayatlarının önemli bir kısmını kapsayan dönem boyunca her ay yaşadıkları bu biyolojik olay, ataerkil toplum tarafından kadınları doğaları gereği aşağılamanın bir başka yolu olmuştur. Ülkü, siyasi görüşü nedeniyle eve baskın yapan polisler kendisini götürmeden önce ihtiyacını gidermek üzere banyoya yönelir:

“Tuvalete girerken kapıyı aralık bırakması için uyardılar. Yüzünü, dişlerini yıkadı, kapının aralık olduğuna aldırmandan ihtiyacını gördü. Gözü klozetin yanında duran küçük çöp kutusuna takıldı. İçini deşmişler, pamukları, pis tuvalet kâğıtlarını etrafa dağıtmışlardı. Adet kanamasından kalma bir tutam kanlı pamuk zaferlerinin kanıtı gibi, kutunun en üstünde duruyordu. Alelacele giydiği eski bir pantolonun cebine, gizlice biraz pamuk, bir kutu da aspirin sıkıştırdı.” (24)

Kadını aşağılamanın, ona kendisini pis hissettirmenin bir yoludur kanlı pamukları ortaya dökmek. Böylece bir kadın olarak kendisine haddi bildirilerek, erkeklerin iktidar mücadelesinde yeri olmadığı kendisine bir kez daha hatırlatılmak istenmektedir. Kadınların bedenlerine yönelik bu saldırı başka bir zaman bir başka şekilde rahatsız edecektir Ülkü’yü:

“Bir kere Paris’te kürtaj olmak zorunda kalmış; eve bembeyaz bir surat ve kanı çekilmiş dudaklarla döndüğünde, “Pis bir işti, demişti. Aslında herşey daha insani olabilecekken, sanki kadınları aşağılamak ister gibi, olayı çirkinleştiriyorlar. Kürtajı yapan kasap doktor bile kutsal aile kavramını yıpratmış için sana düşman sanki.”(152)

¹⁰⁷ Hooks, Bell, *Feminizm Herkes İçindir*, çev.E.Aydın,B.Kurt,Ş.Özgün,A.Yıldırım, İstanbul: Çitlembik Yayınları: 2002, s.89.

Kadın, doğurganlığının göstergesi olan adet kanaması dönemlerini saklanarak geçirmelidir. Ve doğurgan cinsiyet olarak kendi bedeniyle ilgili kürtaj kararını da kendisi veremez. Ataerkil iktidarın politikalarına uygun olarak düzenlenmiş kürtaj kurallarına tabi olmak zorundadır. Kürtaj bazen tamamen yasaktır; kadın tecavüze de uğrasa istemediği çocuğu doğurmak zorundadır. Dini ve ahlaki baskılar bu konuda oldukça katıdır, anne olmak istememek, kutsal aileye karşı çıkmak demektir. Ataerkil iktidarın oluşturduğu annelik miti sırtını kadının bedenine dayamıştır. Kadının kendi bedeniyle ilgili kararlarda söz sahibi olamaması, onun üzerinde başkalarının hak iddia etmesinin sonucu kürtajla ilgili kararlar erkekler tarafından alınmaktadır.

Ülkü, Paris'e yerleşmiştir ve saygın bir Fransız gazetesinde çalışmaktadır. Arın'ın konferansını izlemek üzere kendisini görevlendiren dışhaberler şefi hakkında içinden şunları belirtmektedir:

“Birbirlerini sevmiyorlar, bunu belli ediyorlardı. Adam, Türk asıllı bir kadının, saygın bir Fransız gazetesinin dışhaberler bölümünde, hem de önemlice bir konumda bulunmasından rahatsızdı. Cezayirliler, Faslılar yetmiyormuş gibi, şimdi de Türkler! Üstelik de siyasal mülteci ve komünist... Sol eğilimli diye bilinen bu gazetede bile, benzeri düşünceler havada uçuşur; bazen bir iş arkadaşınızın gözlerinde, bazen anlamlı bir susuşta, bazen açık açık, pervasızca dile getirilir, yaralardı. Orada, aralarında bulunmanız, lütufla tahammül arasında bir çizgide kabullenilir; böyle olmasa bile, yabancılığın, sürgünlüğün, Doğululuğun aşırı alingan ruh haliyle, size öyle gelirdi. Hele bir de, “Müslüman kadınlar nasıl sevişirler, hep merak ederdim” sorusu cevapsız kalmışsa.” (11–12)

Daha bir sürü başka ötekileştirmenin yanı sıra, kadın olunması pervasızca sorulara muhatap olunabileceğinin göstergesidir. Bir erkeğin yabancı sayılabilecek bir kadına cinsellikle ilgili sorular sorma hakkını kendinde bulması cinsel iktidarın kimde olduğunun başka bir göstergesidir. Üstelik bu soruların niteliği bir kadın için çoğu zaman kaba, belden aşağı ve yüz karartıcı oluyorsa, kadınların bu nedenle yaşayabileceği sıkıntılar kolaylıkla tahmin edilebilecektir.

Cinsellik söz konusu olduğunda kadın hep edilgen rollerde görülmektedir. Toplumda alışlagelmiş olan, erkeğin cinsel aktiviteyi yönlendirmesi, kadının da bu aktivite sırasında erkeğin isteklerine boyun eğmesidir. Foucault'ya göre: "İktidar cinselliği biçimlendirir, ortaya çıkarır ve ondan kaçmaması için hep denetim altına almak gereken bollaşan bir anlam olarak yararlanır; cinsellik anlam değeri olan bir etkidir."¹⁰⁸ İktidar cinselliği heteroseksüel erkeğin deneyimlerine ve onun zevklerine uygun olarak biçimlendirmiştir.

Arın, Ülkü ve karısı İpek arasında cinsel yaşamlarıyla ilgili bir kıyaslama yapmaktadır:

"Aylardır hiçbir kadınla sevişmediğini, cinselliğin ötesinde yaşadığını düşündü. Evliliğinin ilk yıllarında, karısının sessiz teslimiyeti, kendini yumuşacık, adeta görev yapıyormuşçasına sunuşu, sevişirkenki edilgen konumu hoşuna gider, hatta tahrik ederdi. Kollarında evin küçük beyi tarafından iğfal edilmiş evlatlık kızı tuttuğunu düşünür, bu aşağılık cinsel fanteziden, utandığı garip bir haz duyardı. İpek'le sevişmek "sahip olmak" ne demekse oydu. Ülkü ile hiç tanımadığı bir duygu... Dolu dolu seviştikleri beş yıl boyunca, ilk birkaç kere bir yana, sahip olan, zevki sonuna kadar yaşayan, sevişmeyi yönlendiren hep Ülkü olmuş, o da bundan hoşlandığını sanmıştı. Bir orospu gibi sevişirdi. Cinsellikte utanmanın yeri olmadığını düşünür, en aykırı isteklerini uygulatır ve zevkten kendilerini kaybettikleri anlarda, rakibini dize getirmiş bir komutan gibi "Bunu sakın unutma" diye haykırırdı.(...) Orospum derdim ona ve bundan zevk alırdı. Unuttuğum bir hazza geri dönerdim. Hayatımda, eş, anne, karı, metres, hiçbiri değil, hayatımda kadın olarak bir tek onun olduğunu söyledim. Ne demek istediğimi anlardı, inanırdı." (158)

İpek'in cinsel davranışı toplumda genel kabul görmüş, erkeğe her bakımdan sunulmak üzere koşullanmış bir anlayışın sonucudur. Kendini koşulsuz teslim etmek, ona buyrulanları sessizce yerine getirmek, yumuşak, ağırbaşlı olmak cinsel ilişki

¹⁰⁸ Foucault, Michel, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 109.

sırasında kadının görevidir. Bu yumuşak başlılık aynen Arın'ın da söylediklerinden de anlaşılacağı gibi erkeğin cinsel fantezilerine de hizmet etmektedir. Evin saf, temiz ve bakire kızına sahip olma; tecrübesiz, cinsellikten bihaber küçük, masum kızları iğfal etme; onlara adeta bir baba şefkatiyle yaklaşp herşeyden habersiz küçük kızlara cinsel gücünü gösterebilme arzusunu içinde taşıyan erkekler, bu sayede cinsel iktidarlarını yatak odasında pekiştirme fırsatı bulmaktadır. Böylesine tecrübesiz, edilgen, boyun eğen kadın karşısındaki cinsel iktidar daha da heybetli, daha da eşsiz görünmekte, erkeğin egosunu daha da şişirmektedir.

Woolf şöyle der:“Kadınlar yüzyıllardır, erkek görüntüsünü gerçek boyutlarının iki katında gösterebilen enfes bir güce sahip büyülü birer ayna görevini yerine getirmişlerdi. Bu güç olmasaydı, belki de dünya hala bataklıktan ve sık ormanlardan ibaret olurdu.”¹⁰⁹ Erkekler kendilerini dev aynasında görmelerine yol açan aşırı özgüvenin pekişmesi için kadınlara ihtiyaç duymaktadır. Eşsizliklerini her alanda, özellikle cinsel alanda ispat etmeleri kadınlara bağlıdır.

Arın, karısının kendisini başka bir adamla aldattığını öğrendiğinde:

““İpek, yakışıklı sevgilisiyle yatakta nasıldı acaba? Benimle olduğu gibi yumuşacık, edilgen, sessiz, utangaç mı, yoksa Ülkü gibi ateşli, tutkulu, edepsiz mi?” Sevişirken neler hissettiğini anlayamadığı karısı ile, daha yoğun zevk, daha büyük doyum için her istediğini pervasızca belli eden ve uygulatan sevgilisi arasında yaptığı karşılaştırmadan utandı. Başkalarıyla seviştiklerini düşündüğünde karısını değil de Ülkü'yü kıskandığını hayretle fark etti. Bu geceyi onunla geçirmedigine bir kez daha hayıflandı; aptalca kaygıları yüzünden bir kez daha kendine kızdı.” (349)

Oysa Arın'ın yukarıda anlattığı Ülkü, bu edilgen kadın tanımının tam karşısında durmaktadır. Sevişmeyi adeta bir komutan gibi yönlendiren, daha fazla zevk alabilmek için her türlü isteğini uygulatan, utanmaz bir kadındır Ülkü. Ancak burada asıl üzerinde durulması gereken, böyle özgürce cinselliğini yaşayan Ülkü'ye orospum denmesi ve Ülkü'nün de bundan mutlu olmasıdır. Burada Arın yine sahip olma arzusunu tatmin

¹⁰⁹ Woolf, V, a.g.e. , s. 40.

etmektedir; bir orospuya sahip olmuştur, kendisinin de belirttiği gibi daha önce unuttuğu bir hazzı tekrar yaşamaktadır. Ülkü de böyle özgürce cinselliğini yaşayan, bedeninden utanmayan, kadınların da cinsel hazzı tatması gerektiğine inanan biri olarak kendisine orospu denmesinden zevk almaktadır. Belki de bunu bir iltifat olarak görmektedir. Oysa orospu sözcüğü, erkeklere zevk verebilecek her türlü yöntemi bilen ve uygulayan, cinsel tecrübesini para ile satarak yaşamını sürdüren kadınlar için kullanılmakta ve bu kadınlar, başta erkekler olmak üzere yatak odası dışında her yerde aşağılanmaktadır. Üstelik bu sözcük sadece bu mesleği yapan kadınlar için değil diğer tüm kadınları her fırsatta küçümsemenin de bir yoludur. Aynen Ülkü işkence odasında ayılmaya başladığında duyduğu gibi:

“Ayakları ve elleri bileklerinden masaya bağlanmış; karnı deşilecek bir hayvan gibi sırtüstü, çırlıçiplak yatıyor. Elektrik akımı geçtiğinde vücudu bin parçaya ayrılıyor. Sonra karanlık, sonra o koku: Vücudunda dolaşan, beynini yarıp geçen, bacaklarının arasından sızmaya başlayan kanın kokusuna karışan ölüm kokusu. Belli belirsiz seçebildiği yüzler. Maskeli miydiler? Kaç kişiler, iki mi, üç mü? Kendine gelirken beyninde yankılanan bir ses: “Bir de ‘Öztürk’müş. Türklük senin neyine orospu!””(9–10)

Dönemin işkencecileri, Ülkü’yü sadece siyasi görüşü nedeniyle değil, cinsiyeti nedeniyle de yargılamaktadır. Bunu da hem fiziki işkence sırasında hem de sözleri, hakaretleri ve küfürleriyle göstermektedir.

Arın’ın, hayatındaki tek gerçek kadının Ülkü olduğunu söyleyerek ona orospum diye seslenmesi ve her ikisinin de bundan mutlu olması, cinsel yaşamında etken olan kadına yapılan garip bir övgü şeklindedir. Gariptir çünkü bir taraftan kadının cinselliğini özgürce yaşaması takdir edilip, kadın olarak başköşeye oturtulurken diğer taraftan bunun için kadınları aşağılamak ve karalamak için yaygın olarak kullanılan bir sözcük seçilmiştir.

Roman boyunca sol görüşlü erkeklerin, savundukları ideoloji söylüyor diye kadınların özgürleşmelerini destekler göründüklerinin ama iş cinsel özgürlüğe geldiğinde her zamanki tutuculuklarından vazgeçemediklerinin de altı çizilmektedir. Mehmet İliç, Ülkü’nün sol çevrelere girdikten sonra tanıştığı okuldaki üst sınıflardan

bir öğrencidir. Ara sıra birlikte oturur, siyasi meseleler hakkında konuşurlar. Bir kış günü, dışarıda, çınar ağaçlarının altında oturdukları sırada Ülkü üşüdüğünü söylediğinde, Mehmet: “-Evet, soğuk. Senin de eteklerin biraz kısa, o yüzden daha fazla üşüyorsun.” der. Ülkü de içinden: “Solcu molcu, ama namus meselesine geldi mi doğulu damarı kabarıveriyor.” (131) diye geçirir.

Erkeklerin kadınların bedenleri üzerinde denetim kurmalarının bir başka yolu da onların ne giyeceklerine karışmaları ve yeri geldiğinde müdahale etmeleridir. Buradaki doğulu vurgusu önemlidir; doğulu erkek namus kavramını kadının ne giydiğiyle ilişkilendirmektedir. Yanında mini etekli bir kadın olan erkek, diğer erkeklerin bakışlarına çok fazla maruz kalacaklarını bilmekte ve bu nedenle kadına bu türden uyarılar yapmayı görev bilmektedir.

“Mehmet İliç yirmi iki yaşındaydı. Ergenlik yıllarında, evlerin arka avlularında veya kümeslerde sıkıştırdığı, öpmeye, avuçlamaya çalıştığı küçük kızlar dışında hiç sevgilisi olmamıştı. Devrimcilerin karı kız meselesinde sağlam olmaları gerektiğine inanıyordu. “Erkek dediğin eline, beline, diline sıkı olmalı” derdi babası. Okuduğu devrimci romanların kahramanları özgürce sevişirlerdi, ama partide böyle şeylere pek de iyi bakılmadığını fark etmişti. “Hakları var, insan kafasını bu işlere takarsa gevşer, bölünür, çalışmaları aksatır.”Zamanı gelince, devrimci bir kızla evlenmeyi kuruyordu. Kavganın içinden, sınıfın bağrından biriyle...” (141)

Devrimci bir kızla evlenmeyi planlayan Mehmet içten içe Ülkü’ye bir hayranlık duymaktadır. Ancak bunu kendisine bile itiraf etmekten çekinir, ona sürekli bacım diye hitap eder. Başka bir konudan tartıştıkları bir sırada Ülkü: “Kızdığım falan yok. Bana bacım demekten de vazgeç ne olur. Bu bacım lafınız yok mu, illet oluyorum. Şu kızı becereceğim ama bacım diyeyim de kimsenin aklına birşey gelmesin diye düşünüyorsunuz sanki.”(133) diyerek sol ya da sağ, siyasi bir örgüt içerisinde az sayıda kadınla birlikte çalışan erkeklerin bakış açısını yansıtır. Partide kadının cinselliğinin üzeri örtülmeye çalışılmaktadır zira daha önemli işler arasında aşk meşk ilişkilerine kapılmak devrimci erkekler için uygun düşmemektedir. Bunun için de etrafındaki tüm

kadınlara bacım derken aslında amaç kadınlarla birlikte diğer erkekleri de kafasında cinsellikle ilgili hiçbir şey olmadığına inandırmaktır.

Ömer, Ülkü hamileyken ona evlenme teklif etmiştir. Evlendikten ve Umut doğduktan sonra birlikte çıktıkları tren yolculuğunda ilk kez cinsel olarak birlikte olurlar:

“Kompartımanı içerden kilitledi, perdeleri çekti. Bebek yeniden uykuya dalmıştı. Ülkü'nün önünde diz çöktü. Sağ memesini de dışarı çıkardı. Hafifçe emmeye başladı. Ağzına süt doldu, başı döndü. Kadının, oturduğu yerde, alışık ve becerikli bir hareketle donunu çıkarıp bacaklarını açtığını, cinsel birleşmeye hazırlandığını fark etti. “Deneyimli”, diye düşündü. Bir an içi kötü oldu. “Gidi sıkı komünist, sıkı devrimci Ömer. Gidi tutarsız üçkâğıtçı seni! Hani Kadın Sorunu konferansları, kadının cinsel özgürlüğü falan filan! Karnı burnunda aldığı kadının Meryem olduğunu mu sanmıştın! Dişlerinin arasından kendi kendine sunturlu bir küfür savurdu. Karısı ensesini, saçlarını okşuyordu. İsteği, şehveti yeniden kamçılandı. Kafasındaki bütün düşünceler silindi. Uzun, çok uzun bir açlık döneminin ardından, oburlukla aceleyle, hesapsızca sarıldı karısına; ve çabucak-sonradan utanacağı ve eksikleneceği kadar çabuk-boşaldı.” (196–197)

Ömer Kadın Sorunu konferansına katılacak kadar bilinçli olmasına ve kadının cinsel özgürlüğünü savunur görünmesine rağmen, konu kendi hayatındaki kadına geldiğinde, erkeğin kafasından geçenlere güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu, savundukları ideolojinin söylediği, kadına özgürlük düşüncesini, günlük hayatlarında içselleştirememiş olmanın getirdiği ikircikli bir durumdur. Bir yandan kadınların bilinçlenmesini, erkeklerle yan yana devrim uğruna mücadele etmesini ve cinsel özgürlüklerine kavuşmalarını savunan sol görüşlü erkekler, diğer yandan günlük yaşamlarında, bu düşüncelere tamamen ters düşecek şekilde davranmaktadır. Ataerkil ideoloji diğer tüm ideolojiler karşısında baskın çıkmaktadır.

Trende birlikte oldukları o gün Ömer, sevişmeleri çok kısa sürdüğü için Ülkü'den özür diler. Bu özür karşısında: “Nereden bilsin ki diye düşündü Ülkü. “Burada, böyle

olması”nın hoşuma gittiğini, trende ırzıma geçilir gibi sevişmekten haz duyduğumu nasıl bilebilir?”(197) Ülkü’nün ırza geçilmeye ilgili bir fantezisi olması da şaşırtıcıdır.

Kadını tamamen cinsel bir nesne olarak görmenin sapkın sonucu olarak nitelendirilebilecek tecavüz, genellikle kadınlar için korkutucu ve endişe verici bir olaydır. Ama Ülkü, ırza geçilir gibi bir sevişmeden söz etmektedir. Irza geçme, kadının hiç aktif olmadığı tamamen istemediği ve reddettiği bir eylemken; sevişme, erkek ve kadının beraber katılımını gerektirmektedir. İkisi arasında geçen konuşmanın devamında Ülkü, Ömer’e: “-Bu gidişle birkaç çocuk daha doğururum ben. Gördüğün gibi, ağır başlı devrimci bacıdan çok hafif meşrep sokak kızlarına daha yakınım. Ama laf aramızda, komünist momünist, her sağlıklı erkek de en sonunda yatılacak kadın arar.”(197)

Ülkü, bir kez daha kendisini sokak kadınlarına benzeter. Arın’ın orospusudur; Ömer’le ilk kez birlikte olmasına rağmen cinselliği bu kadar istekli ve açık yaşadığı için kendisini sokak kadınlarına benzetmektedir. Bazen sevişme sırasında hâkimiyeti eline almaktan kimi zaman da kendisiyle ırzıma geçilir gibi sevişilmesinden hoşlanmaktadır. Ülkü, genellikle erkeklerin hoşuna gidebilecek cinsel fantezilere sahiptir. Belki de her erkek yatılacak Ülkü gibi bir kadın arar. Baydar, cinsel iktidar sahibi bir kadın yaratırken onun cinsel fantezilerini erkeklerin en hoşuna gidebilecekler arasından seçmiştir. Aynı zamanda da doğurgandır Ülkü. Yani her bakımdan arzu edilir bir kadındır.

Kadın, cinsel özgürlüğünü erkek gibi düşünerek mi elde etmektedir? Acaba Ülkü, cinsel iktidar açısından erkekleşmiş midir? Ya da Baydar farkında olmadan cinsel özgürlüğe sahip Ülkü gibi bir kadını erkeklere beğendirmeye mi çalışmıştır? Firestone’un *Cinselliğin Diyalektiği* adlı çalışmasında tam da bu soruların yanıtı olabilecek bir saptama bulunmaktadır:

“Erkek cinselliğinin hiç durmadan erotik bir biçimde uyarılması, bu cinselliğin en normal yollardan akışının yasaklanması, erkeklerin kadınları büyüleyici güçlerine karşı direnilmesi gereken yaratıklar olarak görmeleri içindir. Burada, bu erotikliğin yalnız bir yönde etkili olduğuna dikkat etmemiz gerekir. Toplumumuzdaki “sevgi” nesnelere yalnızca kadınlardır; bu durum öylesine yerleşmiştir ki, kadınların *kendileri* bile kendilerini erotik görürler. Bu,

kadının bağımlılığını artırarak erkeğin doğrudan cinsel zevk almasını sağlar: Kadınlar, ancak kendilerinden zevk alan erkekle bir ölçüde özdeşleşerek cinsel doygunluğa erişebilirler. Böylece erotiklik cinsel sınıf sisteminin korunmasını sağlar.”¹¹⁰

Bu doğrultuda düşündüğümüzde Ülkü'nün, çevresindeki erkeklerin kendisinden cinsel olarak zevk almasını sağlayan fantezilere sahip olmasının ardında onlarla özdeşleşerek kendisini de tatmin etme isteği bulunmaktadır. Böylece Firestone'un söylediği cinsel sınıf sistemi erkeklerin lehine pekişmektedir. Ne olursa olsun, Baydar'ın hem kendini hem de birlikte olduğu erkekleri cinsel yönden tatmin etmeyi çok iyi bilen bir kadın yarattığı ortadadır. Bu kadın yatakta öyle iktidar sahibidir ki bazen birlikte olduğu erkeği korkutarak onun iktidarsızlaştırmaktadır:

“Benimle sevişmiyorsun, yatmıyorsun, cinsel hayatımız yok” demek istiyor Ülkü açık açık. Karısına neredeyse öfke duyuyor. Üç yılda kaç kez yattık? Cevabı düşünmekten kaçınıyor. Üstelik yattıysak da ne oldu? Ürperiyor. İktidarsızlığını sadece karısına karşı olup olmadığını sınamak için kuracağı her ilişkinin durumu daha da güçleştirecek sonuçları olacağını biliyor. İktidarsızlığından da, sonuçlarından da korkuyor.”(241)

Karisına karşı ilgisizliğini, ona karşı cinsel olarak istek duymamasını iktidarsızlık olarak tanımlayan Ömer'in-kelimenin çok anlamlılığı burada özellikle öne çıkmaktadır- iktidarsız olma korkusu gençlik yıllarından beri sürmektedir. Ömer'in cinsellikle ilgili gençlik deneyimleri romanda şöyle anlatılmaktadır:

“Cinsellik ve tensel tutkular, hiçbir zaman Ömer Ulaş'ın yaşamımın baskın duyguları olmamıştı. İlk gençliğinde, arkadaşlarıyla birlikte Eskişehir'in dış mahallesindeki geneleve gittiklerinde, içindeki duygu; merak ve erkekliğini arkadaşlarına olduğu kadar kendine de ispat isteğiydi. İri Yarı, ablak yüzlü, hafif çekik gözlü, çıkık elmacık kemikli Tatar asıllı kadının yanında çelimsiz bir

¹¹⁰ Firestone, S. , a.g.e. , s. 179-180.

küçük oğlan gibi kalmış, ellerinden başlayarak bütün vücudu buz kesmiş, kadının bütün çabalarına ve deneyimine rağmen işi becerememişti...Geneleve bir daha gitmeyebilirdi.Ama birkaç gün sonra yine gitti.On altı yaşındaydı.Arkadaşlarının anlattığı müstehcen hikâyelerden aklında kalan tek şey, bazı erkeklerin iktidarsız olduğuydu.Asıl öğrenmek, denemek , ispatlamak istediği şey ise, iktidardı.Kadın sözünü tutmuş, pembe beyaz gencecik bir kız vermişti ona...Yarım saat sonra Ev'den bir kuş kadar hafiflemiş çıkmıştı.İktidarsız değildi, üstelik zevk de almıştı.(224–225)

Ömer, yıllar sonra iktidarsız olmadığını bir kez daha ispatlamak zorunda kalacaktır. Moskova'da geçirdikleri yıllarda seyrekleşen cinsel yaşamları bir süre sonra tamamen ortadan kalkar:

“Karısı belki de ona sıkıntı ve acı vermemek için, iktidarsızlık konusunun üstüne gitmiyor, ikili ilişkilerde sorunların konuşarak aşılabilceğine inandığı halde, neyse ki bu konuyu artık hiç açmıyordu... Sadece bir kez, sevişmenin erkeğin organının sertleşip dışının içine girmesinden ibaret olmadığını; insanlar birbirlerini arzuluyorlarsa, sevişmenin ve doyuma ulaşmanın çok değişik biçimlerini bulabileceklerini; cinselliğin kadın-erkek ilişkisinin özü olduğunu bütün açık sözlülüğüyle söylemişti.” (243–244)

Bu dokundurma işe yaramamış Ülkü bunalmış ve çocuğunu özlemiştir.Ayrıca ilişkileri de hiç iyi gitmemektedir. “Ne kadar uzun zamandan beri sevişmediklerini, birbirlerine sarılmadıklarını, hatta dokunmadıklarını anımsayıp içi burkuluyor. “Kadın-erkek ilişkisi, aşk ilişkisi dokunmaktır, etin çekimi ve temasıdır her şeyden önce...” (238) Ülkü, ülkesine dönme kararı verdiğini Ömer'e açtığı aralarında herşeyin tükendiğini de söyler. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“-Cinsel hayatımızdan mı söz etmek istiyorsun? Rahatsızlığımı mı, yani iktidarsızlığımı mı vuruyorsun kafama?

—Kafana vurmuyorum ama kadın-erkek ilişkisinde cinselliğin önemini sen de benim kadar bilirsin. Benim asıl söylemek istediğim bu değil Ömer. Aramızdaki uzaklık, iletişimsizlik senin organının kalkıp kalkmamasından çok daha derin, çok daha önemli. Bu iktidar lafından da nefret ediyorum.Söylemek istediklerimi saptırıyor.Birbirimizi acıtmak için ille de bu sözü kullanacaksak , peki o zaman, senin o anlamda iktidarsız olman umurumda değil.Aramızda kadın-erkek ilişkisi anlamında duygusal bağlar kalmış olsaydı, senin durumuna rağmen, yine de çok güzel sevişebilirdik, birbirimize vücutlarımızla da yakın olabilirdik. Hatta belki, taş gibi bir erkeklik organından çok daha doyurucu, çok daha zevkli olurdu böyle bir sevişme...” (249–250)

Ülkü, bir anlamda Ömer’e kendisine ille de cinsel iktidarını ispatlamak zorunda olmadığını söylemektedir. Oysa Ömer’in kafasında onu yiyip bitiren başka düşünceler vardır ve bu tartışma sırasında bunları açığa vurur:

“Senin derdin...senin derdin s....mek.En önemli şey bu değil mi hayatta! Ama benim için değil. Öyle olsaydı, bunca yıldır bakardım bir çaresine. Üstelik, eğer iktidarsızsam yine senin yüzünden. Neden başka kadınlarla iktidarsız değilim? Neden sen gelmeden sorunum yoktu da, seninle böyle oluyorum! Seni doyuramamaktan korkuyordum, hep korktum bundan. Beni başka erkeklerle kıyaslamandan, benden daha az zevk almandan korktum. Unutma, ilişkimiz başladığında seni hamile bırakan sevgilinin yatağından yeni çıkmıştın...” (250)

Erkeklerin saf, temiz ve tecrübesiz kadınlarla cinsel ilişki yaşamayı tercih etmelerinin bir nedeni de cinsel iktidarlarının başka erkeklerle kıyaslanamayacak olmasına duydukları güven midir? Cinsel olarak özgür, onu utanmadan yaşayan, cinsel hazzı önemseyen kadınların genellikle birden fazla erkekle birlikte olmuş olmaları, onlarla birlikte olan erkeklere Ömer’in hissettiği benzer korkuları mı hissettirmektedir? Heteroseksüel ilişkilerde erkeklerin cinsel iktidarlarını ispatlayabilecekleri tek cinsiyet kadınlardır. Kendi aralarında cinsel performanslarını nitelik değil nicelikle ölçen, adeta skor için çalışarak bunu övünerek anlatan erkekler, kadınların onları başka erkeklerle kıyaslayabilecek olmasının düşüncesinden bile ürkmektedir. Kendi eşsiz cinsel

güçlerine hayran kalmayan bir kadın imgesi onları korkutmaktadır. Ülkü, Ömer'in bu açıklaması karşısında daha çok ona acıma duymaktadır ve utanç içindedir:

“Saygın Ömer Hoca, işçi sınıfına ve devrime adanmış bir ömür, lekesiz bir komünist kimlik, soğukkanlı, deneyimli Şerif yoldaş...Onu bu hale ben mi getirdim? Her insanın kaldırabileceği ve kaldıramayacağı şeyler vardır. Kendisine karnı burnunda gelen karısını kaldıramamıştı demek. Cinsel özgürlükten yana, aç fikirli, kadın erkek eşitliğinin inanmış Ömer Hoca bir rolden, bir yanılısamadan mı ibaretti? Belki evet, ama asla bir kandırmaca değil, kendinin de inandığı bir yanılısama.” (250)

Tartışmaları Ömer'in ifadesiyle “çirkinleşmiş”tir. Ülkü'ye onu kuzeyli bir kadınla aldattığını itiraf eden Ömer, iktidarsızlığının asıl nedenini şöyle açıklamaktadır:

“Beni tanırsın; belki de içten içe, bu ilişkiyi, yani kendi zaafımı, seni aldatmayı hazmedemediğimden sana yaklaşmadım. Belki de içimde birikmiş bir hınç vardı sana karşı, belki geçmişini hazmedememiştim. Ne de olsa küçük bir kentten bir işçi ailesinden geliyorum ben. İnsan yetiştiği çevrenin değerlerini ne kadar aşabilir ki! O köhnemiş değerleri aştığımı, hepsinin üstüne yükseldiğini sanırsın, kendine yepyeni bir kimlik yaratırsın, sonra bir gün dehşet içinde, hiç değişmediğini fark edersin.” (251)

Ömer burada toplum tarafından yaratılan erkekliğinden yani toplumsal cinsiyetinin getirdiği değerlerin değişmemesinden yakınmaktadır aslında. Ataerkil iktidar, istediği kalıplara uygun kadını yarattığı gibi erkekleri de yaratmaktadır. Russell'in hegemonik erkeklik olarak belirttiği erkeklikten, istenildiği kadar eğitilmiş ya da bilinçli olunursa olunsun kaçılmamaktadır. Ömer yetiştiği toplumun değerlerini aştığı, onları geride bıraktığı yanılısamasına düştüğünü söylemektedir. Aslında o değerleri ne denli içselleştirdiğini, onları ne kadar önemseydiğini fark ettiğinde dehşete düşmüştür.

Ülkü, cinsel ve siyasal iktidarla erkekler arasındaki ilişki hakkında sık sık konuşmaktadır. Araları tamamen kopmadan ama ilişkilerinin sarsılmaya başladığı Moskova'daki günlerden birinde Ülkü: “ İktidar beni fazla ilgilendirmiyor, işçi sınıfı

iktidarı bile olsa.” demiş ve eklemiştir “ Cinseliyle de siyasalıyla da iktidar erkeklerin sorunu. Onu kazanmak da kaybetmek de erkeği çirkinleştiriyor.” Ömer bu cümleleri içinden yanıtlamaktadır “Belki de hakkı var. Belki biz erkekler de kediler gibiyiz. Kendi iktidar alanlarını bıraktıkları kokuyla işaretleyen ve o alanın içine başka kedileri sokmayan, hırçın, kavgacı kediler gibi... O alanın dışına çıktığımızda, ya da iktidar alanımızı kaybettiğimizde çöküyoruz.” (244)

Ömer, erkekleri kedilere benzettiği bu cümlelerde yukarıda sözünü ettiğimiz başka erkeklerle kıyaslanma korkusunu bir kez daha vurgulamaktadır. Erkekler, kendilerine iktidar alanları yaratmaktadır: Evde aile reisliğiyle kutsal ailenin bekçiliğini yaparken aslında kadın ve çocuklardan oluşan tebaalarına hükmetmektedirler. Erkekler, yatakta karılarına, iş yerinde aslarına, siyasi örgütte kendilerinden daha deneyimsiz olanlara iktidarlarını onaylatmak isterler. Eğer bu onaylanmazsa sinirlenir ve kavga çıkarırlar. İktidar her yerdedir ama en çok kadınlar ortada olduğunda kendini göstermektedir.

Ülkü Moskova’yı terk ettikten yıllar sonra Ömer, orada yoldaşlarından biri olan Falin’e Ülkü’nün iktidarla ilgili yaptığı bir yorumdan söz eder. “O, iktidarın daha çok erkekleri ilgilendiren bir kötülük olduğunu söylerdi. Cinsel iktidar ve üstünlük kurma güdüsüyle siyasal iktidar arasında bağ olduğunu düşünürdü.” (263)

Ülkü, iktidarın her türüsünün erkekleri çirkinleştirdiğini söyler. Ona göre iktidar, cinsel ya da siyasal, daha çok erkekleri ilgilendiren bir kötülüktür. Burada daha da önemlisi; hükmetme, birilerini kendisine boyun eğdirme güdüsü ve cinsel iktidarla siyasal iktidarın birlikte ele alınması gerektiğinin altı çizilmektedir.

D. SİYASİ İKTİDAR

Ülkü'nün iktidar kavramını sorgulaması üniversitedeki sol örgütlere katılmasıyla artmıştır. 1971 darbesinden sonra onu götürmek üzere gelen askerler, evi arar, Ülkü'yü sorguya çeker, bu arada bazı yasaklı sayılan kitapları alırlar: “Çuvala doldurulup götürülmek üzere yere atılan kitapların arasında İktidar Çarkı'nı gördü. Binbaşının bu romanı hangi içgüdüyle, neden ‘zararlılar’ arasına kattığını sordu kendi kendine. İktidar her zaman tehlikelidir de ondan mı?”(23) Ülkü, kendi evini zararsız olarak görür, kitaplar konusunda Ömer'in daha önce onu niye uyarmadığını kendi kendine sorar ve Ömer'e kızar: “ İktidar istiyoruz, iktidar mücadelesi verdiğimizizi sanıyoruz ve kovboyculuk oynayan çocuklar gibi davranıyoruz.” (24) Baydar, burada iktidarın tehlikeli olduğunu vurgulamaktadır, bu nedenle geriye dönüp o dönemi değerlendirdiğinde bu tehlikeli mücadeleyi hafife aldıkları öz eleştirisini yapmaktadır.

Kendisini götürdükleri yerde sorguya çekilir işkence de görmektedir. O sırada aklından geçenler, içinde bulunduğu sol hareketin ruhunu yansıtmaktadır:

“Neden bu kadar acı çektirdiklerini bir türlü anlayamıyor. Önemli biri olmadığını bilmeleri gerek. Konuşacağı, söyleyeceği, “öteceği” ne var ki? Yazılar, tartışmalar, düşünceler, kitaplar, umutlar, heyecanlar... Ve önce Türkiye'yi sonra dünyayı elinden tutup kurtuluşa doğru götüreceklerine, bunun acı çekmeye de, ölmeye de değer olduğuna inanan, çoğu genç bir avuç insan; hepsi bu işte.” (29–30)

Ülkü sorgusunda kayda değer bir şey anlatmaz, zaten söylediği gibi çok önemli biri değildir ve onların isteyebileceği fazla bir şey bilmemektedir. Bunun nedenini kendisi açıklar:

“Hiçbir zaman sıkı bir militan olmadım ben, diye düşünüyor. Bazen böyle olmayı istediğim halde, kör inancın işleri kolaylaştırdığını bildiğim halde hep soru sordum. Yemez içmez, sevişmez, ağlamaz, buruşmaz, kırışmaz devrimci bacı olmadım; romanlarda bile sevemedim böyle kadın karakterleri.

Kahramanların kumaşından biçilmemişim. Belki hayata çok bağılıyım da ondan. Yaşama içgüdümün şaşirtacak kadar çok olduğunu kim söylemişti.” (29)

Ömer, Ülkü’yle ilk tanıştığı zamanlarda kafası onun hakkında soru işaretleriyle doludur. Ülkü’nün çevresindeki diğer kadınlardan farklı olduğunu o da keşfetmiştir:

“Sonraki günlerde, Ülkü’nün çevreye çabucak uyum göstermesini; dergideki ve İşçi Muhalefeti grubundaki gençlerin, “Şu burjuva kadın da nereden çıktı” yollu havalarını fark ettiği halde aldırılmaz görünmeyi başarmasını; teorik bilgisini geliştirmek için verdiği kitapları dikkatle okumasını, çevirileri büyük bir disiplin ve özenle yapmasını keyifle izledi. Ama genç kadının, çözemediği, anlayamadığı, saydam olmayan, elinden kaçan bir yanı vardı ki Ömer’i aşırı derecede rahatsız ediyordu. Sanki bütün yaptıklarını-çeviriler, okumalar, tartışmalar, işçi eğitimi hazırlıkları-bir tiyatro sahnesinde oynar gibiydi: Kendini bütünüyle vermeden, ama sanki bütün ruhuyla vermiş gibi; sanki tam inanmadan, anlamlı bulmadan, ama inanırmış, anlamlı sayarmış gibi; içlerinden biriymiş gibi davranarak, ama başka bir gezegenden gelmiş gibi...” (183)

Ülkü farklıdır. Sol hareketin içindedir ama kendisini bütünüyle veremez. Sürekli sorguladığı bir şeyler vardır. Yaşama sevincinin çok olduğunu ona Arın’ın doktor olan kardeşi söylemiştir. Yıllar sonra onunla tatsız bir şekilde, bir hastane odasında karşılaştıklarında Ülkü Onu intihar etmediğine inandırmaya çalışmaktadır:

“Derin uykusundan uyanırken intiharı hiç düşünmediğini söylemesinde, özellikle doktor Erim’i buna inandırmaya çalışmasında, intiharı utanç verici bir zaaftan çok hayata karşı işlenmiş bir suç saymasının payı vardı kuşkusuz. O hep hayattan yana olmuştu. Devrimden, işçi sınıfından, sosyalizmden, bütün bunlardan önce hayattan yanaydı.”Aslolan hayattır” sözünü o kadar sık tekrarlaması, Sovyet devriminden söz edilirken, Çar ailesinin çoluk çocuk, tümünün öldürülmesini bir türlü hazmedememesi, insan öldürmenin hiçbir haklı gerekçesi olamayacağını söyleyip terörün her biçimine karşı çıkışı, çiçeklerden

kuşlara, ağaçlardan kedilere kadar doğada canlı ne varsa onlara olan yakınlığı ve bedeninden fişkırın-hayır dişilik, cinsellik, arzu değil- doğal ve sıcacık tazelik, yaşama bu denli bağlı olmasından geliyordu. Onu farklı kılan buydu; güzel ve çekici yapan da.” (325)

Özcü olarak nitelendirilen feminizmler; doğadan¹¹¹, yaşamdan yana olmanın; bitki, hayvan, doğadaki tüm canlılara kendini yakın hissetmenin, genellikle kadınca özellikler olduğunu savunmaktadır. Kadının doğurganlığından gelen yaratıcı yanının da şiddeti, kan dökmeyi dışlayan bir yapısı vardır. Yaşam veren kadın, yaşamı destekleyecektir. Ülkü de biyolojik özünden kopamamış, belki de bu anlamda erkekleşmemiş bir kadındır. Daha önce tarif edilen devrimci bacı da aslında kadınsı özelliklerini bir kenara koymuş sol görüşlü kadınların anlatımıdır. Bu kadınlarla cezaevine düştüğü günlerde onlar hakkında şu yorumu yapar:

“Neden burada olduklarını, neden gözaltına alındıklarını, “Ne olacak! Pis faşistler, emperyalizmin uşakları!” sloganıyla özetleyiveren; çocukça masumiyetleri ve pervasızlıklarıyla korkuyu yenen; okudukları devrimci romanlardaki, kendilerini devrime ve işçi sınıfına adanmış fedakâr kadın kahramanları oynayan gencecik kızlar keyifle, neşeyle kıkırdaştılar.” (20)

Ülkü, bu fedakâr kadın kahramanlar gibi olmadığını farkındadır. Yaşama sevinci olan Ülkü gibi birisi için bu kadar boş vermişlik fazladır. O, kadınlığını unutabilecek kadar militan olamamış, devrime böylesine sloganlarla iman etmemiştir. Bunun nedenini de Ömer aracılığıyla öğreniriz:

“Ülkü’nün son yıllarda gerek teoride gerekse eylemde aldığı yol küçümsenecek gibi değildi. Ömer Ulaş’ın karısı olmasa, çok daha önemli

¹¹¹ Bacon’a göre:“Egemenlik ilişkisi şimdi-zihin ile beden arasında veya zihin içerisindeki zihinsel işleyişinin farklı yönleri arasında değil-zihin ile bilgi nesnesi olan Doğa arasında kurulur. Bilginin kendisi, Doğa’nın tahakküm altına alınmasıdır... Bacon, madde ve formu birleştirir; Doğa, hem kadınsı hem de bilinebilir bir Doğa niteliği kazanır, Bilinebilir Doğa, kadınsı bir şey gibi sunulur ve bilimin görevi, bu kadın üzerinde doğru türden bir erkek tahakkümü kurmaktır.” Bkz. Lloyd, Genevieve, *Erkek Akıl*, çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yay. İstanbul: 1996, s. 33-34.

yerlere gelebilirdi. Ama Ülkü bu durumdan hiç rahatsız görünmüyordu. “Benim inancım var, ama imanım yok; bir de canım harekette yükselmek için ön koşul olan iktidar hırsım yok” demişti bir gün.

Biraz alınmış, burulmuştu. “Benim ve merkezdekilerin iktidar hırsı içinde olduğumuzu söylemek istiyor. Bunun küçük burjuva bir hırs değil, sınıf adına, sınıfın kurtuluşu için beslenen bir hırs olduğunu kavramıyor” diye düşünmüştü.” (226)

Ülkü, emek verdiği harekette yükselmenin ön koşulu olarak iktidar hırsını görmektedir. Kendisi hem teorik hem de eylemsel olarak üst kademelerde görev alabilecekken, hareketin çevirmenliğini yapmaktan ya da kadınları bilinçlendirmek üzere düzenlenen toplantılarda yer almaktan öteye gidememekten şikâyetçi değildir. Onu üst kademelere taşıyacak olanın sadece iktidar hırsı olduğunu düşünmektedir. Oysa iktidar hırsına sahip olsa bile bu üst kademelerde olup olamayacağını sorgulamamaktadır. Hareketin üst kadrolarında kadınlara yer var mıdır? Baydar, romanında böyle bir soruyu yanıtızsız bırakmakta, konuyu bu açıdan ele almamaktadır. Kadınlarda iktidar hırsı eksikliğinin nedenleri üzerinde de durulmaz, sadece bu hırsın kötülüklerinden söz edilmektedir.

Ülkü, onu iktidar hırsı içinde olmakla suçladığında alınan Ömer’in başlangıçta hangi amaçla yola çıktığının özeti de şu cümlelerle verilmektedir:

“Ömer Ulaş bu ülkeyi seviyordu. Bu ülkenin simgelediği değerleri seviyordu. O değerlere inanmanın, o değerlerin egemen olması için savaşmanın hayatını anlamlandırdığını, kendinden memnun olmasını sağladığını biliyordu. O değerlere ulaşmanın tek yolu ise siyasal iktidardı. Gerisi, gerçekle ve hayatla ilişkisi olmayan bir devrimci hayalden ibaretti. Ülkü’nün sırtında yumurta küfesi yoktu. İktidar olgusu dışında bir devrim düşlemekte, iktidarı eleştirmekte özgürdü. Ama o bunu yapamazdı, düşünemezdi bile.” (244–245)

Ömer, hayatını anlamlandıran değerleri korumak için siyasal iktidarın gerekli olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle gerçekçi davranarak bu iktidarı elde etmek için

çaba göstermektedir: “İktidar amaca götürür, bu yüzden istenir. İktidar, sınıf adına kimlerin elindeyse onların da izlerini, hatta damgasını taşır” (329) diyerek açıklamaktadır Ömer ve devam eder:

“İşçi sınıfı iktidarı, yakın amacımız olan sosyalist toplumun kurulmasına götürecektir. Sınıf ve parti adına kimler iktidardaysa, devrime giden yol da sosyalist kuruluş da onların renklerini kazanacak. Bu yüzden en iyilerin, en bilinçli, en kahraman, en deneyimli olanların yönetime gelmesi gerekir. Bunun adı kariyerizm değil olsa olsa fedakârlıktır.” (329)

Oysa aradan yıllar geçtikten; Ülkü Moskova’da onu tek başına bırakıp gittikten sonra yoldaş Falin’in Ömer’e söylediklerinden bu fedakârlıkların boşa çıktığı anlaşılmalıdır:

“-Tarihte volontarizme yer olmadığını öğrendim ben. Marx, kapitalizmin kokuşmuşluğunu, adaletsizliğini, insansızlığını gösterdi. Sömürü biçimlerinden sadece biri olan kapitalist sömürüyü, bence hiçbir burjuva ekonomistin çürütemeyeceği kadar açık biçimde ortaya koydu. Yıkın bu düzeni, kurtulun, dedi. Lenin’in kuşağı, yıkmanın ve iktidarı almanın hem teorisini yaptı hem de pratiğini. Yıkması kolaydı, koşullar da elverişliydi. Kuruluş için iktidarın yeterli olduğu düşünüldü. Ters giden, becerilemeyen işlerin faturası iktidardaki zaafılara yüklendi. Daha çok, daha yoğun iktidar peşinde koşuldu. İktidarın sınıfın elinde olmasının yetmediği görüldüğünde artık çok geç olmuştu.” (260)

Ömer iktidarı neden istediğini açıklamış, ama istedikleri bu iktidarın tek başına yeterli olmadığı anlaşılmalıdır. Hareketin içinde hep biraz muhalif duran büyüklerinden biri de şöyle söylemiştir:

“-Ben artık yaşımı başımı yeterince aldım. Deliler özgürlüğüm var benim. Evet proletarya diktatörlüğünün reddi bu dediklerim. Bütün diktatörlükleri, en azından teoride reddetmeden özgürlüğe nasıl varabiliriz? Halkın yarısını kesip biçip öteki yarısının özgürlüğünü, mutluluğunu sağlayacaksak, yokum ben bu

işte.Sizin yukardakiler anlamaz bütün bunları, buradakiler de anlamaz ya, neyse...Her şey iktidar için yapılıyor. Baba Marx'ın öngördüğü uygarlık çağına ise, iktidar kavramı, iktidar mücadelesi, iktidar tutkusu her alanda sona erdiğinde varacağız. Belki çok çok ilerde..." (222–223)

Ülkü'nün MİT arşivlerindeki dosyasında hayatının kısa bir özeti verilmektedir. Bunu Arın'ın şu cümleleriyle öğreniriz:

"12 Mart'ta işkence görmüş, tutuklanmış, 12 Eylül'de ise fotoğraflı afişlerle aranmış bir kadın o. Çok iyi bildiği devlet arşivlerinde "komünist militan", "Kazım Amasyalı" kod adlı Ömer Ulaş'ın nikâhlı karısı" gibi notlarla; cepheden, profilden kendine hiç benzemeyen suçlu fotoğraflarıyla yer alan bir kadın. 80 sonrasında yurt dışına kaçmış, Avrupa'da, Doğu Almanya'da, Sovyetler'de dolaşmış, Avrupa'da 12 Eylül rejimi aleyhine yürütülen sol propaganda da aktif olarak çalışmış: Türkiye'ye 1991'deki Özal affından veya düzenlemesinden bir yıl sonra ve...bir hücre evinde polisle çatışmada öldürülen oğlunun cesedini teslim almak için gelmiş bir kadın.(48–49)

Böylece özetleniveren bir hayattır Ülkü'nün ki. Ömer Ulaş'ın nikâhlı karısı, solcu bir aktivist kaçaktır. Ömer'se yıllar sonra Leipzig'de karşılaştıklarında bambaşka bir şekilde özetler Ülkü'nün yaşamını:

"“Sürekli suçluluk duygusu, Eski Yunan trajedilerini hatırlatan kader saplantısı, suç ve ceza ikilemi, 'kurban' ve adanmışlık üzerine kurulu Katolik ahlakı, 'vazife' odaklı aile terbiyesi, Kemalist ideolojinin kurtarıcılık misyonu, hepsinin üzerine tüy dikmek için bir tutam sosyalizm...Bütün bunların mükemmel bir karışımın sen””(253–254)

Ülkü işte böyle bir karışımdır Ömer'e göre. Çocuğuyla ilgili sürekli suçluluk duyan, orta sınıf memur bir ailenin ahlaki değerleri ve Katolik bir okulun disipliniyle şekillenmiş bir gençlik, Kemalist bir annenin sosyalist kızıdır O. Arın'a aşık olmuş,

Ömer’le evlenmiş, çocuğunu derin devlet öldürmüş ve yıllarca sürgün yaşamıştır. Oysa daha herşey yeni başladığında, yurt dışına kaçmak zorunda kalmadan önceki dönemde Ankara’dan İstanbul’a Arın için geldiği ve Umut’a hamile kaldığı o gün Arın’a:

“Ne dersen de, ama ben seni seviyorum. Hayır, Moskova’ya gitmedim. Hiçbir gizli örgülle de ilişkim yok. Sadece bu dünyanın değişmesini istiyorum. Zulüm, açlık, savaş olmasın; kimse kimseyi zorla ezmesin, sömürmesin; benim benim hakkımız olan şeylere herkesin de hakkı olsun istiyorum. Hepsi bu. Bunların bizi neden ayırdığını da anlayamıyorum.” (117) diyerek hislerini anlatmıştır.

Devrimci bacı değildir Ülkü, ama insanların eşitliğini savunur, bunun mücadelesini vermek ister. Bir çıkmazdadır. Ömer’in yanında olmak demek bu mücadelenin amacından saparak iktidarın kanlı yollarından geçmek ve hep kaçmak demektir. Arın’ın yanında zaten böyle bir mücadele içine giremeyeceğinin farkındadır. Ama mücadelesinden vazgeçmeyi göze almaz, bunu onursuzluk olarak görür. Bir süre Ömer’in yanında kalır, ama sonunda onu Moskova’da, Arın’ı İstanbul’da bırakır ve Paris’te tek başına yaşamaya karar verir. Bir Fransız gazetesinin dış haberler bölümünde gazeteci olarak çalışmaya başlar. Arın’ın, Türk hükümetinin düzenlediği bir konferansta konuşmacı olarak Paris’e gelmesiyle geçmişle yeniden yüzleşmek zorunda kalacaktır.

Başlangıçta Arın ve Ömer’i kıyaslarken onlar için en önemli şeyin iktidar hırsları olduğunu düşünmektedir. Âşık olduğu Arın, mevcut devletin iktidarının, yanına sığındığı Ömer_“Gerçektende, küçük beyin gebe bıraktığı besleme gibiyim. Şimdi de kendimi bahçivana yutturmaya çalışıyorum.” (90)_ komünist iktidarın peşinden koşmaktadır. Ülkü ikisinin de iktidar hırsını yüzlerine vurur onların yanında yer almak istemez, kendisini bu çirkin hırstan uzak tutmak istemektedir: Ülkü, amaçla aracın sık sık karıştırıldığını düşünmektedir. Ona göre Ömer de Arın da başlangıçta araçları olan iktidarı amaçları haline getirmiştir. Bu nedenle onları sürekli suçlar.

““Amaca kilitlemek”, diye mırıldandı Ülkü kendi kendine. Arın Murat’ı dinlerken, anlattığı o geçmiş günlere dalıp Ömer’i anımsamıştı. İki erkeğin nasıl birbirlerinden bu kadar farklı ve birbirlerine bu kadar benzer olduklarını ilk kez o anda kavradı. İkisi de tutkuyla, hırsıyla, inançla, başka her şeyi feda etmeye her an hazır olarak amaca kilitlemişlerdi. Amaç ister devrim, ister devlet olsun, gerçekte aynıydı: İktidar...” (227)

Ülkü’nün bu tespitinin doğru olduğunu Arın’ın kendi kendisine yaptığı itiraflardan anlarız:

“Soruları çeşitlendirdikçe, huzursuzluğunun nedeni gibi Ülkü’yü mutlaka görmek, onunla konuşmak isteğinin nedeni de, bilinçaltının sisleri arasından yavaş yavaş çıkıp belirginleşiyordu. Yirmi beş yıldır, önüne çıkan bütün engelleri-Ülkü de bu engellerden biriydi-adım adım aşarak; yük olabilecek her şeyi-Ülkü de böyle bir yükü-hiç düşünmeden ardında bırakarak emin adımlarla tırmandığı, sağlamlığından hiç kuşku duymadığı merdivene, bir süredir güveni kalmamıştı.

Birdenbire değil, yavaş yavaş, damla damla birikmişti kuşku. Kişilerin zaaflarından kaynaklanan ufak tefek kusurlar dışında yönetim çarkının işleyişine, iktidar mekanizmasına, devlet aygıtına mutlak güven duyduğu, daha doğrusu bu gibi konuları hiç sorgulamadığı dönemler uzakta kalmıştı. Kendini, hariciye merdivenlerinden tırmanarak daha önemli görevlere, iktidarın tepelerine hazırladığı günlerde ne kadar saf olduğunu, şu son zamanlarda sık sık düşünüyordu.” (44)

Böylece Arın, iktidar uğruna yaptıklarının ne kadar boş ve yersiz olduğunu anlamıştır. Konferansta yaptığı konuşma da adeta bunu doğrular niteliktedir. Ama bu kadar önemli birinin böyle bir konuşma yapmış olması başta elçilik mensupları olmak üzere herkesi şaşkına çevirmiştir:

“Ve şimdi Arın Murat, karşısındaki yüksek sahnenin ortasında, şarap rengi bir örtüyle kaplı konuşma masasının arkasında-eğer işin içinde bir başka hesap,

bir başka oyun yoksa-başladığı her yeni cümle, söylediği her yeni sözle amacına ihanet ediyordu. Tıpkı Ömer'in yaptığı gibi.” (227)

Ömer örgütün en önemli liderlerinden biriyken sosyalizmin kalelerinin birer birer düşmesi üzerine Leipzeig'te yaşamını sürdürmektedir. Ülkü bir konferans için şehre geldiğinde Ömer'le buluşurlar. Ülkü, Ömer'in halini beğenmez ve ona Paris'e, kendisinin yanına gelebileceğini söyler. Ömer:

“-Paris'e, senin yanına gelemem. Bunu yapamam. Oralarda yaşayamam, kaybolurum. Yirmi yıl önce olsaydı, kolaydı. Dünya beni korkutmuyordu o zamanlar. Taş gibi imanımızla, Dünya'nın bütün ülkelerinin malımız olduğunu sanırdık. Biz önde, bütün ülkelerin işçileri arkamızda, Dünya'yı fethetmiştik. Fransa'sı da birdi Şili'si de. Ama şimdi korkuyorum. İmkân olursa, becerebilsem Türkiye'ye dönerim belki. Gerçeği söylememi istersen, henüz buna da cesaretim yok. Yirmi yıldır, Türkiye'de olsun sosyalist ülkelerde olsun gettolarda yaşadım ben. Hayallerimizin, büyük ütopyamızın gettolarında. Artık gerçek yaşam ürkütüyor beni. Bu mezar şehirde, ya da sosyalist cennetlerimizin yıkıntıları arasında bir fare gibi yaşamak daha kolay.

—Fare mi dedin Ömer Ulaş? Sosyalist ütopyamızın gettoları mı dedin? Korkuyor musun? Bu sen misin? Her şey korkunç bir kâbus olmalı. Birazdan uyanacağız, hepsi bitecek. Uyanalım, ne olur uyanalım bu kâbustan. İnsanlardan, ışıktan, yaşamdan kaçan bir fare değilsin sen. Bunca yıkıntıya, hayal kırıklıklarımıza, yenilgimize rağmen, boş ve anlamsız değildi ütopyamız.” (255–256)

Ömer de bu söyledikleriyle iktidar amacına ihanet etmiştir. İnançını yitirmiş ve yenik düşmüştür. Bunu bir kez daha şöyle belirtir:

“... Bizler tarihin öznesi olmak için yola çıkmıştık. Tarih yapıcıydık. Geldiğimiz yer, magazin basınının veya tarih araştırmalarının-hiç fark etmez-nesnesi, malzemesi olmak.İşin özeti bu işte, bu kadar basit:Kendini tarihin

öznesi sanırsın ve bir gün bir de bakarsın ki sadece basit bir nesne, malzeme, belge olmuşsun.”(257)

Ömer, böyle bir özeleştiri yaparken Arın da benzer eleştirileri kendi cephesinden yapmaktadır. Yakın arkadaşı Cem’e, iktidara olan inancını yitirdiği bir dönemde, şöyle der:

“Haklı mı çıktım? Ne savunmuştum, ne önermişim, ne için savaştım da haklı çıktım! Savaş meydanından cesetlerin üstüne basarak kaçmak, sellerin önünden yıkıntıların üstünde yükselerek kurtulmak mı haklı çıkmak? İktidardaysan ve güçlüysen haklı çıkarsın; kendini de haklı sanırsın. Haklılığından kuşkuya kapılırsan gücünü ve iktidarı kaybedersin. Bu kadar basit işte.

İktidar oyununda, haklı-haksız, doğru-yanlış, -kötü, ahlaklı-ahlaksız ikilemlerine yer olmadığını, iktidarın kendine özgü etiğinin, tanımını iktidara sahip olmakta bulduğunu, amacın araçları haklı kıldığını öğrenmiş ve ilke olarak benimsemişti. “İnsanın içinin kolay kolay kaldırmadığı, midesini bulandıran, kafasını karıştıran işler olur bazen. Amaca ulaşmak için gerekliyse içine sindirirsin. Kaba bir Makyavelizmden ibaret değildir bu. Bazen yaptıkların kendi ahlaki değerlerinle bile, göz yumamayacağın, içine sindiremeyeceğin kadar çelişir. O zaman amacın yüceliğini, kutsallığını, en azından gerekliliğini düşünürsün ve bağına taş basıp yoluna devam edersin.” (45) “ İster siyasal, ister parasal olsun, iktidar kirletir aziz dostum, demişti Cem.” (46)

Ülkü Arın’ın Paris’teki konferansını izledikten sonra akşam yemeğinde onunla buluşur. Konferans sırasında içinden geçenleri, yemekte doğrudan Arın’a yöneltir. Arın’ı ve onunla özdeşleşen iktidar hırsını sorgular:

“Anlattıkların bizim yaşadıklarımız değil. Sen planları, stratejileri, komploları, devlet çarkını, iktidarın kanını anlatıyorsun. İnsan yaşamlarının bir fiş, bir dosya, bir not, bir çarpı işareti olduğu kötü bir gölge oyununu anlatıyorsun. Oysa biz etten kemikten, duygudan, inançtan, coşkudan, sevdadan

yapılmış gerçek insanlardık. Uzun bir yolun, başlangıçta güçlü, dirençli, umutlu; sonunda yorgun ve kederli yolcularıydık. Bir arada aynı yöne doğru yürümeyi çoğunlukla başaramadık. Ayrıldık, dağıldık, yolumuzu kaybettik. Sadece yolumuzu mu; ya hedefimiz?” (191)

Ülkü, de dağılanlardan biridir. Ülkesini, çocuğunu, annesini, kocasını ve aşkını terk etmek zorunda kalmış, kendine yeni bir hayat kurmaya çabalayan ama geçmişinin izlerinden kurtulamayan, onunla Arın aracılığıyla hesaplaşan bir kadındır. Yıllar önce oğlunun ölümünden sonra Ankara’ya gittiğinde Arın’a şunları söylemiştir:

“Hiç değişmemişsin Arın. Toplantıların, işlerin, görevlerin, hırsın, gücünün kaynağına, iktidara olan sarsılmaz inancın. Ben de bu kadar inançlı kalabilseydim keşke; kendi cepheme, kendi düşüncelerime, inançlarıma bu kadar bağlı kalabilseydim. Keşke ben de senin gibi, haklılığımıza, gereğinde insanları kurban edecek kadar inanabilseydim...” (106)

Bu cümleler oğlunun öldürülmesinde bilmeden de olsa payı olduğunu düşündüğü Arın’ı yaralamak içindir. Ama Umut’un babası olduğunu ona yine de söyleyemez. Bunu söylese o anda en yıkıcı darbeyi indirebileceğini bilmesine rağmen bunu yapmaz. Paris’te buluştukları akşam yemeğinde, birbirlerini görmeyeli yıllar geçmesine aldırılmayarak ‘amacım neydi? diye soran Arın’a cevap verir Ülkü:

“Amacın iktidardı, diyor kendi pervasızlığına ve acımasızlığına şaşarak. Tanıdığım- belki de sevdiğim- başka bir erkeğin amacı da aslında iktidardı. Sen devlete inanıyordun, o devrime. İkisini birleştiren Lenin’in ‘Devlet ve Devrim’ kitabı yapar. Ama ikinizi birleştirsem bir erkek etmediniz. Neyse kötü bir espri, çirkin bir kelime oyunu oldu bu, bağışla. Demem o ki, asıl amaç; iktidar yani, inançların yüceliğinin ardına gizleniyordu. Belki de erkeklere ve erkeksi kadınlara özgü bir durum bu. Cinsel iktidarı da unutmazsak... Neler olduğunu bilmiyorum ama sanırım artık amacına inanmıyorsun. ‘İktidar, düzeltilmesi gerekli olanı düzelterek için lazımdı, kendim için değil’ diyor Arın. ‘ İnsan

araçla amacı sık sık karıştırabiliyor. Araç olması gereken şey, bakıyorsun amaç oluvermiş.’ şeklinde yanıtıyor onu Ülkü.” (328–329)

İktidarın bir amaç mı yoksa bir araç mı olduğu sorusu farklı düşünürlerce yanıtlanmıştır. Weber, “Politikada iktidar kaçınılmaz bir araç, iktidar mücadelesi de siyasetin itici güçlerinden biri olmakla birlikte, ya da böyle olduğu için, siyasal gücün en zararlı yozlaşması, iktidarla görgüsüzce övünme, kudret duygusuyla kendini tatmin etme ve genel olarak iktidar için iktidara tapınmadır.”¹¹² der. “Etkin olarak siyasete giren kişi, iktidarı, ya başka amaçlara (idealist veya bencil) hizmet edecek bir araç olarak ya da “iktidar için iktidar” diye, yani iktidarın verdiği önemlilik duygusunu tatmak için, ister.”¹¹³ Bu durumda Weber’in tespitine göre de iktidar başlangıçta bir araçken, kendisine tapınan bir amaç olabilmektedir.

İktidarın amaç mı yoksa bir araç mı olduğuyula ilgili Arendt’in bir tespiti bulunmaktadır. Buna göre iktidar kavramı da barış kavramı gibidir; bir amacı ve sonu yoktur, kendisi mutlakdır: “İktidar da aynı kategoridedir; söylendiği gibi, “kendi içinde bir amaçtır.” (...) Ama iktidar yapısının kendisi, tüm amaçlardan önce vardır ve onlardan sonra da sürer. İktidar, bir amacın aracı olmanın çok ötesinde, fiiliyatta bir insan topluluğunun amaç-araç terimleriyle düşünmesini ve eylemesini mümkün kılan koşulun ta kendisidir.”¹¹⁴ Arendt’e göre iktidar bir haklılaştırmaya ihtiyaç duymaz ama meşrulaştırmaya muhtaçtır.

Böyle bir tespit roman boyunca iktidarın bir amaç mı yoksa bir araç mı olduğuyula ilgili tartışmayı anlamsız kılmaktadır. Eğer iktidar kendi içinde bir amaçsa, gerekli olan sadece bu amacı meşrulaştıracak geçerli nedenler bulmaktır. Başlangıçta iktidar amaçlarını meşrulaştıracak kendi içinde tutarlı nedenlerle yola çıkan Ömer ve Arın, sonradan bu nedenlerin geçersiz hale gelmesiyle amaçlarından vazgeçmişlerdir.

O gece kendisiyle ve iktidarla hesaplaşmanın kapanış gecesidir Ülkü için. Arın karşısında otururken söyleyebildiklerinden çok söyleyemedikleri kafasını kurcalamaktadır:

¹¹² Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 183.

¹¹³ Weber, M. , a.g.e. , s.133.

¹¹⁴ Arendt, H. , a.g.e. , s.64.

“Otuz yıldır derin ve gerçek kimliğini – ne devrimcilik, ne sosyalizm, ne özgür ve güçlü kadın imgesi; hayır, ona yakıştırılan suretlerin hiçbirisiyle değil- Arın’a olan aşkıyla inşa ettiğini, onunla tanımladığını anlıyor. Yolunu kaybetmemek; vahşi bir dünyanın ortasında, üstelik de bunca anı ve acı yüküyle kimliksiz, benliksiz, yapayalnız kalmamak için yitip giden duyguların son kırıntılarına, büyük yangınların sıcak küllerine razı olması gerektiğini biliyor.’Aslolan hayattır.’ Kendini kandırma pahasına da olsa, henüz küller soğumadan tutunmalı umut kırıntılarına...” (336)

“...Denemeye değer mi? Neden masanın üstünden uzanıp öpmüyorum onu, neden hesabı aceleyle ödeyip eylül akşamının şiiirinin sindiği Paris sokaklarında sarmaş dolaş, eve gitmiyoruz? Neden sürüyle cevapsız soru soruyorum kendime. Basit bir ‘Kaçan balık büyük olur’ muydu otuz yıllık büyük aşkın özeti? Yoksa iktidar denilen beladan neredeyse tiksinen ben, Arın’ın iktidar tutkusunun, iktidarın verdiği gücün, güvenin büyüüne mi kapılmışım? Peki, Ömer’in cinsel iktidarsızlığı değil miydi ondan uzaklaşmama yol açan? En azından başlangıçta öyleydi. Leipzig’de son görüştüğümüzde, bir zamanlar onca eleştirdiğim siyasal iktidar tutkusunu tümüyle yitirdiğini gördüğümde, bu beni ona yaklaştırmadı aksine uzaklaştırdı; yenilmişliği acıma duygusu verdi. Kendine bile yalan söyleyen adi bir iktidar tutkunu muyum yoksa” (338)

Ülkü sonunda tüm sorgu oklarını kendisine çevirmektedir. Durmadan tartıştığı ve nefretini kustuğu iktidar onu da pençesine almıştır farkında olmadan. Butler, öznenin inşası sırasında iktidarın rolü üzerine çalışmaktadır. Ona göre özne iktidara bağımlıdır ve çok önemli bir soruya yanıt vermek gereklidir:

“Kişinin kendi maduniyet koşullarını arzulaması, sonuçta o kişinin kendisi olarak devamlılığını sağlar. Peki kişinin, kendi varlığını sürdürebilmek için, onu yok etmekle tehdit eden iktidar biçimini- iktidarın getirdiği düzenlemeyi, yasaklamayı, baskı altına almayı- kucaklaması ne anlama gelir? Bu basitçe ötekinin tanınmasına muhtaç olmak, maduniyet yoluyla bir tanınma biçimi elde etmek anlamına değil, daha çok birinin tam da kendisini oluşturan iktidara bağımlı olması demektir. Bu oluşum bağımlılık olmaksızın imkânsızdır ve

yetişkin öznenin durumu tam olarak bu bağımlılığı hem inkâr etmeyi, hem de kabullenmeyi içerir.”¹¹⁵

Ülkü'nün bu türden bir bağımlılık içerisinde olduğu söylenebilir. Burada maduniyet ast olma, aşağı konumda bulunma olarak kullanılmaktadır. Ülkü, bir yanıyla bu aşağılanmayı kabul etmez ve iktidarı her yönüyle kötüler diğer taraftan ast olmayı içten içe kabullenerek iktidar sahibi kişilerin yakınında yer alır. Butler, özne ve iktidar üzerine olan çalışmasında iktidarın nasıl olup da özneyi yaratırken aynı zamanda onu tabi kıldığını psişik olarak anlamaya çalışmaktadır:

“Öznenin kendi maduniyetine tutkuyla bağlı olduğu konusundaki ısrar, madun olanın iddialarının içyüzünü ortaya çıkarmak amacıyla olanlar tarafından alaya alınmıştır. Eğer özne madun statüsünü kendi istiyor ya da sürdürüyorsa, bu mantık sonuçta öznenin maduniyetinden öznenin kendisini sorumlu tutmaya kadar gider. Bu görüşe karşı, tabi kılınmaya bağlılığın iktidarın işleyişi sonucu oluştuğunu, iktidarın bu tarz işleyişinin bu psişik etkide açıklığa kavuştuğunu ve bunun da iktidarın yapıp ettiklerinden en sinsisi olduğunu iddia ediyorum.”¹¹⁶

Butler'ın bu tespitinden yola çıkarak, kadınların iktidar olmak istememelerin nedeni iktidarın kadınları sinsice buna inandıracak şekilde işlemesine bağlanabilir. İktidar, ataerkil sistemin kendisinden de kadınları sorumlu tutmaktadır çünkü kadın doğası gereği böyle olmasını ister; zaten erkekleri yetiştiren de yine kadınlardır ve bu sistemi kendileri pekiştirmektedir. Ülkü de iktidara ne kadar karşı çıkarsa çıksın, sonunda iktidarlardan erkeklerin yakınında olmak *istediğini* fark edecektir. Agacinski, Cinsiyetler Siyaseti adlı çalışmasında bu tespiti desteklemektedir:

“Cinsiyetler arasındaki ilişkiler, değişken biçimlere göre, her yerde çok güçlü bir hiyerarşik düzen içinde ortaya çıkar, erkekler iktidarlarını kurarlar ve aynı zamanda bu iktidarlardan mitolojik, dinsel, ideolojik, felsefi ya da bilimsel temellerle meşrulaştırırlar. İktidarın temelleri genel olarak Aydınlanma çağından önce pek gündeme gelmemiştir, erkek iktidarının temelleri için de aynı şey söz konusudur. Dolayısıyla kadınların kendi yer ve konumlarını kendilerinin

¹¹⁵ Butler, Judith, *İktidarın Psişik Yaşamı*, çev. Fatma Tütüncü, Ayrıntı Yayınları:İstanbul, 2005, s. 17.

¹¹⁶ Butler, Judith, a.g.e. , s.14.

belirlemesi konusunda pek fazla çaba harcamamış olmaları şaşırtıcı değildir. Kadınlar, iktidar tekeline ellerinde tutanlarca kurulmuş ailevi, ekonomik, siyasal ve dinsel düzene boyun eğmişlerdir. Ataerkil bir düzen, erkeklerin gerçek iktidarını, kadınların sözde *doğal* olan bir bağımlılık düşüncesine dayandırmıştır sürekli olarak.”¹¹⁷

Kadın ve doğa eşleştirmesinin nihai hedefi bu saptamayla daha da açıklık kazanmaktadır. Ataerkil düzenin işlemesi, kadınların kendi doğaları nedeniyle iktidarı erkeklere bıraktıklarına inanmalarına bağlıdır. Bu nedenle doğalcılığa fazla prim vermenin kadın hareketi açısından sakıncalı olduğu söylenebilir.

Romandaki karakterlerin iktidarla ilişkisi şöyle özetlenebilir: Ömer ve Arın, birisi devlet iktidarının, diğeri sosyalist iktidarın peşindedir. Ülkü onları sürekli suçlamakta, araç olması gereken iktidarın, erkeklerin elinde amaç haline geldiğinden yakınmaktadır. Sonunda bu iki adam da hata yaptıklarını fark eder ve iktidar olma amaçlarından vazgeçerler. Birisi kaçak bir fare gibi yurt dışında yaşar, diğeri bir cinayete kurban gider. İktidar hırsı ikisinin de yaşamına mal olmuştur. Ülkü’ye bu kadar nefret ettiği iktidarın peşinden ayrılamadığını Arın’ın öldürüldüğü gece fark edecektir. Aslında en büyük iktidar tutkunu kendisidir. Öyle ki etrafındaki erkeklerin iktidarı arttıkça onlara yaklaşırken, tersi olduğunda onlardan uzaklaştığını fark etmektedir.

Sonuç olarak Ülkü’ye göre: İktidar hem erkek hem kadınlar için kötüdür. Erkekler vazgeçemedikleri iktidar hırsları yüzünden yaşamlarını boşa geçirmektedir. Kadınlar da iktidar hırsı olan erkeklerin yakınında olmaya çalışarak kendilerini tatmin etmektedirler. Ama sonuçta onların da yaşamı boşa geçer. Dolayısıyla iktidar kötüdür. Zaten iktidar kirletir. Aslolan amaç yaşamın kendisi olmalıdır. Bu nedenle en güzeli, eğitilmiş ve modern bir kadın olarak ıssız bir adaya giderek inzivaya çekilmektir.

Ülkü’nün tüm yaşadıklarından sonra bir adaya çekilme ve iktidarın tüm uzantılarından böylelikle kurtulma hayaliyle ilgili olarak Foucault’nun şu saptaması önemlidir:

¹¹⁷ Agacinski, Sylviane, *Cinsiyetler Siyaseti*, çev. İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitabevi, 1998, s. 32–33.

“Hümanizmanın bir geleneği uyarınca, iktidara erişildiğinde bilmenin sona erdiği kabul edilir: İktidar yoldan çıkarır, yönetenler kördür. Ve yalnızca iktidar karşısında mesafeli olanlar, zorbalığa hiçbir bakımdan bağlı olmayanlar, kendi ocaklarına, odalarına, meditasyonlarına kapananlar, yalnızca bu kişiler hakikati keşfedebilir.”¹¹⁸

Ülkü'nün iktidarı bu kadar yerden yere vurduktan sonra, romanın sonunda bir adada yaşamayı hayal etmesi, Foucault'nun belirttiği hümanist geleneğe son derece uygundur. Zaten yaşamayı, çiçekleri, hayvanları sevdiğini belirten, hiçbir zaman yeterince 'Onlardan' biri olamadığından söz eden Ülkü'nün komünizm veya sosyalizmin yerine hümanizmi koyması son derece olasıdır. Ülkü ve Arın'ın keşfettiği hakikat de -“kendinden başka hiçbir amacı, hiçbir anlamı yok yaşamın.”(415)- yaşamın kendisidir.

¹¹⁸ Foucault, Michel, *İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları: 2003, s.35.

SONUÇ

Kadın ve iktidar kavramları toplumsal cinsiyet bağlamında ele alındığında aralarında sorunlu bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Tarih boyunca iktidarı elinde tutan erkek, ataerkil sistem sayesinde bu iktidarını sürekli pekiştirmektedir. Siyasi ya da cinsel, tüm iktidar alanları kadınlar için engellerle doludur. Ataerkil sistem, kadını iktidar mekanizmalarından uzak tutacak düzenlemeleri yapmıştır. Öyle ki, bir iktidar alanında etkin olmayı isteyen kadın, erkekleşmiş bir süreci daha başından reddederek bu isteğinden vazgeçebilmektedir. Vazgeçmeyerek tamamen erkekleşmiş iktidar alanlarını-örneğin bir siyasi partinin başkanlığını- hedef seçen kadınların durumu da ortadadır. Çoğunluk kendi kadınlıklarını yok sayarak veya onu hiç ifade edemeden sürecin bir parçası olmaktadır. İktidardaki bir kadından söz edildiğinde çoğu zaman erkek gibi bir kadın akla gelmektedir.

Tarih boyunca kadınlar iktidarın kaynaklarının hiçbirine kendi başlarına sahip olamamıştır: Mülkiyet sahibi olma haklarını yakın bir geçmişte elde etmişlerdir, mirastan pay alma hakları ise dünyanın bazı yerlerinde, dini gerekçelerle hala kısıtlanmaktadır. Kadınlar her türlü örgütten dışlanmış-örneğin mason örgütlenmeleri- herhangi bir örgüt içerisinde yer almaları dini ya da ahlaki nedenlerle yasaklanmıştır. Toplum için ideal bir kadının kişilik özellikleri şöyledir: Fedakâr, ağırbaşlı, sadık, sabırlı, söz dinleyen, yumuşak kalpli, ...vb. Kendisinden iktidar olması beklenen kadının durumu böyleyken, iktidar olmak için sahip olunması ve yapılması gerekenler tamamen erkeklerin lehinedir. Mülkiyet ya da para erkeklerin elinde toplanmıştır. Günümüzde, menkul ya da gayrimenkul sahibi olma oranlarına göre kadınlar hala azınlıktadır. Siyasi, dini ya da sivil toplum örgütleri erkeklerin kontrolündedir. Dolayısıyla erkekler iktidarın tüm araçlarını ellerinde tutmaktadır. Bu şartlar altında kadınların sadece doğaları gereği iktidardan uzak durmayı seçtikleri şeklinde bir saptamanın yanlış olduğu ortadadır. Ama yine de bu inançla, iktidar olabilme haklarını erkeklere devreden kadınlar çoğunluktadır.

Baydar'ın diğer tüm kitaplarında olduğu gibi *Sıcak Külleri Kaldı*'da da Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir yer tutan 1960-1980 döneminin insanları yer almaktadır. Bu insanların ortak özelliği, o dönem içinde buldukları iktidar mücadelesinde yenilmiş

olmalarından duydukları hayal kırıklığıdır. Ütopyamız dedikleri, devletsiz, sınıfsız bir toplum yaratma amaçları geçmişte kalmış, kimisi kırgınlık, kimisi yılgınlık, kimisi de pişmanlık içerisinde yaşamını sürdürmektedir. Baydar, büyük olasılıkla kendi kişisel öz yaşam öyküsüyle beslediği romanında bu insanları bir aşk üçgeniyle birleştirerek yaşamlarına mercek tutmaktadır. Yazar bunu yaparken, bir yandan da neredeyse tüm karakterler aracılığıyla iktidar ya da iktidarsız kavramlarını tartışmaktadır. Roman; iktidar hayranı anneler, iktidar peşinde koşan sevgili, iktidarsız bir koca ve iktidardan nefret ettiğini sanırken aslında onun yakınlarında mutlu olduğunu fark eden bir kadın çevresinde geçmektedir.

Sıcak Külleri Kaldı romanı iktidar kavramını merkeze oturtan kurgusuyla bir nevi, bu çalışmada ortaya konan teorik altyapının kadın ve iktidar ilişkisi bağlamında pratiğe dökülmüş halidir. Romanın baş kadın karakteri aracılığıyla sürekli vurgu yapılan iktidar kavramı, yazar açısından da sorunludur. Bütün roman boyunca iktidarın ne kadar kötü, ne kadar pis olduğu, insanı çirkinleştirdiği tekrarlanmakta, bütün yenilgilerin faturası iktidar mekanizmasının kirli çarklarına çıkarılmaktadır. İktidar erkeklerin yegâne amacıdır ve bu amaca ulaşmak isteyen farklı erkekler sonuçta aynı pişmanlıkla bu amacın ne kadar boş ve anlamsız olduğunu fark edecektir. Kadın başkarakter, Ülkü ise daha en baştan iktidar sahibi olmak istemenin çok kötü bir şey olduğunu bilincindedir.

Baydar, Ülkü'nün ağızından iktidarın erkeklere ya da erkekleşmiş kadınlara özgü bir durum olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, kadınlar iktidarı bir amaç olarak görmezler, onu sadece iyiye, güzele ulaşmak için bir araç olarak gördüklerinden iktidar sahibi olmak için uğraşmazlar. Ayrıca iktidar peşinde koşmak, çirkinleştirici, kirletici bir şeydir ve bu nedenle kadın, ütopyasına ne kadar inanırsa inansın kendisi iktidar sahibi olmak istemez. Roman, bir kadın için doğal ve iyi olanın, kendisi için iktidar talebinde bulunmamak olduğunu tavsiye eder gibidir. Zaten iktidar erkeklere ve erkeksi kadınlara özgü bir durum olduğuna göre baş kadın karakter de buna uygun davranarak iktidar sahibi olmak istememektedir. Baydar, adeta iktidar sahibi olmanın kadın doğasına uygun olmadığını vurgulamaktadır. Böylece O da klasik; kültür eşittir erkek, kadın eşittir doğa ikilemini tekrarlayarak kadınların doğaları gereği iktidara uygun olmadıkları ve onu istemedikleri yargısını bilerek ya da bilmeyerek desteklemektedir.

Romandaki kadınlardan bazılarının durumu daha da farklıdır. Onlar kendileri için iktidar istemezler ama iktidara duydukları hayranlık nedeniyle; korktukları, çekindikleri ya da sürekli kötüledikleri iktidara, yaşamlarındaki erkekler aracılığıyla yakın olmaya çalışmaktadırlar. Roman boyunca kadınların neden kendileri adına iktidar istemeyen bir doğaları olduğu hakkında ipucu verilmez sadece iktidar sahibi olmak için aşılması gereken engellerin, yani iktidara götürecek sürecin kanlı, vahşi ve çirkinleştirici olduğu ve bunların da kadına değil erkeğe göre olduğu vurgulanmaktadır. Bu arada kadınların iktidar hayranlığına sürekli gönderme yapılır; kendisi iktidar sahibi olmak istemeyen kadın, başka bir erkek aracılığıyla iktidara yakın olmayı istemektedir. Romandaki kadınların tümü, dikkatlerini çevrelerinde iktidar sahibi erkekler yaratmaya ya da onları bulmaya yöneltmişlerdir. Bir önceki kuşağın temsilcileri olan Ülkü ve Arın'ın annelerinin iktidar hayranlığı bir tarafa, romanın sonunda Baydar'ın Ülkü'nün kendisine de yaşamı boyunca aslında iktidara yakın olmaya çalıştığını itiraf ettirmesi şaşırtıcıdır.

Ülkü, kolej eğitiminin ardından üniversite diploması almıştır. Annesinin cinsel konulardaki tutuculuğunu, katı ahlaki değerlerini eleştirir, kendisi bu konuda özgürlüğünü ilan etmiştir. Cinsel iktidar düşünüldüğünde hiç de erkeklerden geri kalmayan Ülkü, bu alanda iktidarı onlarla paylaşmaktadır. Sol görüşlü bir örgütün çevirmenliğini yapmaktadır ve bizzat sol hareketin içindedir. Ama tüm bunlara rağmen iktidar kirletir diye sevgilisinin ya da kocasının ardında sekreteryaya olmayı kabul etmektedir. Çok eleştirdiği iktidar çarklarıyla ilgili karar verici bir konumda bulunmayı aklına getirmemekte ya da getirdiğinde hemen bunu kafasından uzaklaştırmaktadır, ne de olsa iktidar tehlikelidir. Ülkü'yle modern ve aydın bir kadın portresi çizen Baydar, bir önceki kuşağın kadınlarla ilgili değer yargılarına yaptığı tüm eleştirilere rağmen onu feminist yapamamıştır. Çünkü, bir yandan cinsel özgürlüğü savunup onu özgürce yaşarken erkeklerin sevdiği türden cinsel fantezilere de sahip olan, diğer yandan siyasi bir harekete aktif olarak katıldığı halde burada üst mevkilere gelmeye gerek görmeyen, iktidardan uzak durmayı seçen bir kadın yaratmıştır. Bu kadının ataerkil sisteme karşı gelmediği tam tersine onun pekişmesine hizmet ettiği açıktır.

Feminist eleştiri içerisinde değerlendirildiğinde Oya Baydar'ın bu romanı kadın ve iktidar ilişkisi bağlamında sorunludur. Özellikle siyasi iktidarla kadının yan yana

gelemeyeceği ya da gelmemesi gerektiği düşüncesi ataerkil sistemin zaten desteklediği bir durumdur. İktidarın erkeklere ya da erkekleşmiş kadınlara özgü olduğunu vurgulamak ve bunu desteklemek kadınların iktidar sahibi olamamasının nedenlerini açıklamamaktadır. Böyle bir vurgu ancak ataerkil sistemin oluşturduğu kadınlık ve erkeklik modellerinin bir sonucu olabilir.

Baydar, toplumsal cinsiyet mağduru bir karakter aracılığıyla farkında olmadan ataerkil ideolojiye destek vermektedir. Kadın ve iktidarın yan yana gelmemesi gerektiğini; siyasetin, yönetmenin, bir şeylere önderlik etmenin kadınların işi olmadığını söyleyenler onlara yakışan ve erdemli olanın, daha kadınca olarak nitelendirilen çocuk doğurma ve bakımını üstlenme, ev işlerini çekip çevirme ve yemek yapmak olduğunu da söyleyecektir. Böylece erkeklerin fiziksel yaşam koşullarını en konforlu biçimde oluşturan kadınlar, onların düşünce dünyasına zaman ayırabilmelerini, siyaset arenasında kendilerine erkeklerden kurulu, kadına yabancı başka bir dünya oluşturmalarını da kendi elleriyle sağlamaktadır. Şiddet öğeleriyle yetişmiş, savaşmayı, kan dökmeyi en küçük yaşta beri normal gören erkekler de iktidarlarını kadınlarla kolayca paylaşmak istemeyecektir. Kadınlar, onlara atfedilen doğalarına uymadığı için iktidardan uzak durdukça, iktidar ve ona giden sürecin hiçbir zaman kadınlara uymayacağı açıktır. Bu kısır bir döngü yaratmakta, tüm iktidar şekillerini erkeğe atfeden ataerkil sistem nedeniyle iktidara ulaştıracak süreç hiçbir zaman kadınlara uygun hale gelememektedir.

Baydar, romanında etkin ve güçlü bir kadın karakter yaratmıştır. Bu karakter, iktidar kavramıyla ilgili yaptığı yorumlar nedeniyle bir yandan merkezi erkek egemen güç sistemlerini eleştirmekte diğer yandan da kendi başına iktidar sahibi olmanın kadına özgü olmadığını savunarak doğallık özcülüğüne bir miktar prim vermektedir. Ayrıca kadınların iktidarlı erkeklere duydukları hayranlıktan sıkça söz edilmesi de önemlidir. Romandaki kadınlar sanki kendi benlerinden duydukları eksiklenmeyi gidermek için etraflarındaki erkeklerin iktidarına hayran olan; güç, zenginlik ve otorite meraklısı olarak kurgulanmıştır. Bu da erkek egemen sistemi pekiştirici niteliktedir. Burada Baydar, bir yandan iktidara duyduğu hayranlığı itiraf eden ama bir yandan da patriarkal olması nedeniyle iktidarı reddetmiş kadın portreleri çizerken, erkek

mekanizmalarının nasıl kırılacağını ve kadınların nasıl güç sahibi olacağıyla ilgili kaygıya yanıt verememiştir.

Sıcak Külleri Kaldı romanında en önemli sorunsal olarak iktidar kavramını merkeze oturtan Baydar, kadın ve iktidar ilişkisi bağlamında geleneksel ataerkil değerlerin dışına çok fazla çıkamamıştır. İktidar kavramına getirdiği eleştiriler dikkate alındığında, bu eleştirilerin feminist bir bilinç taşımadığı görülmektedir. Kadın yazar olarak kavramı ele alma biçimi, geleneksel toplumsal cinsiyet kalıplarının çok fazla dışına çıkamamış, var olan düzene bir başkaldırı olarak nitelendirilebilecek kadının cinsel özgürlüğü savunusu da bu kalıpları yerinden sarsmak için yeterli olmamıştır. Baydar'ın kendi öz yaşam öyküsünden izler taşıyan ve yaşanan siyasi yenilgiye bir ağıt niteliğindeki romanı kadın yazısı olarak adlandırılabilir. Bu nedenle kadını özgürleştirici bir metin olmadığı söylenebilir. Kadınlar adına kolayca feda edilen siyasi iktidar, bu alanda özne yerine nesne olmayı kabul eden bir anlayışı pekiştirerek kadının iktidarla olan ilişkisindeki ikincil konumu korumaya hizmet etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Agacinski, S.(1998) *Cinsiyetler Siyaseti*. Ankara: Dost Kitabevi
- Akal, C.B.(2005) *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi
- Arendt, H.(2003) *Şiddet Üzerine*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Aron, R. (2006) *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Aytaç, G. (2002) *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Sayınları
- Baydar, O. (2000) *Sıcak Külleri Kaldı*. İstanbul: Can Yayınları
- Baydar, O. (1992) *Kedi Mektupları*. İstanbul: Can Yayınları
- Baydar, O. (1991) *Elveda Alyoşa*. İstanbul: Can Yayınları
- Baydar, O. (2005) *Hiçbiryer'e Dönüş*. İstanbul: Can Yayınları
- Baydar, O. (2006) *Erguvan Kapısı*. İstanbul: Can Yayınları
- Baydar, O. (2007) *Kayıp Söz*. İstanbul: Can Yayınları
- Beauvoir, S.D.(1993) *İkinci Cins*. çev. Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınları
- Belge, M.(1998) *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Bendason, N. *Kadın Hakları*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Berktaş, F. (2003) *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları
- Butler, J. (2005) *İktidarın Psikik Yaşamı*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Connell, R.W.(1998) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Donavan, J.(2005) *Feminist Teori*. çev. A. Bora, M.A. Gevrek, F. Sayılan. İstanbul: İletişim Yayınları
- Duverger, M. (2002) *Siyaset Sosyolojisi*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Varlık Yayınları
- Eagleton, T. (2005) *İdeoloji*, Çev. Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Firestone, S. *Cinselliğin Diyalektiği*. çev. Yurdanur Salman. İstanbul: Payel Yayınları
- Foucault, M.(2003) *Cinselliğin Tarihi*. çev. H.U.Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M.(2003) *İktidarın Gözü*. çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Foucault, M.(2005) *Özne ve İktidar*. çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Fürüzan. (1990) *Kırk Yedi'liler*. İstanbul: Can Yayınları
- Gürbilek, N.(2004) *Kör Ayna, Kayıp Şark*. İstanbul: Metis Yayınları

- Hooks, B.(2002) *Feminizm Herkes İçindir*. İstanbul: Çitlembik Yayınları
- Humm, M.(2004) *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. İstanbul: Say Yayınları
- Irigaray, L. (2006) *Ben Sen Biz*. İstanbul: İmge Yayınevi
- Kandiyoti, D.(1997) *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. çev. Aksu Bora. İstanbul: Metis Yayınları
- Lloyd, G.(1996) *Erkek Akıl*. çev. Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Marshall, T.(1997) *Hükmeden Erkek Boyun Eğen Kadın*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- Michel, A.(1995) *Feminizm*. çev. Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları
- Millet, K.(1987) *Cinsel Politika*. çev. Seçkin Selvi. İstanbul: Payel Yayınları
- Mills, W. (1974) *İktidar Seçkinleri*, çev. Ünsal Oskay. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Moran, B.(2004) *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Moran, B.(2005) *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Naiman, J.(1988) *Marksizm ve Feminizm*. çev. Saadet Özkal. İstanbul: Amaç Yayınları
- Parla, J.Irzık, S.(2005) *Kadınlar Dile Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Phillips, A.(1995) *Demokrasinin Cinsiyeti*. çev. Alev Türker. İstanbul: Metis Yayınları
- Reed, E. (1982) *Kadının Evrimi*. Çev.Şemsa Yeğin. İstanbul: Payel Yayınları
- Russell, B.(2004) *İktidar*. çev. Göksel Zeybek. İzmir: İlya Yayınları
- Tong, R.P.(2004) *Feminist Düşünce*. çev. Zafer Cirhinlioğlu. İstanbul: Gündoğan Yayınları
- Weber, M. (2006) *Sosyoloji Yazıları*. Çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları
- Weber, M. (2005) *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Zeynep Gürata Ankara: Ayraç Yayınevi

ÖZET

Bu tez edebiyatta kadın ve iktidar meselesini araştırmaktadır. Bu amaçla yazar olarak Oya Baydar ve eserleri seçilmiş ve yazarın iktidar meselesine odaklanmış olan *Sıcak Külleri Kaldı* başlıklı romanı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde iktidar kavramı teorik bir temelde ele alınmış ve kavramın siyasi ve sosyolojik kökeni incelenmiştir. İkinci bölüm feminist edebiyat eleştirisine ayrılmış ve iktidar meselesine yönelmiş olan feminist yaklaşımların kadın ve iktidar ilişkisine bakışları gözden geçirilmiştir. Üçüncü bölümde teorik verilerin ışığında Oya Baydar'ın *Sıcak Külleri Kaldı* başlıklı romanında kadın ve iktidar meselesine yaklaşımı analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Feminist Edebiyat Eleştirisi, İktidar, Oya Baydar

ABSTRACT

The main objective of this thesis is to analyze the relationship between women and power in literature. With this objective we have chosen Oya Baydar and her works, and focused attention on *Sıcak Kùlleri Kaldı*, a novel which deals with the problematic relationship between women and power. In the first section of the thesis the concept of power is scrutinized in its sociological and political background. The Second section deals with feminist literary criticism, especially those theories that attract attention on the problematic issue examined in this study. In the light of the theoretical findings the third section analyzes the relationship between women and power in Oya Baydar's *Sıcak Kùlleri Kaldı*.

Key Words: Feminism, Feminist Literary Theories, Power, Oya Baydar